

Jacob Israël de Haan
Pijpelijntjes

Jacob Israël de Haan Pijpelijntjes

Zelden heeft een schrijver met zijn debuut zich zoveel ellende op de hals gehaald als Jacob Israël de Haan in 1904 met *Pijpelijntjes*. De lezende goegemeente was volstrekt niet voorbereid op een roman waarin de erotische relatie tussen twee mannen centraal staat. Het meest aanstootgevende zat wel in de vanzelfsprekendheid waarmee De Haan dit ongehoorde thema presenteerde, zonder rekening te houden met een taboe van eeuwen.

De Haan, medewerker van het dagblad *Het Volk*, werd door zijn hoofdredacteur P. L. Tak op staande voet ontslagen. (Zie voor deze zgn. 'Pijpelijntjes-affaire' het volgende deeltje in deze Jacob Israël de Haan-bibliotheek, *Open brief aan P. L. Tak*.) De in die tijd bekende schrijver en seksuoloog Aletrino, voorvechter van de emancipatie van homoseksuelen, was toch allesbehalve opgetogen toen hij merkte dat De Haan zijn boek aan hem had opgedragen. Bovendien leek één der beide jongemannen akelig veel op Aletrino. Het boek werd ijlings door hem opgekocht en vernietigd. De Haan gaf toen een volledige herschrijving van zijn boek uit. In deze herdruk van de eerste versie van *Pijpelijntjes*, die in de hedendaagse spelling is overgebracht, wordt voor het eerst door de editoren Rob Delvigne en Leo Ross de tweede versie betrokken.

Pijpelijntjes

Open brief aan P. L. Tak

Nerveuze vertellingen

Alle deeltjes met een inleiding
en commentaar van

drs. Leo Ross en drs. Rob Delvigne

PIJPELIJNTJES

Copyright van deze uitgave

© 1981 Peter van der Velden, uitgever bv, Amsterdam
Copyright Inleiding en commentaar

© 1981 drs. R. Delvigne en drs. L. Ross, Amsterdam
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave
mag in welke vorm dan ook worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande
toestemming van de copyrighthouders.

Omslagillustratie: naar een steendruk van Grönnägel
Typografische verzorging: Guus Ros, BRS, Amsterdam

Zet- en drukwerk: Drukkerij Duijts bv,
Alphen aan den Rijn
Bindwerk: Paardekooper Boekbinders bv
Amsterdam

ISBN 90 6521 093 8

Voor België: Uitgeverij Baart te Borsbeek

Jacob Israël de Haan
PIJPELIJNTJES

INGELEID EN TOEGELICHT
DOOR ROB DELVIGNE EN LEO ROSS

PETER VAN DER VELDEN, UITGEVER

AMSTERDAM MCMLXXXII

INLEIDING

Zelden is een Nederlandse schrijver met zijn eerste publicatie-in-boekvorm zo ongelukkig terechtgekomen als Jacob Israël de Haan in 1904 met zijn roman *Pijpelijntjes*. Opzienbarend was het boek niet zozeer door zijn stijl en zijn literatuuropvatting: beide steunden op de gevestigde tradities van woordkunst en somber naturalisme uit de jaren '80 van de vorige eeuw. Maar bepaald revolutionair was de onbevangen behandeling van het thema, een relatie tussen twee jonge mannen: 'het verhaal van een homoseksueel, met allerlei zwijnerij en smeerlapperij' (aldus De Haans tijdgenoot Aletrino), 'schendliteratuur' (aldus een predikant-criticus in 1904). Een tijdgenoot van ons daarentegen, Willem Frederik Hermans, raakte juist van die behandeling van het thema onder de indruk: 'Het schokkende zat en zit misschien nu nog onder meer in de vanzelfsprekendheid waarmee een niet wederzijdse liefde wordt beschreven die zonder enig verontschuldigend woord anders is, een relatie tussen individuen die niet tegen de heersende zeden optornen, maar er zich eenvoudig bij neergelegd hebben daar niet in te passen. Er wordt verder geen woord aan vuil gemaakt, alsof er nooit een taboe op had gerust. Het hele verhaal wordt gepresenteerd op een toon alsof het volstrekt niet de eerste roman is, waarin dit loodzware taboe niet meer wordt erkend'.

Jacob Israël de Haan, geboren 31 december 1881, kreeg een opleiding op de kweekschool in Haarlem. Een carrière als onderwijzer, à la Theo Thijssen, stuitte van het begin af aan op

JACOB ISRAËL DE HAAN

moelijkheden: De Haan werd in 1900 in Amsterdam afgekeurd op borst en longen. Pas in 1901 – ‘alle schoolvossen waarschuwen mekaar voor ’n afgedankte’, schrijft De Haan aan Frederik van Eeden – vindt hij een plaats aan school nr. 52 in de Ravenstraat, als vervangend onderwijzer, op een salaris van f 66 per maand. Hij heeft er moeite met orde houden en voelt zich onzeker: ‘blijf ik twee dagen weg, de derde geven ze me congé’. In 1902 zien we De Haan verbonden aan school nr. 12, de latere Aldegondeschool op de Marnixkadé, waar hij met ingang van 1 mei een vacature vervulde op een salaris van f 42 per maand. Er waren nogal wat klachten over zijn optreden tegen de leerlingen. Zo zou hij eens een jongen ‘om de ooren geslagen en aan de haren getrokken’ hebben; het Hoofd van de school vond die klacht overdreven, want de jongen in kwestie had volgens hem ‘om zoo te zeggen geen haar’. En een andere jongen kreeg van Meester De Haan, die optrad als ‘strafofficier’ van de ‘strafdivisie’, 33 klappen ‘om de ooren en hoofd’, waarna de jongen ook nog in ‘een donker naar hok’ was gezet. Er kwam een hele heibel van. Men hield De Haan de hand boven het hoofd, maar hij ontving binnenskamers toch een waarschuwing. Verder werd hem te verstaan gegeven dat hij zich niet zo ‘allerzonderlingst’ moest aanstellen: hij was op school verschenen, gekleed als een knaapje van ongeveer tien jaar, met kielkje, korte broek en platliggend kraagje. De Haan verdedigde zich door te zeggen dat hij dat deed ‘om de kinderen voor zich in te nemen’. Uit die tijd dateert een rapport van de gemeentearts G. van Wayenburg, die een onderzoek naar De Haans geestestoestand had ingesteld. In een brief aan Verwey deelt De Haan mee dat hij weer afgekeurd is (‘Waay zei, dat ik nog veel nerveuzer was dan vroeger’) en dat hij Grieks en Latijn ‘werkt’. In 1903 deed hij Staatsexamen A om een rechtenstudie aan de universiteit te beginnen.

Intussen had zijn literaire carrière een aanvang genomen: drie sonnetten en de ‘Koningsverzen’ in *De Gids* (1901), gedichten in

PIJPELIJNTJES

het tijdschrift *Nederland*, waaronder een aan Aletrino opgedragen drama in verzen *Spel van verwoest Jeruzalem* (1903) en ook in *Het Volk*, waarvan hij sinds de instelling daarvan op 26 april 1903 de kinderrubriek van het Zondagsblad redigeerde, een groot aantal publikaties in de vorm van artikelen, verhalende schetsen en rijmsels, werk met een sentimenteel-sociale strekking. Hij hield zich in die tijd sterk met het socialisme bezig, maakte voor de SDAP in november 1903 zelfs een reis rondom de Zuiderzee ten bate van de kinderen van de slachtoffers van de spoorwegstaking. Toch bleef er voor De Haan een onopgeloste spanning bestaan tussen politiek en kunstenaarschap. Over Gorter, de dichter van *Mei* en 'n boek "Verzen", die tot de mooiste horen, die ik ken', schreef hij: 'die is nu, jammer genoeg, sociaal-democraat geworden' en 'nadat hij socialist is geworden (1897) heeft hij geen zulke mooie dingen meer gemaakt'. Ook aan Van Eeden liet hij zijn misnoegen over Gorter weten: 'laat-i maar uit s.d.a. Peeën gaan'. Later, als De Haan met het socialisme gebroken heeft, zal hij het marxisme 'een bijzonder ketterjagende godsdienst' en de SDAP 'een moreel gevaar' noemen. De kunstenaar in De Haan had het toen van de socialist in hem gewonnen.

Naast zijn studieuze, journalistieke en politieke werkzaamheden vond De Haan in 1903 nog tijd voor de verwerkelijking van literaire plannen: het schrijven van *Pijpelijntjes* en een voor ons raadselachtig 'jongensboek'. 'n Uitgever hier verzocht me ook 'n jongensboek voor 'm te maken', een boek dat met diens toestemming aan Aletrino zou worden opgedragen – waarna die opdracht in *Pijpelijntjes* terecht bleek te zijn gekomen. Het werk werd ook in *Het Volk* van 8 november 1903 gewoon als kinderboek aangekondigd. Was het een wolf in schaapsvel? Of werkelijk een schaap dat het daglicht nooit heeft gezien? Ook kondigt De Haan in een brief de publikatie van een roman in het tijdschrift *Nederland* aan, in het voorjaar van 1904. Waarschijn-

JACOB ISRAËL DE HAAN

lijk moeten we hier aan *Pijpelijntjes* denken, al verscheen het in dat tijdschrift nooit. Wel werden in het voorjaar van 1904 voorstudies (of bewerkingen) in het Zondagsblad van *Het Volk* geplaatst.

Tussen de bedrijven door gaf De Haan privé-lessen. Onder meer leidde hij op voor het examen-kweekschool. En in februari 1904 vinden we hem toch weer in een tijdelijke aanstelling bij het lager onderwijs, als vervanger van zekere Lekkerkerker aan de school op de Marnixkade, tegen een beloning van f 66 per maand. In juni wordt hem die betrekking opgezegd, zoals hij aan Van Deyssel schreef: 'Mijn broodsbetrekking, waarvan ik goed leven kon en ook leven moest, is mij tegen September opgezegd, en zeer zal het de vraag wezen, of deze misdadige man, die u schrijft, iets anders vinden kan'. Zijn misdaad was de publikatie van de roman *Pijpelijntjes*.

Op 5 juni 1904 kon men in *Het Volk* de volgende advertentie lezen: 'Verschenen bij Jacq. van Cleef, Amsterdam: PIJPELIJNTJES door Jacob de Haan'. Op 7 juni werd het boek in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* aangekondigd en op 14 juni berichtte de uitgever al in een enorme advertentie 'dat Jacob de Haan – Pijpelijntjes *uitverkocht* is'. Het lijkt een waanzinnig verkoopsucces, maar het betekende in feite dat dit *Pijpelijntjes* als één der grote onbekenden van onze letterkunde de mist in ging: Aletrino, aan wie het boek was opgedragen, liet namelijk de oplaag onmiddellijk vernietigen, 'een affaire van plusminus achthonderd gulden', schreef hij later (in 1911) aan Herman Robbers, dit in tegenspraak met een bewering van De Haan, in een brief aan Tak, dat hijzelf 'de geheele oplaag van den uitgever gekocht' had: 'dat heeft mij f 550 gekost, voorwaar geen kleinigheid'. Waarschijnlijker is de lezing van Aletrino: 'Ik heb de heele uitgaaf opgekocht en heb die op een twintig of dertig exemplaren na in handen gekregen en laten vernietigen (...). Maarseeven, die ook die vernietiging wilde, zou de helft voor haar re-

PIJPELIJNTJES

kening nemen, maar die helft van het geld moet ik nog altijd zien, te meer, omdat zij met de Haan inmiddels is getrouwd'. Aletrino en Johanna van Maarseveen, collega's als gemeentearts bij de Geneeskundige en Gezondheidsdienst (ook wel 'Achtergracht' geheten) te Amsterdam, trokken in die eerste, panische week na de verschijning van *Pijpelijntjes* kennelijk één lijn: 'Sam heeft mij met Hans samen verduveldonderd', schrijft De Haan aan Van Eeden. Aletrino had het gevoel dat De Haan hem er met die opdracht in had laten lopen: 'Op een dag vertelt hij me, dat Tak hem gevraagd heeft een jongensboek te schrijven en dat hij daaraan bezig was en verzocht me, of hij dat aan mij mocht opdragen. Ik zei natuurlijk ja, omdat het hem plezier deed en heb er verder niet naar gevraagd' – het boek dus dat in november 1903 in *Het Volk* was aangekondigd en waarvan De Haan toen schreef: 'Hoe 't heet en wat er in staat, vertel ik niet' . . . -, maar 'toen we het lazen', aldus vervolgt Aletrino, 'kreeg ik bijna een stuip van schrik'. Het ging immers niet alleen om die opdracht, maar nog veel meer om de sterke gelijkenis die beide hoofdfiguren Joop en Sam vertoonden met de schrijver ('Joop' de Haan) en Aletrino ('Sam'). Niemand kon die gelijkenis met bestaande personen voor toeval houden. Er waren wel dingen die niet 'klopten': de werkelijke Sam was veel ouder dan de Sam in het boek, hij was ook allang geen medisch student meer en hij leefde nog. Maar de overeenkomsten waren overtuigend: zijn donker voorkomen (men houdt hem wel voor een neger), zijn connectie met de hoogleraar Pel en met de seksuoloog L. S. A. M. von Römer, opsteller van de homofielen-enquête (1902) waarvan in het veertiende hoofdstuk sprake is: '... en dan dacht ik aan 'n vrind van Sam, die d'rop promoveren wou en een bende malle vragenlijsten had rondgestuurd. . . wij hadden er ook een ingevuld, maar helemaal verkeerd en pretmakend lag ik daaraan te denken. . .'

Von Römer was met Aletrino de autoriteit op het gebied van

JACOB ISRAËL DE HAAN

homoseksualiteit (of 'uranisme', zoals men toen zei), zij verdedigden de toen moderne opvatting dat 'uranisme' geen perverse was, geen ziekte en zeker niet besmettelijk, maar een volwaardige variant van het menselijk liefdeleven. Aletrino zal niet blij geweest zijn met De Haans onthulling; Von Römer trouwens zelf ook niet: Abraham Kuiper had hem juist, op 24 mei 1904 sprekend voor de Vereniging van Christelijke Onderwijzers, van propaganda voor Sodom beschuldigd. Overigens, ook Aletrino liep gevaar van de zijde van de protestantse geweldenaar: in Eerste en Tweede Kamer was Kuiper al fel van leer getrokken tegen zijn verderfelijke ideeën en had betwijfeld of men zo'n man aan een universiteit (Aletrino doceerde in Amsterdam criminele antropologie) wel mocht handhaven. Kuiper meende dat er achter zo'n wetenschappelijke interesse zeker wel een persoonlijk belang stak. Dit had Aletrino toen in een voorwoord van een wetenschappelijke studie over homofilie met klem ontkend. Prompt daarop kwam *Pijpelijntjes* hem tegenspreken. En na Aletrino's actie om dat boek uit de circulatie te nemen, begon De Haan, volgens Aletrino, praatjes over hem rond te strooien: 'toen natuurlijk begonnen de smeerlappenpraatjes van dat heer', schrijft Aletrino later aan Robbers en geeft als voorbeeld: dat De Haan bij hem 'als tweede vrouw fungeerde'. De Haan schreef aan Van Deyssel: 'men heeft hem met broodroof bedreigd. En hij is al ouder, en zijn arme oogen neigen ter blindheid'. Die slechte ogen komen ook voor in *Pijpelijntjes*: 'u weet toch dat we allebei slechte ogen hebben'.

Nu zouden de opgesomde parallellen tussen *Pijpelijntjes*-Sam en Aletrino op zichzelf misschien nog niet zo overtuigend geleken hebben, maar zij werden dat wel in een boek dat zo duidelijk en met nadruk op werkelijkheid gebaseerd was. Het adres van Joop is het adres van De Haan, zijn leeftijd (tweeëntwintig) die van De Haan toen hij zijn boek schreef, Joops 'Latijnse plicht' laat de schrijver zien, werkend voor zijn staatsexamen,

PIJPELIJNTJES

in de restaurants waar Joop en Sam gaan eten kende men De Haan en Aletrino waarschijnlijk heel goed, en dan vooral de *ik*-vorm van het boek, waarover De Haan in een brief aan Tak heel literair beweerde: 'Het is die vorm, die zich uitsluitend leent tot zeer scherpe gedetailleerde fijnheid, wat in de schilderkunst pontillé is', maar die in de praktijk bij het publiek natuurlijk een sterke suggestie van authenticiteit aan het verhaal verleende – al die elementen maakten dat Aletrino's ontsnappingskans bedenkelijk slonk. De Haan zelf stelde Aletrino verantwoordelijk voor het ontstaan van het boek; hij was er schuld aan, aldus De Haan in een klagelijke brief aan Van Deyssel, 'als de vader aan de geboorte van een kind'. In *Pijpelijntjes* vinden we wel sporen van de invloed die Sam op Joop uitoefende en van de aard van die invloed, in amorele uitspraken als: 'je moet maken, dat een ander altijd voor jou schikt, en jij nooit voor 'n ander' en 'als iemand je 'n loer draait (. . .) welnou, dat is 'n verlies, draai je dan 'n ander 't zelfde, dan is 't weer gelijk en iedere keer, dat je dan 'n ander d'r tussen neemt is dat zoveel winst voor je'. De arme Aletrino werd overigens nog in juli 1905 achtervolgd door het satirische blad *De Ware Jacob* met een versje:

*De heer Pijpelijntjes ontzag zich niet
Aletrino, een kraan op medisch gebied
Met 'goeie Aletrino' aan te spreken.
Ja, ja, Aletrino, dat komt er van
Wanneer gij, zeergeleerde man,
't Goed recht van het uranisme gaat preken.*

Hoewel *Pijpelijntjes* tussen 7 en 14 juni 1904 dus nauwelijks verkocht kan zijn, toch was het blote feit van de publikatie voldoende om nog een andere verschrikkelijke tegenstander tegen De Haan uit zijn tent te lokken: Pieter Lodewijk Tak, hoofdredakteur van *Het Volk*. De Haan werd door Tak als redakteur

JACOB ISRAËL DE HAAN

van de kinderrubriek op staande voet ontslagen. Op 12 juni verscheen de rubriek met de woorden: 'Lieve kinderen. De heer Jacob de Haan, die zolang uw krantje maakte en dit zo uitstekend kende (*sic*), zal dit in 't vervolg niet meer doen'. Op 19 juni was er helemaal geen kinderrubriek en op de 26ste kwam De Haans opvolger Joh. Vorrink met een leugentje om bestwil: 't was de vorige week dan ook zóó druk, zóó druk in Amsterdam, dat je het je niet kan verbeelden'. De Haan vond de nieuwe kinderkrant 'snert' en vroeg Tak waarom hij, nu *Pijpelijntjes* toch zo goed als van de aardbodem verdwenen was (het is de brief waarin hij vertelt het boek voor f 550 opgekocht te hebben), waarom hij de kinderkrant nu eigenlijk niet 'rustigjes' zou mogen houden. Maar Tak was onvermurwbaar. Vorrink bleef (en informeerde al gauw naar zijn honorarium). De Haan schreef aan Van Eeden: 'Met de s.d.a.p. zal ik probeeren tot klaarheid te komen, maar als dit een partij moet zijn, die ketteren wil, dan wil ik het niet'. Dat liep op een schier eindeloos conflict uit, waar in een ander deeltje van deze kleine De Haan-bibliotheek aandacht aan besteed zal worden.

In het geheel van ellende dat de verschijning van *Pijpelijntjes* teweeg heeft gebracht en dat men als 'de Pijpelijntjes-affaire' pleegt aan te duiden, kan men drie elementen onderscheiden. Er is het persoonlijke aspect (Aletrino), het politieke aspect (Tak) en er is een literair-historisch aspect: de rol die Lodewijk van Deyssel in het geheel gespeeld heeft. Met literaire argumenten – was *Pijpelijntjes* tenslotte niet een roman, dus een kunstwerk? – hoefde De Haan bij de socialistische politicus Tak niet aan te komen. Hij deed toen een beroep op de grote Tachtiger, 'Magister' Van Deyssel, de man die in *De Nieuwe Gids* zo trots beveerd had dat kunst en zedelijkheid met elkaar niets hadden uit te staan. De Haan haakt daar direkt op in, in een brief van 15 juni 1904, op een toon die naar een waarschuwing klinkt: 'U vindt toch niet, dat je over 'onzedelijke' (dat zeggen ze) dingen niet

PIJPELIJNTJES

schrijven mag. Waar of niet?' Maar wat antwoordde Van Deys-
sel? 'Het is juist, wanneer eene theorie zoo in hare uiterste con-
sequentie wordt toegepast als door uwe schetsen geschiedt, dat
men er het wankel of te ver gedreven deel van gewaar wordt';
immers, 'de uitgave van een boek als het uwe', aldus Van Deys-
sel, 'bevordert gevoeligen en gedragingen zoo als die, welke er
met zooveel talent in zijn beschreven'. En 'een mensch zoo als er
een in uw werk is afgebeeld, (heeft) iets, waarom wij zijn om-
gang niet zouden wenschen, en daarom willen wij dergelijke
neigingen bij de menschen niet bevorderd zien'. En daarmee
ondertekende Lodewijk van Deysel het faillissement van de
Tachtiger *l'art pour l'art*-idee.

Hoe Van Deysel tot de mening kon komen dat bepaalde 'ge-
voeligen' en 'gedragingen' door de lectuur van *Pijpelijntjes*
zouden worden aangemoedigd, mag een raadsel heten. Een en-
kele gedachte in het boek, zoals op blz. 202 waar een verwend
mooi jongetje verlangen bij de hoofdpersoon wekt 'om z'n zon-
nige buik te zoenen', zou misschien tot eendere verlangens kun-
nen inspireren. Maar wie wil nu 'pijnpiepend' op de grond lig-
gen en onder de slagen van de vaste vriend het bewustzijn ver-
liezen zoals Joop op blz. 63? Het is juist één van de meest karak-
teristieke eigenschappen van *Pijpelijntjes* dat het geen enkele po-
ging doet om de 'er met zooveel talent in' beschreven personen
als innemend, sympathiek, navolgenswaardig of zelfs maar
meelijwekkend voor te stellen. Met zulke bedoelingen heeft *Pij-
pelijntjes* geen connectie. Joop met zijn depressies, zijn angst-
aanvallen op straat (waar hij 'stratenziek' wordt) of binnens-
huis ('kamerpijn'), zijn slapeloosheden ('m'n ogen deden
zeer . . . mijn handen klamden lam . . .') en de ziekelijke Sam met
zijn hoofdpijnen, zijn sadisme, zijn streken en zijn 'weke witte
leed' – zij zijn toch nauwelijks personages waarmee een lezer
zich graag zou willen identificeren. Alles in dit boek is even de-
pressief. Men heeft, als men het uit heeft, ook het gevoel alsof

het in die 'regenPijp' voortdurend pijpestelen regent, wat toch zeker niet zo is. Men kan stellen dat het boek op een zeer regenachtige herfst dag van 1902 begint en dan met een tijdsverloop dwars door de seizoenen in de lente van 1904 eindigt; in die tijd zijn er heus wel zonnige dagen geweest, de jongens gaan zelfs een keertje heerlijk van zo'n zonnedag genieten in Zandvoort, maar ook dan heeft zich in de loop van het voorafgaande weer zoveel leed verzameld dat de lezer de smaak van waar plezier niet beetkrijgt. Een vriend van De Haan, zekere G. P. Frets, schreef aan Tak dat 'de titel Pijpelijntjes veel te luchtig is voor de lugubere inhoud'. Wat hij zich precies bij 'pijpelijntjes' voorstelde, schreef hij er helaas niet bij. Liedjes? Lijntjes van een tekening? In het tijdschrift *Levensrecht* (1904) schreef P. M. Wink: 'Ik heb dien titel hooren uitleggen als "lijntjes", dus: vluchtige omtrekken uit de Pijp, het bekende Amsterdamsche stadsdeel'. En dominee Haspels in *Onze Eeuw* (1904) interpreteerde: 'scènes uit de Pijp, de niet hooggetaxeerde Amsterdamsche studentenbuurt'. Het boek lijkt inderdaad te bestaan uit een serie losjes aaneengeregen schetsen, anekdotisch vertelde scènes met een pointe (zoals de jongen die Joops hooggestemde emoties torpedeert door plotseling een wind te laten). Toch liggen er subtiel aangebrachte verbanden in het boek. In het nieuw te betrekken woonhuis op de Willibrordusstraat, waar de blaffende hond Hector wordt geïntroduceerd, zegt Joop bijvoorbeeld: 'ik hou juist veel van honden', en pas drie hoofdstukken later komt de echo: 'Sam haatte hem'. Of de luchtige voorspelling van Sam in het tweede hoofdstuk: 'ik ga nog wel eris trouwen, echt gewoon trouwen met 'n boterbriefje', die vreugdeloze werkelijkheid wordt tegen het einde.

Naast de beide hoofdpersonen staan de bewoners van de Pijp, met hun probleempjes, hun geklets, hun gezellige avondjes. Voortdurend draaien ze in hetzelfde kringetje rond. Het zijn 'kleine zielen' op proletarisch niveau, vertegenwoordigers van

PIJPELIJNTJES

het stadsproletariaat zoals zich dat tijdens de industrialisatie en de verstedelijking aan het eind van de negentiende eeuw in Nederland vormde, een nieuw slag mensen – zoals De Haan overal in *Pijpelijntjes* met nadruk de aandacht vestigt op nieuwe fenomenen, nieuwe straten, nieuwe cafés en restaurants –, mensen voor wie zeden en gebruiken verzuurd zijn tot een soort fatsoen (op de rand van criminaliteit) waarmee ze elkaar op de ziel zitten ('je hebt huize, waar je zo gemakkelijk niet afkomt, in Haarlem bevoorbeeld, dat zal u ook wel wete, nette juffrouw Meks'). Het zijn de mensen voor wie het socialisme is uitgevonden, maar ze lijken de voorlopers van heel andere bewegingen. De Haan tekent ze onbarmhartig: Sams verloofde Tonia die niet naar zijn begrafenis komt omdat ze niets 'hoeft' te doen, juffrouw Meks, de hospita, die aan Sams graf, juist als je in tranen wilt uitbarsten, 'in het aangezicht van de dood' komt verklaren dat zij 'al z'n leven' nog zulke huurders hoopt te krijgen. Niemand kan over zijn eigen schaduw springen.

Na het debâcle met zijn boek *Pijpelijntjes* in juni 1904 raakt De Haan aan alle kanten in de problemen, 'maar', zo schrijft hij aan Frederik van Eeden, 'ik zal mijn kracht zien te herhebben en te behouden'. En hij kondigt een tweede poging aan: 'Ik ben nu sterk besloten een nieuwe druk ervan te geven. Wil je d'r 'n inleiding voor maken, waarin je de dufburgerlijke fatsoentjesmenschjes 'n robbedoes toedient?' Maar Van Eeden piekerde er niet over. Hij verafschuwde het werk van De Haan. Het bezorgde hem zelfs op 24 juni 1904 een nachtmerrie, zoals zijn *Dromenboek* verklapt: 'Ik had een herinnering aan het leelijke boek van de Haan en sprak in groote vervoering tegen de demonen, wier kwaad ik bestrijden wilde'. Toen richtte De Haan hetzelfde verzoek tot Lodewijk van Deyssel: 'als u 't niet doet, moet ik heel alleen tegen die duvelaars opdollen, en als u nu een flinke knik met uw vuist geeft, dan vallen er al een heel zoodje'.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Maar ook Van Deyssel bedankte voor de eer. Toen gaf De Haan *Pijpelijntjes* ten tweede male uit, zonder knik of robbedoes, in een geheel herschreven versie, maar niet omgewerkt in die zin dat hij er de aanstootgevende passages uithaalde, o nee, wie dat denkt kent De Haan niet. Wel werkte hij de herkenbaarheid van Sam weg: het had weinig zin om Aletrino nog eens op kosten te jagen. De beide hoofdfiguren veranderden van naam, Joop Driessen werd Cor Koning en Sam (die geen achternaam had) werd omgedoopt in Felix (of Hans) Deelman, de naam van de wijkdominee van nichie uit de eerste versie: een subtiele wraak. Het nieuwe boek kreeg een citaat mee van Catullus, om aan te geven dat De Haan niet met de hoofdpersoon vereenzelvigd wenste te worden. In vertaling luidt dat citaat ongeveer zo: 'Ik zal van voren en van achteren ontucht met u plegen' (wie met 'u' bedoeld zijn, d.i. de tweede regel van het gedicht van Catullus, laat De Haan dan om begrijpelijke redenen weg), 'gij die, omdat mijn versjes wat losbandig zijn, daarom ook mij voor weinig zedig houdt. Want het past een vroom dichter om zelf kuis te zijn, voor zijn versjes is dat geenszins noodzakelijk'. Zo schrapte De Haan zijn huisnummer in de Willibrordusstraat en ook zijn leeftijd. De toespeling op zijn dichterschap verviel (waar Joop zei: 'Jezes, wat is zo'n stad toch een beroerd beest' en Sam antwoordde: 'Maak d'r 'n vers op'). Ook houdt hij zich niet meer bezig met zijn 'Latijnse plicht'. Verder verviel de mal-le vragenlijst van de promovendus op uranisme, waarmee dus het spoor van Aletrino's vriend Von Römer werd uitgewist, en ook professor Pel, Aletrino's hoogleraar. Felix (Hans) is in de betreffende passage ook alleen nog maar 'lelijk', waar hij in de eerste versie (P 1) voor 'een neger' werd gehouden. In de tweede versie (P 2) heeft hij zelfs blauwe ogen. Nee, Aletrino kon de nieuwe editie ongemoeid laten passeren. Toen Herman Robbers in 1911 *Pijpelijntjes* las, P 2 dus, herkende hij in Felix (Hans) heel Aletrino niet meer, waarop Aletrino hem verzeker-

PIJPELIJNTJES

de: 'in de eerste editie was 't maar al te duidelijk, anders zou ik haar heusch niet hebben opgekocht'.

Op 7 oktober 1904 kondigde Jacq. van Cleef de verschijning van '*Pijpelijntjes*, 2de druk' aan in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. Niet in *Het Volk*: de advertentie was daar geweigerd. Toen stelde De Haan uit socialistische schetsjes, voor een goed deel gepubliceerd in *Het Volk*, een bundeltje *Kanalje* samen. Het boekje verscheen eind oktober 1904. Op het titelblad had De Haan laten zetten dat hij óók de schrijver van *Pijpelijntjes* was. Het was een poging tot rehabilitatie in socialistische kring. En hij rekende er waarschijnlijk op dat men *Kanalje* nu niet zou recenseren zonder er ook *Pijpelijntjes* bij te betrekken, een verwachting waarin hij zich niet bedrogen zag, al keerde de speerpunt zich weer tégen hem. In bijvoorbeeld *Voorwaarts*, weekblad voor de arbeiderspartij in Zuid-Holland, vond men de vermelding van *Pijpelijntjes* het tegendeel van een aanbeveling (29 oktober) en in *De Telegraaf* van 19 november werd aan de bespreking van *Kanalje* toegevoegd dat de schrijver 'beruchtheid door een vorig penneproduct' verwierf. Maar *Het Volk*, het blad van Tak, dat inderdaad de advertentie voor *Kanalje* wel accepteerde, besprak het boekje nooit. Ook in de ogen van Tak was *Kanalje* natuurlijk reclame voor *Pijpelijntjes*.

Recensies op de eerste versie van *Pijpelijntjes*, P I, zijn nooit verschenen. Daar was geen tijd voor geweest. Bovendien had Van Cleef op 9 en 10 juni brieven rondgestuurd met het uitdrukkelijke verzoek om het boek *in geen geval* te recenseren. Van Deyssel blijkt aan een bespreking begonnen te zijn, die hij waarschijnlijk afbrak toen het verzoek van Van Cleef hem bereikte. (De tweede versie heeft hij nooit besproken.) Door het vliegensvlugge ingrijpen van Aletrino was het boek zo goed als nergens te verkrijgen geweest, ook niet voor een boekenliefhebber als Pieter Endt, de latere directeur van de Wereldbibliotheek, die, verontrust door wilde geruchten, in het blad *De*

JACOB ISRAËL DE HAAN

Ware Jacob onder de naam Peer Waarnemer om inlichtingen vroeg (14 juni) en ten antwoord kreeg: 'Om Uwe nieuwsgierigheid te bevredigen, wil ik U mededeelen, dat de quintessens van "wat er in dat boek staat" is: dat Jacob de Haan eigenlijk Jacoba de Hen is'. In de aflevering van 2 juli 1904 publiceerde Waarnemer dit vers:

PIJPELIJNTJES

*Reeds lang had in de krant gestaan:
'Het nieuwe boek van Joop de Haan
'Zal binnenkort in 't licht verschijnen'.
Geen boek was 't voor z'n 'lieve kleinen',
Want er stond 'Pijpelijntjes' op.
(De prijs was: ingenaaid drie pop).
Die Joop de Haan, die Joop de Haan,
Wat er toch in dat boek mag staan!*

*Zoodra dat boekie was verschenen,
Ging 'k naar een boekverkooper henen.
Eerst in 'de Kalv" toen op 't Rokin,
'k Liep zelfs d'Oudmanhuispoort eens in.
Maar wáár ik speurde, hoe ik zocht,
Steeds was het antwoord: 'Uitverkocht!'
Die Joop de Haan, die Joop de Haan,
Wat er toch in dat boek mag staan!*

*Ik hoorde nog dienzelfden dag:
Jacob de Haan heeft zijn ontslag
Aan 't 'Volk' als kind'renredacteur.
Of P.L. Tak hem wees de deur
Of dat-ie 't uit z'n eigen nam
Is niet bekend in Amsterdam.*

PIJPELIJNTJES

*Die Joop de Haan, die Joop de Haan,
Wat er toch in dat boek mag staan!*

*En 't Zondagsblad van 't 'Volk' zee:
'De heer de Haan doet niet meer mee'.
Ik dacht: ze noemen hem 'meneer'
Nu is hij geen 'Genosse' meer,
Geen 'citoyen', 'partijgenoot'
Hij is voor 'de beweging' dood!
Die Joop de Haan, die Joop de Haan,
Wat er toch in dat boek mag staan!*

*En nu heb ik geen rust noch duur,
Dat boek maakt heel mijn leven zuur.
Eén exemplaar slechts van dat werk...!
Stop dan gerust mij onder 'n zerk,
Waarop mijn grafschrift is te lezen;
Die laatste woorden zullen wezen:
'Die Joop de Haan, die Joop de Haan,
'Dat heeft-ie met zijn boek gedaan!'*

Op 13 augustus 1904 plaatste de redactie van *De Ware Jacob* een reeks schertsopinieën over kermis, zogenaamd uitspraken van bekende Nederlanders zoals Abraham Kuiper, Van Deysse, Kloos, Van Eeden, Bolland. Als laatste bekende Nederlander liet zij daarbij Jacob de Haan opdraven en legde hem in de mond: 'Naar den duivel met de kermis! Ik kan er geen pijpelijntjes trekken; 't is er te druk en je loopt dus te gauw in den kijker'. Het woord *pijpelijntjes* functioneerde blijkbaar als een geheimzinnig codewoord waar je om kon lachen. Nog op 12 augustus 1905 citeerde *De Ware Jacob* een NRC-advertentie: 'Jongmensch uit den deftigen stand zoekt een *Vriend*, leeftijd 21 à 22 j.', en commentarieerde: 'Wat heeft dat te beduiden? Pijpelijntjes?'

JACOB ISRAËL DE HAAN

Maar toen was *Pijpelijntjes* tweede versie al lang en breed verschenen en er waren ook recensies losgekomen, hoewel niet veel. Dominee Haspels, in *Onze Eeuw*, preees De Haans taalvermogen: hij 'weet met zijn droge, rake woordkunst ons zijn menschen en hun omgeving verbazend scherp uit te beelden' – 'maar wàt hij dan beschrijft!!' Het liefst had Haspels 'iemand dit schendboekje met een tang de kamer zien uitdragen om het in de gracht te gooien' en hij huivert bij de gedachte 'dat de reine verbeelding van een jong leven reddeloos bezoedeld wordt door die walgelijke viezigheden!' In het blad *Levensrecht* noemt P. M. Wink (een vriend van Frederik van Eeden) de stijl van De Haan bespottelijk en de inhoud 'eenvoudig een beleediging van ieder gelukkig getrouwd mensch'. Hij kan zich indenken 'dat de heer Tak, na kennismaking met dit misselijke produkt, z'n auteur, Jacob de Haan, onmiddellijk de redactie van de kinderkrant ontnam'. Segher Rabauw daarentegen besprak het boek in *Ontwaking* (maart 1905) en toonde zich diep onder de indruk van de benauwende atmosfeer van het boek, van het 'smartelijk samenzijn vol zielewee' van 'Cor met zijn lamme matheid, met zijn meisjesziel en zijn jongensliefde' en 'Hans met zijn buiën, met zijn dubbelheid, met zijn poozen van ziekelijke wreed-aardigheid en martelzucht, met zijn ellendig einde'. En in *Levensrecht* in 1907 (het blad was van redactie gewisseld) herriep Joh. Schmidt, zelf auteur van een boek *Van het leed der waarheid* (1905), het oordeel van Wink en uitte zijn bewondering voor onderwerp en aanpak en vooral ook voor de dialogen en de psychologie in *Pijpelijntjes*.

Ondanks deze recensies en ondanks het schandaal werd *Pijpelijntjes* tweede versie toch geen verkoopsucces. Eind 1905 was het boek nog lang niet uitverkocht (blijkens een nieuwe advertentie in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*) en tenslotte werd het tegen verminderde prijs als fondsartikel door de tweedehandsboekhandelaar August Koster overgenomen. Deze Kos-

PIJPELIJNTJES

ter was gespecialiseerd in boeken over het huwelijksleven, de prostitutie, de anatomie, realistische romans enz. Kortom, *Pijpelijntjes* eindigde in de anonimiteit van semi-pornografische ramsj. Zo raakte het vergeten en kreeg nog maar een enkele keer een trap na, zoals in onze tijd van H. A. Gomperts in 'De moderne Prometheus' in *Jagen om te leven*: 'Jacob Israël schreef enige inferieure romans'. Daarbij kan men zich afvragen of Gomperts ooit een roman van Jacob Israël onder ogen had gehad.

Na de herdruk van *Pijpelijntjes* eerste versie in 1974 en die van *Pathologieën* het jaar daarop herleefde de belangstelling. De kritiek maakte een begin met de rehabilitatie van Jacob Israël de Haan als romanschrijver. Met de onderhavige nieuwe editie eveneens van de eerste versie van *Pijpelijntjes* proberen de tekstbezorgers een stap verder te komen bij het opruimen van de moeilijkheden die een tekst uit 1904 voor een lezer van nu oplevert. Om de toegankelijkheid van het werk te vergroten werd de spelling gemoderniseerd. De keuze viel op *Pijpelijntjes* eerste versie omdat die de tekst bevat zoals hij oorspronkelijk door De Haan bedoeld is, terwijl de tweede versie ontstond onder de dwang van de omstandigheden. Dit betekent evenwel volstrekt niet dat de tweede versie door de tekstbezorgers als inferieur wordt beschouwd: De Haan heeft zijn boek met inzet van zijn talent herschreven. Ook kan men bij vergelijking van bepaalde passages een zekere ontwikkeling aanwijzen die niet zonder belang is. Zo is de tweede versie openhartiger, erotischer dan de eerste. In *P 1* komt Sam thuis, vindt zijn vriend op bed en zegt: 'sta nou op, dat vind ik veel leuker, blijf niet zo liggen' – waar hij in *P 2* er lekker bijkruipt: 'En dan weer eenmaal eens het gulle fijne geluk te liggen in zijn armen, langzaam wegduizelend dieper dronken van zijn fijngouden warmte . . . juist even nog te kunnen denken aan hem . . . in een denkeloze duizeling van liefde . . . En lang in zijn armen bevend lag ik tegen 'm aan'. Ook is

JACOB ISRAËL DE HAAN

P 2 verhelderend. In *P 1* raadt Sam zijn vriend eenvoudig af om toe te geven aan zijn aanvallen van 'jongensliefde': 'Nou moet je helemaal er van afzien, dat moet je'. In *P 2* speelt Hans open kaart: 'Heb je dan niet genoeg an mij... ik geef je altijd je zin, om je maar van de straat af te houën...' In *P 2* wordt ook veel meer gezoend en gevreeën. Hans schijnt ook meer om Cor te geven dan Sam om Joop; in *P 1* is er eigenlijk maar één passage waar Sam iets ten bate van zijn relatie met Joop onderneemt, de plaats namelijk waar hij zich van 'schobberjongen' ontdoet – zo kan men het einde, de pointe van dat hoofdstuk tenminste interpreteren. *P 2* is ook brutaler dan *P 1*. In *P 1* denk je weleens: heeft nu niemand iets in de gaten van de relatie tussen die twee jongens Sam en Joop? *P 2* geeft een uitsluitsel daarover, als Hans' verloofde 'met d'r minne vleistem' vraagt: 'Zeg Hans... is 't heus niet waar, wat ik gehoord heb, dat je vroeger 'n verhouding met Cor heb gehad?' En de man van huisjuffrouw maakt een lollige, veelzeggende toespeling: 'wij meisjes ondermekaar' (blz. 62), die in *P 1* niet voorkwam. *P 2* heeft ook een apologetische passage erbij gekregen, op de plaats waar de Von Römer-vragenlijst geschrapt werd: 'die vreemde sentimenten, die geen mens haast goed aanvoelde... wat wisten ze d'r eigenlijk van... geen mens eigenlijk... hun grootsten en besten waren het geweest...' Opmerkelijk is ook de verhouding van Cor tot de sterke drank. In *P 1* gaat Joop in het café een kan jenever kopen voor Koos en antwoordt, als een dronken droppe hem om een slok vraagt, kortaf: nee. In *P 2* daarentegen, waar hij bovendien plotseling lyrisch wordt over die oude dronkaard ('door mij heen duizelde ineens verlangen naar hem... zo prachtig was hij...'), antwoordt Cor: 'ik lust 't zelf veel te graag' en neemt 'een gulle geut'. Thuisgekomen is hij 'dranksduizelig' en denkt: 'hè, zo'n slok jenever was toch wat lekker... morgen maar d'ris 'n hele keet opdrinken, goed dronken'. Waarschijnlijk is hier een verband met De Haans conflict met de

PIJPELIJNTJES

SDAP, waar men heel veel werk maakte van alcoholbestrijding en geheelonthouding.

Tenslotte nog een enkel woord over de naam Jacob Israël de Haan, die in deze uitgave gebruikt wordt, terwijl De Haan tot 1905 als 'Jacob de Haan' publiceerde. (Ook de roman *l'athologie-en* werd in *Pijpelijntjes* tweede versie nog aangekondigd als een werk van 'Jacob de Haan'.) Het leek de tekstbezorgers een vanzelfsprekendheid om De Haan de definitieve schrijversnaam te gunnen die hij zelf gekozen heeft, waarschijnlijk omdat hij hem mooier en volwassener vond klinken.

Rob Delvigne
Leo Ross

AAN GOEDE
A. ALETRINO
(VOORWINTER 1904¹)

1. Voorwinter: vroege winter. *Pijpelijntjes* kwam in juni 1904 uit, dus of het verscheen aan de vroege kant, of men moet 1903 lezen

I. HUISZOEKING

Daar is een tijd van komen, daar is een tijd van gaan. Onze tijd van gaan was er. De Fles kwam 't ons zelf zeggen. We hadden pas gegeten. Brood, een stukje kaas, slappe thee en 't regende. Onze kanten overgordijnen waren in de was, alleen de rolgordijnen hingen vierkant-wit, hard wit voor 't raam en 't waterwitte zonlicht spookte soms hevig of was weg ineens, luguber.

Sam lag achterover in zijn luie stoel met z'n handen om z'n hoofd en z'n benen rechtuit, dicht waren zijn ogen. Hij had verdriet en ik bekeek hem. Het regende kalmpjes.

Toen kwam de Fles binnen, op haar oude pantoffels heel stil.

– Goeie-morgen, here.

– Dag juffrouw...

– Is m'neer Sam niet goed...?

Bij de tafel stond ze af te nemen, bordjes op de broodbak en 't vlotje op de bordjes. Hard rammelde ze de stilte stuk en dan alles in haar boezelaar... en toen resoluut:

– Ja, here, ik zal 't u maar segge, maar d'r moet een verandering komme... u zal u van 'n andere kamer moeten voorzien... ik ga verhuizen...

– Zo juffrouw... zo in enen, midden in de maand?

– Midden in de maand... nou, wat hindert dat? Ik heb hier ommers een weekwoning... ik ga maandag al.

– Ja, maar juffrouw, wij hebben toch bij de maand gehuurd...

– Och Joop, klets nou niet tegen d'r... ze gaat net zo min ver-

JACOB ISRAËL DE HAAN

huizen as wij, maar ze hèt natuurlijk beter kenne verhuren en nou moeten wij d'r af. 't Is netjes.

– Nee, juffrouw, daar hèt meneer Sam nou toch gelijk in, netjes is 't niet, dat moet ik ook zegge.

– Netjes... netjes... wie praat d'r van netjes, iedereen zoekt z'n voordeel, u net zo goed as ik. Ik breek m'n hele huishouë op, ik gaan in een conditie¹...

– Donder dan eerst de kamer uit, zeg.

– Affijn, ik zie 't wel, m'neer Sam hèt weer een boze bui... maar ik heb 't u gezegd...

Sam lag weer in zijn luie stoel, waaruit hij niet op was geweest. Het regende ruisend, over de ramen rotelde² de wind, die de dikke druppels dun langs 't glas uitsloeg. Ik keek er naar. De straat was leeggeregend. Onder een broodkar zat een hond met natte haarbosjes op z'n rug, de broodjongen in een portiek.

– Zeg, Sam, een mooie lol nou te verhuizen, we zitten net goed hier...

– We verhuizen niet... we blijven stil hier...

– Toe nou, maak nou geen herrie... as ze ons kwijt wil, moeten we d'r toch af... ik zal wel wat anders zoeken...

– Ik verdom 't tenminste, om in die regen te lopen... zeg, asjeblijft niet weer boven een stal...

– Nee... dan zal ik maar dadelijk gaan...

– Ja, dat 's goed... ik heb koppijn, ik ga slapen...

– Zo, je laat mij maar in de regen lopen...

– O, moeten we soms alle twee... ga niet... laat maar stil duvelen, 't zal gerust wel op z'n pootjes terecht komen...

– Nou dag...

Vlak op de straatdeur stond de wind en ik had 'm net van voren.

1. Interne dienstbetrekking

2. Zuidnederlands voor: ratelen

PIJPELIJNTJES

Ziezo nou eerst de Ostadestraat¹ uit... daar is toch niks. En dan 't eerst de Govert Flink, dat is altijd goedkoper dan de Jan Steen of de Van Wou².

En eerst goed uitkijken... een kamer en een dubbel alkoof of 'n kamer en een zijkamertje en een enkel alkoof... en geen fluwelen stoelen... met ontbijt... Jezes... wat een regen. Nou die Sam is ook een typ.

De Govert Flink smal en grijs. Overal verhuurbordjes... 'een slaapkamertje te huur'. Nee, dat is niks... 'gemeubileerde kamers te huur'. Daar maar es effe kijken, dan druip je meteen wat uit... wat een regen.

Eén bel maar... dat is ook lollig, dan heb je altijd dat twee-en-drie-maal-gelelbel voor de bovenburen. Zelf is 't één hoog. Toch maar even bellen... één maal.

Van bovenaf, achter 't open-raam, maar geen hoofd eruit voor de regen...:

– Wie is daar?

Stap 't portiekje uit, waar 't net droog is en tegen die achter 't raam...:

– Juffrouw, ik wou de kamers wel eens zien.

De juffrouw bekijkt van natte hoedentop tot afgetrapte en aangeslagen³ broekspijp.

– Die bennen al verhuurd.

– En 't bordje staat nog aan.

– Dat is van andere kamers... ik verhuur an meer dan an een.

– Dan wil ik die andere kamers wel eens zien...

Dicht 't raam. Maar met een toeslag nijdig van verreken-nou en niet een zachte van ik-kom-open-doen.

Dus verder maar weer.

De regen nog erger geworden... 'een slaapkamertje te huur'...

1. Eind 1902 woonde De Haan in de Van Ostadestraat op nr. 109

2. Bij straten in de Pijp wordt ook nu 'straat' gewoonlijk weggelaten

3. Met aanslag bedekte

'hier kunnen nette commesaals geplaatst worden'. Zal daar even inlopen en schuilen... over commesaals kan-je langer praten as over kamers. Maar even doen. Drie bellen deze keer. Het is twee-hoog, één rechte trap, een kromme, alle twee donker...

– Wie daar... wie is daar?

– Ik kom de kamers zien...

Een stilte, m'n capemantel en m'n hoed hangen druipend zwaar, in m'n hoofd een droog gevoel van moeheid, de grijze huizen aan de overkant tinteltrillen voor m'n brandhete ogen... 't trapgat gaapt donker naar boven... en altijd regent 't nog.

– Kom u maar boven, zegt moeder.

– Goed juffrouw.

Boven aan de tweede trap, kijkhangend naar beneden in de diepe trapdonkerte, een dikke juffrouw, met een bleekbol gezicht, natte ogies, pofwangetjes.

– Dag m'neer.

– Dag juffrouw... uw dochtertje zei, dat 'k maar even boven zou kommen.

– Moeder is binnen, snerpt pofwangige, gaat u maar naar voor.

In de kamer zit de moeder, mager en 't dundonkere haar grijs.

– Gaat u zitte... m'neer. Jansie neim m'neer z'n keep d'ris af, maar knoei¹ 'r niet mee, gaat u hier zitten... ik ben een beetje doof... hang 'm goed uit Jansie... dan kenne we praten... anders komme d'r valse vegen² in... u permeteert, dat ik met m'n werk doorga?

Moeder stopt 'n kous. 'n Donker glimgroending strakspant over 'n koppie zonder oor, 'n groot gat in de hardige korstzool, uit de korte rok een groezelgrauwvoet met zwarte nageltjes.

– En u komt de kamers zien? doofvraagt de oude en haar woorden cadansen met de stopnaald mee.

1. Knoeien: slordig met iets omgaan

2. Plooien?

PIJPELIJNTJES

– Ja, juffrouw . . . voor m'n vrind en mij.

– O, zo . . . twee enkele here, dat zou ons net goed lijke, u begrijpt as weduwe met een enkel meissie ka-je alles niet in je huis hebben . . .

De pofwangetjes bollen op onblosbaar, de natte ogies kijken naar 't kachelkje, aandachtig.

– Ziet u, 't bennen eigenlijk zo zeer geen kamers, we hebbe alleen deze kamer en de slaapkamer van mij en van m'n dochter . . . nouw ja en dan nog zo'n kolenhokkie. Maar op de zolder hebben we een snoezig kamertje laten afschieten . . . een aardig pappiertje an de muur . . .

't Kachelkje brandt, een warme loming lijst in de kamer neer . . . van ver lijkt de ouddove leuterstem te ledderen¹ . . . ben moe en slaperig, mijn natte goed damp't zwaar.

– . . . een schilderijtje . . . u kan u wel voorstelle en Jansie kan 't u nog wel eris late zien.

De lijzige warmte loomt, in m'n moebrandende ogen doffen de dingen zwaar . . . de oude is klaargestopt, schuift de vuilgrijze voet vlug in 't kousgat.

– U zal meer as 'n kind over huis zijn . . .

Buiten regenkletert 't sarderig tegen de bedampte ruiten . . .

– Ja juffrouw, ik wil me d'r nog wel deris op bedenken, ik moet d'r ook nog met m'n vrind over prate . . .

– Wil u niet eerst 't kamertje zien . . . ?

– Ik vrees juffrouw, dat 't voor ons te klein zal zijn . . . voor mij hindert 't niet, maar m'n vrind is student . . .

– Moeder, neem u asjeblijft geen studenten in huis, dan bennen we in 'n dag met onze naam op straat.

– Bent u ook student, m'neer? leuterlijst de oude, terwijl ze rugbuigend d'r andere kous uittrekt en spant over 't kopje, 't rimpelgezicht naar mij vragend.

1. Trillen

JACOB ISRAËL DE HAAN

- Jansie, kijk eris of de kool¹ al is doorgebrand . . .
- Ik? Nee juffrouw . . .
- Nou Jans, nou zie je ommers zelf?
- Enfin u hoort ervan . . . juffrouw, als u . . .
- Uw keep m'neer . . . ?
- Ja, als u wilt . . .
- Jansie, laat 'm niet langs de muren slepen, anders bederf je m'n hele gang . . .

Buiten weer in weer en wind . . . verderop. 't Is half twaalf al . . . de scholen lopen uit, de jongens lawaaiend met d'r jassen en keeps hoog-opgezeild, de wind d'rin en de korte tricotkuitbroeken flodderend . . . een paar andere aan de goot spatspelend met 't modderige stadswater. En vlak naast de school '*kamers te huur*'. Eén hoog, een net huis, in 't souterrain een boter- en kaaswinkel, in 't huis niets. Maar even bellen.

- Jè, wie is daar . . . ?
- Om de kamers . . . mevrouw.
- 'n Kletterlachje . . . uit 'n andere kamer 'n kletterlachje, over de trapleuning leunliggen vier meisjes en hun lachjes rinkelen licht, tinkelend over mekaar heen . . .
- O, Joliette . . . 'n monsieur om de kamers . . . Odette ça te va à toi . . . mais non, mais non.
- 't Licht schijnt achter me uit 't boventrapruit.
- Komt u maar even boven m'neer ah, mais non . . . de kamers zijn al verhuurd.
- Sta nog beneden aan de trap en begrijp, de wind waait net de deur in.
- En een fijn bovenstemmetje en een ander en nog een ander . . .
- Wilt u de kamers niet zien . . . par nuit et par jour . . . mais Joliette . . . c'est pour toi Odette . . .²

1. Steenkool

2. Door het sluiten van de bordelen in 1902 werd de Pijp een wijkplaats voor de prostitutie

PIJPELIJNTJES

Weer op straat. Regen en rommelende wind, al maar door, de kamerhuurbordjes nat... *'een nette commensaal gevraagd'*... *'hier kunnen nette commensals geplaatst worden'*... *'een slaapkamertje te huur'*... *'gemeubileerde kamers te huur'*. No. 254 één hoog... onder een groentenhuis, drie bellen. Dat 's goed, maar dadelijk binnengaan.

Een vrouw, een ouë man, twee kinderen. Pieslucht.

– Dat 's me vader... vader 'n m'neer om de kamers... gaat u even mee m'neer.

Het is achter. Een grote kamer en goed licht, een dubbele alkoof.

– Is 't voor u alleen, m'neer?

– Nee, juffrouw, voor een vrind en mij, maar één kamer met 'n alkoof is ook heel goed.

– Hoe vindt u de kamer... kijk is, u heb hier een prachtig uitzicht op de tuinen van de Jan Steen...

– De kamer is heel goed, maar u begrijpt, ik moet d'r eerst nog eris met m'n vrind over spreken... die wil 'm misschien ook nog eens zien...

– Ja, m'neer, daar kan ik niet op wachten, ik ben nog met 'n ander ook in besprek¹, en die komt morgenmiddag om uitsluitel.

– Nou, weet u wat, dan neem ik 'm, maar wat ik zeggen wou, hoe zijn de burens?

– O, die bennen heel goed... maar apperepo m'neer, u denkt toch wel om 't statiegeld?

– Ja, hoeveel is 't?

– Vier gulden m'neer.

– Vier gulden? dat is nogal veel.

– Hoe kan u dat nou zegge, de huur is vijftien gulde voor een, en achttien voor twee, een week huur voor statie, dat is ommers altijd, en vier gulde is nog geen eens 'n week.

1. Onderhandeling

JACOB ISRAËL DE HAAN

Betaal, nog negen stuivers over.

– Nou, dan neem ik 't bordje maar af... dag m'neer... wanneer komt u d'rop?

– Ik denk maandag, maar misschien zaterdag... reken u maar op zaterdag, dat is beter, de boel is toch leeg... dag juffrouw...

– Dag m'neer.

Dan vlug naar huis, al over twaalfen... gauw even 'n ons worst¹ meenemen.

En blij-vlug door de altijd nog raasruisende regen naar thuis. M'n keep over m'n arm, die zwaar werd en m'n jas doornat.

Sam lag op de grond achterover in een stel kussens z'n ogen droomvaag.

– Dàg...

– Goeiendag... ben je al terug?

– Al terug?... ik ben goddomme doornat.

– Regent 't nog zo?

– Nou of 't, heb je geslapen?

– Ja... gesoesd, nou je 't zegt, hoor ik ook, dat 't regent... ben je klaar?

– Ja, een prachtige kamer met 'n dubbel alkoof, zeg, en achttien pop, niet duur hè?

– Nee, dat 's goed, wanneer gaan we d'r heen?

– Ik dacht van zaterdag... zeg, Sam, ik heb zo bar gesjouwd, geef me 'n zoen.

– Nee, hoor... neem d'r maar een als je zin hebt...

En over het bruine gezicht van Sam boog ik heen.² Met een verende borstbuiging boog hij op en gaf me een slag tegen mijn

1. Volgens *Pijpelijntjes* tweede versie (*P 2*) gekocht bij Noack, een delicatessenzaak met veel winkels in Amsterdam, onder andere in de Utrechtsestraat. De worst kost 11 cent, dat is duur voor die tijd

2. In *P 2* wordt op deze plaats flink gezoend: 'Dan heerlijk begerend over z'n lelijk gezicht boog ik heen... en zoende hem... zoende hem... zoals hij daar lag... slap in zijn armen...'

PIJPELIJNTJES

ogen aan, dat wit licht, geelwit voor mijn gezicht opfelde.

- Daar... daar...
- Godschristes, zeg...

II. VERHUIZEN

De Fles was an 't inpakken gegaan, maar Sam zei, dat ze toch niet verhuisde, en dat die hele inpakking niets anders was, dan een aanmaning, dat ze 't nou wis en waarachtig meende. Vrijdagmorgens toen ze afnam begon ze d'r weer over:

– As 't u 't zelfde is, verhuis u dan zaterdag inplaats van maandag; maandagmorgen kommen de kruiers voor mij en dan is 't zo'n eeuwige drukte, as d'r ook nog kruiers voor u kommen.

– O, die ander moet zeker zondagavond al kommen of maandagmorgen, zeg Joop, we denken d'r niet an om eerder as maandag te gaan.

– Gut, denk u nou waarachtig nog, dat ik 't maar d'r om zeg, dat ik gaan verhuize, zeg u nou meneer Driesse, geloof u, dat ik u d'r zo tussen wil nemen?

– Nou Sam, laten we dat nou maar schikken¹. . . juffrouw Bont, laat u dat maar aan mij over, u zal d'ris zien, hoe goed of dat terecht komt. . . schik dat nou Sam.

– Schik niet, dat is nou juist de hele kunst, je moet maken, dat een ander altijd voor jou schikt, en jij nooit voor 'n ander. . . maar doe jullie voor mijn part, wat je wilt.

's Avonds overlegden we. Sam was heel kalm, hij had de hele middag rustig gewerkt en we dronken saam thee nu in de zachtgele intimiteit van de lamplichte kamer die zo helemaal in je kwam, tot je van-zelf zacht werd en rustigjes praatte met een haast-niet op en neer gaan van je stem. . .

1. Regelen

PIJPELIJNTJES

- Zeg Sam . . .
- Ja, boy, wat is 't . . . 'n zoen, weer, malle jongen . . . ?
- Ja, dat ook . . . maar zeg . . .
- Toe nou, niet zoveel te gelijk . . . wat ben je toch een malle goeie jongen . . .
- Ik hou zo vreselijk van je, Sam, je moet niet meer weggaan hoor, je moet ons nou altijd bij mekaar laten blijven . . .
- Zeker . . . huil je nou weer . . . draai de lamp deris op en steek 't bureautje ook aan, dat halve licht maakt je zo beroerd van binnen . . . zo, en wat is d'r nou?
- Denk je wel an 't geld voor de kruiers morgen? Dat wordt toch gauw een paar pop.
- Heb jij niet meer?
- Nee, ik niet . . . ik heb die vier pop aan dat andere mens betaald, en 'n ons worst, ik heb net nog vier en dertig centen over.
- Dat 's nou ook mal . . . ik heb ook net niks, Bob Helmers is bij me geweest en die hèt dertien pop geleend, tot maandag . . .
- Jezes, zeg, hoe moet dat nou?
- Heb je niks meer om weg te brengen?
- Niks als dat gouden ringetje uit de Transvaal, je weet wel, dat Nellie heeft meegenomen.
- O, dat? Nou laten we dat dan effen naar de Gerard Dou¹ brengen.
- 't Regent zo . . . 't regent zo, laten we 't morgenochtend doen.
- Nee, dat is te laat, toe nou.
- Het regenrotelde langs de ruiten en als Sam op straat was geweest, werd hij vaak zo boos en zo wild 's avonds, dat hij me sloeg. Klagelijk.
- Nee, we gaan . . .

Geen mens op straat, de witte lichten flatterden¹ wild in de wind

1. Pandjeshuis in de Gerard Doustraat

2. Fladdereren (Duits: flattern)

JACOB ISRAËL DE HAAN

en wuifden hun lichtbossen door de donkere waterplassen heen en weer.

– Wat krijg je d'rop?

– Een daalder... of misschien vijf en dertig stuivers, dat hangt d'r van af.

– Zo, nou moet je d'res horen wat ik doe. Laten we nou rekenen, dat je op 't ringetje 'n daalder krijgt, ik heb nog 'n stuiver of vijftien en jij zeven, dan lossen we mijn klok; daar staat 'n rikspop op, en dan brengen we die naar de Marnixstraat¹, daar krijg ik d'r drie gulden op...

– 't Regent zo, laten we dat nou niet doen, ik ben zo koud, we komen d'r nou immers toch wel.

– Nee, laten we dat nou wel doen, die tien stuivers zijn gauw verdiend, zo ver is dat nou ook niet, en die regen, nou ja, die regen... ik ga immers mee.

Z'n fijne vleijing maakte mij flauw en van binnen streefde zijn stem in mij.

– Goed, laten we dan maar.

Op 't ringetje kregen we één vijf en zeventig en Sam brutaal in eens opdriestend, nou die wat inlostte, eiste de klok terug.

Toen, door de regenPijp marcheerden we samen, de donkere Stadhouderskade dan.

Tegen de zwarte regenlucht geelde het pleklicht van de stad, bleek-goud, maar verder alles nat en zwart. En de kade leeggevaaid, en zwarter, waar geen tram meer liep te lichten.

– Sam...

– Ja, boy...

– Dàg... 'n eind hè?

Mijn koudgerogende hand nam hij beet en hield hem vast, warm in de zijne, omdat hij z'n handen altijd in z'n zak had. Dicht naast mekaar liepen we voort, gebogen tegen de wind in.

1. Pandjeshuis in de Marnixstraat

PIJPELIJNTJES

Het Leidseplein, mal-licht, schater-licht, de drukke tintellichtlachjes van de gloeilampjes en de witte kousjes en de kalme bleekblauwe doodslach van de boogbollen, die wit blauwgrijzend schommelden op de wind.¹

De mensen vlug-an uit de zwarte pleinhoeken 't licht in, en weg weer in een andere donkerte. Op 't plein liet Sam m'n hand los en we liepen gauw schuin over, 't zwarte straatgat tussen het witte Américainhotel en de rode stadsschouwburg in. De Marnixstraat zwart met wat geel, stilte na 't pleingeluid, de kale bomen druipend van dichtebij; brandde druk de lichte muur van de suikerfabriek², het zwarte stuk er achter, spokig.

– Jezes, wat is zo'n stad toch een beroerd beest...

– Maak d'r 'n vers op...

Verder weer in de regen, Sam had mijn hand losgelaten. De wind was driftiger geworden, de lantaarnvlammen flakkerden³ wuivender en spookten vlug-geel op de druipmuren of bogen voor de winddonkerte. Mijn mantel hing zwaar op m'n schouder, en ik kreeg een gevoel van lopen en niet weten waarheen.

Tot we er waren, eindelijk.

– Hoeveel moet d'r op?

– Drie gulden.

– Drie gulden, op dat ding? Vijf en dertig stuivers...

– Nee, drie gulden, ik heb 't d'r laatst ook nog op gehad.

– Laatst is nou niet... ja, of nee?

– Ja, 't is goed, geef op maar...

Weer in de ratelruisende slagregen, die viel en viel, ongebroken. Maar de wind nu achter ons. En terug weer 't hele eind.

En zo stratenziek voelde ik me, alweer dat gevoel van lopen, en niet weten waarheen, en 't lijmerige dik-woorden van je ver-

1. Amsterdam had toen nog gasverlichting

2. Suikerraffinaderij in de Marnixstraat

3. Flakkerden?

JACOB ISRAËL DE HAAN

hemelte en 't zware drukken van die hoed op je hoofd, die door-
gedropen was tot binnen toe...

– Wist jij dat die Marnixstraat zo'n end was?

– Ja, jij niet... je bent d'r toch vaak genoeg voorbijgekomen.

't Leidseplein nu weer, naar hatelijk-licht, schaterhatelijk licht
en weer het bleekblauwe wiegen op de wind van de witte
grijnsbollen.

– Joop, boy, dat is nou ook beroerd, ben je d'r boos om?

– Nee... mal hè, dat hele end nou voor niks... en nou heb-
ben we nog niet genoeg... daar slaat-ie al net half negen.

– Hindert niet... als je thuis komt, moet je dadelijk naar bed
gaan, dan loop ik nog even naar Siep Reesink, die zal nog wel
wat hebben...

– Ja... ik ben zo moei...

– Kom maar dicht bij me lopen, dat is veel prettiger hè... wil
ik vannacht bij je slapen?

– Nee, liever niet... dan kan ik helemaal niet slapen...

– Zeg Joop, nou moet je d'ris 'n mop horen. Vanmorgen op
de polikliniek, 'n vrouw met t.b.c., zeg en die wou zich niet uit-
kleden, omdat ik d'r bij was, ik moest eerst weg... en prof. Pel¹
razend... ze dacht, dat ik een neger was...

– Godschristes...

Heel dicht liep ik naast Sam en voelde al de loopbewegingen
van zijn lijf. Een warme intimiteit, die me helemaal beter maak-
te, en we waren twee dingen apart in de koude kilvallende re-
gen, waarvan we helemaal geen last meer kregen.

We kwamen thuis lichtlustig en prettig.

Sam stak de grote lamp aan, ik deed m'n stijfharde regenrom-
melgoed uit en lui-lekker lei ik in 'n stoel.

1. Pieter Klaesz. Pel, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, t.b.c.-speci-
alist

PIJPELIJNTJES

– Ga nou naar bed... Joop, ik moet nou naar Siep gaan, anders is die naar de Pan¹.

– Nou nog?

– Ja, die is altijd an z'n werk tot 'n uur of tien, dat wist je immers ook wel.

– Ja... ik zeg het zo maar.

– Malle jongen... ga nou naar bed.

– Blijf je dan nog wat bij me zitten?

– Ja, ga nou, je bent anders morgen veel te moe.

In 't warmgeworden bed lei ik achterover, de lamp was afgedraaid² en een donkere schaduwlichtschijn donsde op de dingen, die onduidelijk contourden. Op de stoel lag m'n witte omslagdoek³... ik keek er naar en werd bang.

– Sam verleg die doek d'ris even... zo... ja, zo is 't goed... Sam, zeg, ben ik heus anders dan anderen?

– Ja, 'n beetje wel... maar praat daar nou niet over.

– Jawel... laten we daar nou wel over praten... hou je veel van me?

– Dat zeg ik niet, dat weet je wel.

– Net als ik van jou...?

– Begint 't vaste vragenlijstje weer... nou maar ik zeg 't niet... altijd 't zelfde.

– Toe zeg 't dan nog een keer... net als ik van jou?

– Nee... dat weet je wel. Nou zeg ik 't nog een keer... maar dat is voor 't laatst. Jij houdt positief van mij, en soms vind je 't prettig, dat ik bij je slaap, maar ik hou veel van jou... maar anders... ik vind 't goed, wat jij wilt, maar ik zal 't je nooit vragen, dat weet je wel...

– Ja...

1. Café Panopticum in de Amstelstraat, gelegen naast de wassenbeelden-galerij; trefpunt van de Amsterdamse intelligentsia

2. Het huis had petroleumverlichting

3. Een grote baddoek, vergelijk p. 148

JACOB ISRAËL DE HAAN

– En, zie je, jij houdt ook wel eens van andere jongens, en ik zou dat nooit van een ander willen...

– Nee... alleen van mij...

– Ja... ik ga nog wel eris trouwen, echt gewoon trouwen met 'n boterbriefje...

– Toe nou... dan is 't zeker tussen ons uit?

– Goddorie wor-je ernstig? Nee, maar dan ga ik...

't Gele lampenschijnsel bluste en 't vochtig-natte donker golfde over me heen...

– Sam...

– Ja...

– Dag...

– Dag... blijf niet wakker liggen hoor, als ik met Siep mee ga, wordt 't laat, dat weet je wel...

De deur dicht. En in 't strakke regengeluid braken zijn voetstappen... tot hij weg was en 't donzige donker er alleen was... geluidloos.

Fel-wakker in het woeligwarme bed en luisterde. Maar geen geluid, alleen de ritselruisregen, maar dat was geen geluid om te luisteren, omdat het was als stilte, strak en geluideloos luidend. En weer luisterde ik, om iets te horen, dat er niet was, tot m'n ogen pijnlijk scherpten van 't starende luisteren in de leegstrakke regenruisstilte. Wit-scherp, fonkelscherp deed 't zeer in mijn hoofd, en er was niets te horen. M'n ogen deden zeer... mijn handen klamden lam... in de zwarte stilte bewoog iets... zwart in zwart... warm zwart... op mijn borst zat het... er bewoog weer wat... weer, tot de hele diepgolvige nachtsilte bewoog... onzichtbaar, maar fluwelig-zacht vleiigzwart-zacht. In m'n mond smaakte het weezoet... en ik kon niet bewegen.

Een zwartzwarte vrees lag op me... toen ineens sprong ik 't bed uit, heel met m'n slaapwarme voeten op 't fijnkille kamerzeil. Dat brak de zwarte bezetting¹... in mijn oren bolde zacht

1. Benauwdheid

PIJPELIJNTJES

iets op, zoals een zwarte modderbobbels uitbreekt. Hoorde de regen, een hond blafte. Lekker-fris-kalm stond ik voor 't woel-warme bed met de schotsgeschopte dekens. Een prettig gevoel tintelde door mijn rug en langs mijn onderlijf. Naar bed wilde ik niet meer. Achterover op 't vloerkleed ging 'k liggen kijken naar 't kamerzwart, niet-voelend niet-denkend en zonder slaap en moeheid en van tijd tot tijd hoorde ik duidelijk de klok slaan tot 't half twee was. En toen voor tweeën kwam Sam thuis.

– Dag Sam... dag...

– Wat... dag... waar zit je?

– Ik lig...

– Lig je niet in bed? Wat is dat nou weer?

– Nu, ik lig op de grond, wat lekker hoor... ik kan toch niet slapen en toen werd dat bed zo warm.

Sam stak z'n kamerlantaarntje aan. Fijntjes spoot 't gele lichtstraaltje door 't drabbige donker.

– Je moet toch naar bed...

– Ga jij maar, ik heb niks geen slaap, ik lig net lekker, als ik slaap heb, zal ik wel te bed gaan.

– Maar weet je dan wel, hoe laat 't is?

– Ja, bij tweeën...

– Nu dan, we moeten morgen vroeg op, zeg ik heb geld, tien pop... ga nou naar bed.

– Sam, kom bij me slapen.

– Weer wat nieuws, en net wou je niet, toen ik 't vroeg... wat ben je weer mal vandaag.

– Nee net niet... toe doe 't nou... ik lig al... zeg, ik doe al m'n goed uit... kom je nou?

– Ja dadelijk, malle jongensvent...

– Hindert niet, je hebt zelf gezegd, dat ik doen mag wat ik wil.

– Ja, zeker, dat heb ik ook, maar ik wil toch liever niet nou.

– Toe nou...

JACOB ISRAËL DE HAAN

In zijn armen lag ik... licht-bevend, heel dicht tegen hem aan en een rose tinteling liep onder m'n warme huid door...

– Sam, we doen toch eigenlijk niets ergs... ik hou alleen maar van je.

– Ja zeker, het is niets hoor... je bent een beste boy...

– Sam, ben-je heus zo lelijk als de lui zeggen?

– O, jé, nog veel lelijker...

– En ik hou zo van je, ik hou vreselijk van je.

Dan in enend, niet-wetend waarom begon ik te huilen, ruw-snikkend-schokkend tegen hem aan...

– Wat is er nou?

– Niks, ik weet 't niet... ik ben zo moe... zo vreselijk slap...

Over hem heen was ik weer 't bed uit.

– Wat ga je doen?

– Ik doe m'n goed weer aan, ik ben zo koud.

– Joop, wat moet d'r toch van jou worden. Je bent zo'n knappe baas, en dat ene bederft alles. Nu ben je morgen weer helemaal overstuur.

– Misschien niet... laten we maar gaan slapen.

Bedroefd, met een diep-innig smartgevoel om mij, sliepen we in¹. Een haan kraaide en kraaide voortdurend schel, rood door de zwarte regenruising heen.

1. P 2 bevat hier een perspectiefcorrectie: 'lei ik wakker'. Als je slaapt, kun je moeilijk een haan horen kraaien

III. ZWERFDAG

Toen ik wakker werd schemerscheen 't twijfellicht van de nachtfstomorgen in de kamer, maar de alkoof was nog donker, dieper in zwart. Sam zat op m'n bed.

– Jopie, toe nou, sta nou op...

– Heb je me geroepen?

– Ja, we gaan, weet je wel hoe laat 't is?

– Nee... vroeg nog... zijn de kruiers d'r al... regent 't weer zo erg?

– Asjeblijft, zeg, 't stort, hoor maar d'ris... kom d'r nou gauw uit, 't is over half tien, ik heb je maar zolang laten liggen, maar nou moet je d'r toch ook uit... de hele boel is al ingepakt.

– Ja... ik kom.

In de rommelkamer stonden we vlug even te eten. 't Regende wel en feller nog dan gisteren, maar 't lichte was lichter-wit, dat de hele week groezelgrijs was geweest, de hoge huizen stonden helder-gespoeld in 't doorgeregende zonnelicht. Maar zonder zon.

– Kijk eris Sam, wat 'n grappig wit licht, net of de hele zaak schoongewassen is... gek, hè, dat 't met dat licht zo regenen kan.

– Ja, regende 't maar niet... zeg, daar heb je de kruiers... wil je nog naar de Fles gaan?

– Och ja, laten we d'r maar even goeiendag zeggen... zo bar¹

1. Onvriendelijk

is ze toch voor ons ook niet geweest . . . ik zal d'r maar even roepen . . . juffrouw Bont . . .

– Ja, m'neer . . .

– Nou juffrouw we gaan d'r vandoor. Krijgt u misschien nog iets van ons?

– Nee, m'neer Sam hèt alles betaald.

– Dan gaan we maar . . . dag juffrouw . . .

– Dag here . . . ik hoop, dat u 'n goed huis krijgt.

Vlug liepen we de straat af, een luchtig witte vreugd in ons, al regende 't hevig, zonder weten, waarom we zo blij waren. De kruiers vooruit met de kar, een grote vent en een klein kereltje ernaast, scharminkelig.

Langs 't Sarphatipark reeën we, dat druipendbruin in 't waterwitlichte zonnetje lag.

– Wat 'n lollige regen hè?

– Ja, dat's anders dan gisteren, de hele boel lijkt nou wel anders, ik heb heerlijk geslapen, ben jij vroeg-op geweest?

– Gaat nogal, 'n uur of acht, ik heb jou maar laten liggen.

– Je zal d'ris zien, wat 'n mooie kamer 't is, en zo'n heerlijke alkoof, je kon nou best bij juffrouw Kater opzeggen . . . je bent nou toch al zo'n tijd bij me . . . hoelang al?

– Laat 'k is kijken . . . 'n maand of vier. Maar laat ik die kamer nou maar houën je kan nooit weten . . . en de Kater kan de huur ook niet missen.

– 't Is anders zonde van 't geld.

De Govert Flink. Maar die gewoon grijs, grauwkil, waar 't witte regenlicht niet zonde, benauwend nauw.

– Wat voor nummer is 't ook weer, m'neer?

– Twee honderd vier en vijftig, éénhoog.

Even stonden ze stil en zat de kleine op de natte karrekruk, schuinleunde de grote tegen de wagen. 't Zeil glom regen-

PIJPELIJNTJES

zwartnat met kleine waterplaskuiltjes, waar een putje was.

– Ziezo Dries, vooruit maar weer . . . nummer drie honderd vier en vijftig, dat 's nog 'n goeie vijf en twintig huizen.

Onze witte regenzonlichtvreugde vergroezelde grijzig in de nauwe huizenstraat tot koele gelatenheid.

– Ziezo, we zijn d'r, dat is 'n zwaar vrachie geweest . . . here.

De kleine weer op de karrekruk, bang dat de wagen anders dompen¹ zou, en de grote bewegend onder 't zwartnate zeilkleed, om z'n touwen en z'n rommelgereedschappendoos. Maar ik belde. Geen geluid. Een lang wachten, dan weer een bel, die nijdigschel de regenruisstilte stukrammelde . . . geen antwoord. Sam keek naar boven . . .

– Jezes, Joop, dat huis is leeg.

– Leeg, och je bent mal.

– Nou kijk dan zelf.

'n Endje van 't huis af, m'n hoofd achterover keek ik zelf . . . 't huis was leeg. Mal gaapten de gordijnenloze ramen, geen mens te zien.

– Nee maar, daar begrijp ik nou niks van . . . 't is toch wel twee honderd vier en vijftig? Kijk 's even.

– Nou, of 't . . . ik begrijp 't best, die lui hebben 'm gesmeerd met d'r vier pop.

De kruiers impassibel² zaten op de karrekruk, kwalsterden hun bruine tabaksspuug uit.

– Ik snap d'r niks van, 'k zal maar d'ris tweehoog bellen.

Uit 't raam de juffrouw van tweehoog, witgrijs wit jak, slonsharen.

– Wat is dat voor 'n gelazerbel?

– Juffrouw, we moeten éénhoog zijn . . .

– Nou bel dan éénhoog.

– Daar is geen mens in, we hebben de achterkamer met 't al-

1. Voor- of achterover kantelen

2. Onbewogen

JACOB ISRAËL DE HAAN

koof gehuurd, en nou is ze d'r van door met vier gulden statiegeld...

– Jezes, is ze d'r van door met 't statiegeld, nou maar, dat hoef u d'r niet bij te laten zitte, loop u effe naar de Ferdinand Bol¹... wat 'n enge klier, smeert ze 'm zo met 't statiegeld.

Van de overkant een juffrouw uit 't raam éénhoog, uit 'n souterrain een ouë schoenmaker, rimpelkrom, dovig.

– Wat is dat voor 'n geschreeuw uit 't raam... ik zie jullie al 'n hele tijd schreeuwen is d'r wat?

– Die neet van éénhoog is d'r met vier gulden van deze heren van door.

– Wel, wel, die met dat kind, met dat hoge ruggie, zal ik maar zeggen?

– Zeg maar gerust met die kriek².

De juffrouw uit 't raam aan de overkant gebaart verbaasd, doof schoesje³ naar binnen weer, kan toch niet horen. De kar beregend en kruiers beregend, en een troepje mensen erom heen, druk-vragen wat d'r te doen is... de juffrouw van twee-hoog vertelt. Politie.

– U mag hier niet staan.

– Weet u, waar we naar toe moeten?

– Moet ik dat weten, daar heb ik niks mee te maken, u moet oprijen.

De mensen troepen dichter om ons heen, malzwart in de regen... met paraplu's op, die vuil druipen op anderen, en dan ru-zie daarom. Twee jongens vechten en heviger strakvalt de regen.

– Doorlopen, mensen, doorlopen... en kruiers, jullie motte oprijen.

– Wij motte niks, wij bennen door deze zwarte meneer angenommen, motte we oprijen m'neer?

1. Politiebureau in de Ferdinand Bol

2. Bult

3. Schoenmakertje (volkstaal)

PIJPELIJNTJES

- En Sam in enen vast-beslist.
- Ja, rijden jullie maar op, terug naar de Ostadestraat.
- Dan douwt de zwartplompe kar 't natte mensenzoodje op zij, en voort gaan we, doordruipnat, weer terug naar de Ostadestraat.
- Ga je terug?
- Ja, ik ga naar de Fles, die is natuurlijk niet verhuisd, we zullen gauw 't zoodje neerzetten, dan kunnen we verder zien, misschien kunnen we er wel blijven.
- De kruiers kalm vooruit fluiten een deuntje, vinden 't leuk mopje, maken een goeie daghuur d'rvan.
- Voor 't raam van wat onze kamer was, de Fles, hing kanten gordijnen op.
- Zie je wel, wat zei ik je... d'r komt 'n ander.
- Dat had ik nou toch niet van d'r gedacht.
- Ik wel.
- De Fles bedaard-doend, stapte haar trapje af, een eind achteruit de kamer in, keek, hoe haar gordijnen vielen. Open deed ze niet.
- Hoe vin-je d'r? Daarvoor hebben we nou geschikt.
- De kruiers zaten weer op de karrekruk, kwalsterden het bruine pruimnat uit, lieten zich bedaard natter regenen.
- Juffrouw Bont... juffrouw Bont.
- Het ene raam ging open.
- Gut, bent u daar weer, m'neer Sam? En u ook, m'neer Driesse? Wat 'n regen hè?
- Ja, we kommen nog eris bij u schuilen.
- Schuilen bij mij? Waarom is dat? U hadt toch immers al gehoord?
- Ja, toe nou, juffrouw Bont, doe nou open, we regenen kletsnat zo, we kommen maar weer bij u terug... u verhuist nou toch niet, dat zien we ook wel, wat jij Sam?
- Nee, ik verhuis ook niet, net toen ik u had uitgelaten, bracht

JACOB ISRAËL DE HAAN

de post me 'n brief, dat m'n conditie afsprong.

– Nou, dan kunne we toch weer bij u terug komen.

– Nee, want d'r kwam toevallig net 'n m'neer langs, die kamers zocht en an die heb ik ze verhuurd...

– Je zou 't haast geloven... Joop geloof jij 't?

– Geloof 't dan niet... kan mijn wat schelen, wat of u gelooft.

– Nou Sam, 't kan best, en juffrouw Bont zal d'r niet om liegen...

– O, zo, zeg u dat wel.

– As 'n ander gehuurd hêt, dan kennen wij d'r niet op, dat 's glad, maar we kunnen onze boel toch wel zo lang bij u neerzetten?

Dicht het raam, de Fles weg.

– Je zal zien, dat we best de boel bij haar kunnen bergen.

Maar de deur dicht en bleef dicht. Bedaard zaten de kruiers op de kar, kalmpjes pruimden ze en 't regende heviger. Twee scholen naast-an liepen uit en lachend-luid lawaaiden de jongensstemmen in de straat. Het was half-twaalf. Mal stonden we voor die dichte deur, de Fles gewoontjes-weg ging door met d'r gordijnen.

Toen besliste Sam.

– We moeten vandaag met die rommel onderdak Joop, daar is niks an te doen, wij zulle net zo lang moeten sjouwen, tot we wat hebben...

– Ja... en ik ben nou al zo moe.

– Kom, toe nou, 't zal wel loslopen... zeg mannen, wat krijg jullie van me?

– Wil u al afrekenen? Motten we niet verder?

– Nee, zeg maar wat jullie krijgt.

De twee vlug oogknippend beraadden, rood klein kruitertje zei 't:

– Nou m'neer, we hebben zowat 'n paar uur in de regen gelopen, we dachten van 'n daalder de man.

PIJPELIJNTJES

– 't Is goed, ik zal jullie nog 'n gulden extra geven, maar dan moeten wij de kar ook tot vanavond houë.

– De enkele kar? Dat doenen we nooit.

– Dan doe jullie 't nou maar deris, we zalle d'r niet mee aan de rol gaan.

De twee kruiers heen, en wij daar in de bleekgrauwe verlatening van de lichtschemerlichte regenstraat, verlegen en verlaten.

– Vooruit dan maar.

En Sam douwde de kar, die knarskrakend opschoot.

– Nou beurt om beurt, we gaan eerst de Jan van der Heijden door... en als ik rij, dan ga jij vragen, en als jij rijdt, dan doe ik 't.

De Ostadestraat uit tot de Ruysdaelkade en dan de Jan van der Heijden in.

– Wil ik nou deris douwen?

– Nee kijk jij maar uit... zie je wat?

– Ja, blijf jij nou effen staan... dan ga ik erin.

Juffrouw, kwijnend en mager, twee puffbleke¹ kinderen, een benauwd zijkamertje.

– Ja ziet u, ik had eigenlijk liever een dame as twee here d'rop... wanneer wil u 't aanvaarden?

– Als 't kan vanavond nog.

– Nee m'neer, dat kan niet... mensen zo van de straat neem ik niet... u hebt toch zeker nog een kamer?

– O, zeker juffrouw.

– Nou, dan moet u die toch nog opzeggen en nog verhuizen, nee, m'neer, ik zit 'r eenmaal voor, ik wil graag verhuren, maar zo niet...

1. Paffferig-bleek?

JACOB ISRAËL DE HAAN

Tot halfdrie sjouwsjokten we de regen door, die maar niet op wou houën, Sam douwde de wagen. Toen bleekleeg en wit van de honger gingen we eten, een broodje met kaas, warme koffie in de Volksbond¹. Eerst Sam binnen en buiten ik bij de kar, dat ze 'm niet zouden laten dompen, en toen ik binnen en Sam buiten en toen wij alletwee buiten weer in de regen, almaar douwend en we konden nergens onder dak komen.

Half vijf. De slaande regen heeft opgehouden en 't mottigt mistig. De lantaarns roodgeel wazig branden al en de regenruiten van de winkels spiegelen geel. Ik ben zo moe, dat 'k 't niet langer uithouën kan en op straat heel hard ga huilen met hevige schokken van pijn...

– Toe nou Joop, doe niet zo mal. Je lijkt wel twaalf inplaats van twee en twintig... we gaan nou de Ceintuurbaan over en dan dat stuk Willebrordusstraat door tot de Amsteldijk... misschien vinden we daar nog wat...

Flink-op weer douwden we samen wat, keken waar iets te huur was.

Niets. Toen in de St. Willibrordstraat... daar was wat... op 29 in 't huis... gemeubileerde kamers te huur.

– Jezes, zeg Sam, daar is nog wat. En helemaal opgemonterd: je zal zien, dat krijgen we, zal ik bellen, of zal jij 't doen?

– Doe jij 't maar...

Een klein meisje, bleek met zwarte schaduwplootjes om d'r mond... 'n blauw mutsje, een keep.

– Is je moe thuis, meissie?

1. De Volksbond tegen Drankmisbruik, met leden van alle gezindten, stichtte sinds 1890 koffiehuisen. Men was vooral tegen het gebruik van jenever. Het was er goedkoop: koffie kostte 3 cent, een broodje kaas 4 cent. Bekend is nog de plaat met de tekst: *Ach vader, niet meer*. De volksmond voegde aan 'Ach' een 't' toe

PIJPELIJNTJES

– Me moe is dood . . . ik zal tante effe roepen . . . tante . . . tante, d'ris 'n meneer voor u.

– Laat m'neer maar effe in de gang, ik kom dadelijk.

Gelukkig, daar stond ik droog. Tante kwam, klein vrouwtje donker, met grijzig haar al 'n beetje, eventjes scheel aan een kant . . .

– Ga jij maar naar avondschool¹ Toos . . . dag m'neer, neem u me niet kwalijk, dat ik u liet wachte, waar kan ik u mee diene?

– Ik wou wel even de kamers zien.

– O, m'neer dat kan . . . 't is een achterkamer met 'n alkoof . . . maar als u wilt kan u ook wel de voorkamer krijgen.

– Laat ik maar eris zien.

Wij door naar achteren, uit de benedendiepte van een souterrain scherpte kleine-hondjesgeblaf op, ruw over-daan door gas van een grote.

– Stil Hec . . . stil Zus . . . An, hou de beeste vast . . . dat benne onze honden m'neer, maar u zal d'r helemaal geen last van hebben, ze kommen nooit boven.

– O, maar ik hou juist veel van honden . . .

De kamer was groot en lucht-ruim.

– Hoeveel is 't?

– Achttien gulden voor u tweeën, dat's gewoon.

– Wilt u nog iets vooruit hebben?

– Dat laat ik helemaal aan u beleefdheid over.

– Nou, ik zal u een week vooruit betalen.

– En wanneer wilt u d'rop?

– Dadelijk.

– Dadelijk . . . ?

– Ja, juffrouw, dat zal u nou wel raar vinden, maar toen wij vanmorgen de juffrouw wouen roepen, vonden we alleen 'n

1. Er werd tot 1905 aan de lagere school ook tussen 5 en 7 uur 's avonds les gegeven

JACOB ISRAËL DE HAAN

brief, dat ze weg was met d'r commesaal en dat ze d'r boeltje achterliet voor de schulden.

- 't Is zonde nog 'n toe...
- U begrijpt, toen zatte we zonder...

En blij onder dak te zijn riep ik de deur uit:

- Sam, ik heb gehoord, kom maar hier met 't zoodje.

IV. RIOOL

's Morgens. Voor 't werkraam zat ik, waar het kaalgetakte van de lege pereboom, zwartnat zwartdruipend rekte en boog, als 't even woei en de regëndroppels vielen. Maar 't regende niet meer, alleen de boom drupdruppelde na. 't Schuin herfstzonnetje zonder schijn, scheefde even in de kippenhokhoek.

De haan kraaide. Een heerlijk gevoel van tevreden-zijn schokschouderde door mij heen. We waren nu al een paar weken bij juffrouw Meks en dat was zo'n bedaarde en tevreden makende tijd geweest. Ik had niet weer bij Sam geslapen, we werkten en leefden, alsof 't weke witte leed er nooit geweest was.

Sam lei achterover op de oude zwartleren canapé, met z'n handen onder z'n hoofd en z'n ogen dicht, zo lag hij liefst. Wat had hij toch een vreselijk malgrappig gezicht, rond en bruinig, en met 't fijn-zwarte puntenloze snorredingetje, toch eigenlijk wel een negergezicht. Een hele tijd bleef ik naar hem kijken, almaar met dat rose gevoel van lief-doen in me, dat m'n grauwe woorden zachter werden...

- Sam...

- Malle Joop...

- Hou je van me.

- Ja... zeg ik geloof, dat 't weer mis gaat, je hebt weer zo'n zacht gezicht, en je stem ook.

- We hebben 't ook zo lekker hier.

- Ja leuk... beter dan bij de Fles... maar blijf nou rustig werken...

JACOB ISRAËL DE HAAN

Over m'n boeken boog ik weer, maar de herfstgeluiden van buiten voelde ik zachtjes aan... op de vensterbank tikkeltikken de vallende boomdruppels.

En ik bewoog niet... zei niets, bang de zachtzilvergrijze stemming te verliezen. Over de grijsgrauwe achterhuizen van de Hoedenmakersstraat¹ herfstigde de lucht... een fijn beven trilde onder mijn huid.

– Sam...

Hij sliep en toen o, zo fijngelukkig en begerend het te behouden, lei ik m'n hoofd voorover op m'n armen en probeerde heel duidelijk de kamer met ons tweeën te zien en 't plezier van 't zelf te zijn, nog prettiger te proeven. En helemaal diep keek ik in m'n zelf, fysiek mijn ogestaren voelend, en als iemand heel aparts zag ik ons twee.

Toen Sam 't uitmaakte en de schone schijn stoorde.

– Ik smeer 'm, om vier uur zowat ben ik weer thuis.

– Laat je me de hele dag nou alleen?

– Ja hoor, dag...

Droefmoedig keek ik de tuin in, er was niets dan het gewone kleurloze herfstgedoe en de stille schoonheid van zoëven was weg, het was een andere tuin, het waren andere huizen. Mijn fijne stemming, waardoorheen 't licht van de dingen mijn ogen anders aanraakte, was weggewoest, en alles anders.

Juffrouw Meks kwam buiten, met haar hark bij zich, en hevig-bewegend harkte ze de bladeren op, die nat en zwartbruin dik om de harktanden omstopten... ze sloeg ze d'r af zwaar-slaand op de regendruipende boom, dat de druppels afvielen, ruisend. Aandachtvol keek ik naar haar, blij, dat ze drukte bewoog in de strakte van de tuin. Ze keek naar mij en knikte. Ik knikte ook, en wilde graag wat praten, nu ik alleen was.

1. Bij raadsbesluit van 14 december 1904 werd de naam veranderd in Van Ostadestraat

PIJPELIJNTJES

Hoog-open schoof het raam, ik ging zitten in de vensterbank. De regenlucht golfde in de kamer, blauwvochtig.

– Goeiemorgen m'neer.

– Dag juffrouw Meks.

– Is m'neer Sam d'r niet? Wat 'n stank hè m'neer.

– 'k Ruik niks.

– Ruikt u niks... juffrouw Koppé, m'neer Driessen ruikt niks.

Juffrouw Koppé van één-hoog, haar man is worstelaar, geeft les in boksen, klein wijfje, kijfachtig.

– Nou, maar ik dan wel, 't stinkt weer de pot uit, waarom wordt dat riool niet gemaakt?

Twee-hoog in beweging. Wordt bewoond door een Française, die gemainteneerd wordt door een jodenm'neer van de Beurs, slank elegant, draagt altijd heelwitkleurende hoeden, spreekt geen Hollands, verstaat een weinig.

– Daar is medam ook... 't is toch goddomme 'n schande, zoas dat mens met de boel omspringt.

– Gut juffrouw, bij u is 't nog uit te houë, maar bij mijn drijven de drollen zo in 't souterrain, en dan, u hebt tenminste geen heren.

– Maar waarom gaat u d'r dan niet eris heen?

– Ik, mens? Ik kom d'r ommers niet meer over huis, als 'k huur moet betale, laat ik 't Toosie altijd brengen.

– Vier vijftig nietwaar?

– Vier vijftig, welnee, vijf gulden... elke week vijf gulden... wat doet die Franse medam d'r nou bij, 't zijn d'r zaken ommers niet...

Bleke stilte in het gesprek. Maar dan de woorden kleurig op:

– Bevalt m'neer Driesse u nogal?

– O, zeker, m'neer zit net in de vensterbank... we waren juist an 't prate.

Flauwwit vergrijst het praten weer, tot juffrouw Koppé in-enen hoog-rood uitvlamt:

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Nou maar as ze maar deris rook wat 'n etterstank of 't hier is... kan u d'r niet effe late roepen?

– Nee, Toos is d'r niet en onze An wil d'r niet heen.

– Roep d'r dan van hier-af, u kan d'r best beroepen... verdomme zo'n peststank...

Schrijnscherp, felrood in de grijze voormiddagstilte de stem van Meks:

– Juffrouw Bramer¹...

Ineens, en uit, dan schuift de stilte weer toe.

– Ze is zeker niet thuis...

– Niet thuis? Ze is net na bove gegaan... ze wil u niet hore.

– Nee, maar dat zal ze me waar maken... juffrouw Bramer... juffrouw Bramer... huisjuffrouw...

Geen geluid terug. 't Huisjuffrouwenhuis naast ons stil in 't opdrogende wit doorvochte zonlicht.

– Ze hoort u zeker nog niet.

– Ze zal me horen... zo'n doerak... ik schaam me voor de heren, dat ik zo schreeuwen moet voor me goeie centen.

Over² ons achter de Hoedenmakersstraat in opschommeling, vrouwenhoofden, de brikettenjuffrouw, de juffrouw van de tramconducteur...

– Wat is d'r an de hand?

– Drie vingers, pink en duim.

– Weet u wat d'r te doen is, juffrouw Ellemers?

– 't Riool is verstopt an de overkant in de Willebrordusstraat... waar die twee nieuwe here benne komme wone.

– Nou, en mot ze daarom zo'n lawaai maken, ik dacht waarachtig, dat de boel in brand stond.

1. Naast De Haan, op nr. 27 in de St. Willibrordusstraat, woonde A. Kramer (zonder beroep). In *P* 2 wordt de huisjuffrouw in Haasma omgedoopt; opmerkelijk is dat De Haan in de oorspronkelijke uitgave twee keer de naam Kramer gebruikt

2. Tegenover

PIJPELIJNTJES

– De huisjuffrouw wil 't niet laten maken... je kan d'r last genoeg mee hebbe... bij mijn zuster...

't Gesprek verintiemt over dat riool van de zuster... het onze stinkt... In de lichtblauwvochtige regenlucht bobbelt de bruine stank zwaar op.

En 't heftig-rood-opschreeuwen van juffrouw Meks er tussen weer... mijn raam dicht... dat verdonkerdoft het felle geluid.

– Hoor je me niet... medam van niks... 't riool stinkt... me riool stinkt, hoor je me niet... we verstinken in 't souterrrein van jou stront... maar ik laat 't maken, van jou centen... hoor je dat medam.

De overhuizen in aandachtige zwijging van schreeuwbegerige wijven, uit 't huisjuffrouwenhuis geen geluid.

Maar de schreeuwlol zwakt af... een hoofd verdwijnt... een ander. En eindelijk juffrouw Koppé:

– Ik zou maar niet meer roepen, 't geeft je toch niks... en je maakt d'r allemaal maar schandaal mee.

Alleen de Franse medam van twee-hoog nog uit d'r raam. Dan bleke leegheid kilwit op de rode opwinding van zo even, en vreemd-alleen, mal-klein alleen stond ze in de tuin met al stille zwijghuizen rondom.

En dan zwak-boos tegen de Franse:

– Mal merakel, waar bemoei je je mee... gemene mentenee...

Door de blauwlichte lucht bobbelt drabbige stank.

's Middags. Sam was niet terug nog en stemmingloos deed ik m'n werk... verlangend naar een beweging in 't bewegenloze wegschuiwen van de uren. De tuin strak en tinteloos grijs, nu 't zonneloze licht veravonde.

Uit 't souterraingat duikt juffrouw Meks op en juffrouw Le-

JACOB ISRAËL DE HAAN

pelaar¹, die aan de andere kant in 't huis woont. Scherp en mager, kijfnijdig of ze altijd ruzie heeft of 't dadelijk krijgen zal. Het Meksenmensje bescheiden-kleiner, in haar hand een emailleerd pannetje met zaad voor de kippen. Juffrouw Lepelaar niest.

– Is-ie nogal niet beter?

– Nee, nog niks, hij zit de hele dag maar in mekaar achter in 't hok, en as ik de kippen eten geef, kijkt-ie net of 't 'm niks aangaat.

– Dan gaat-ie misschien wel dood.

– Nou, ik hoop van niet . . . ik zal 'm nog maar es binnen nemen . . . m'neer Driesse, nou moet u toch eris effe komme kijken hoe sikkeneurig of dat beest zit . . . u kan 't raam wel uit met 't trappie.

Voor 't kippenhok stonden we, de kippen, knusknusjes gewend kwamen aan, hoorden het zaadgeluid in 't pannetje. De haan, melancholisch-sinister, gedoken in 't donkerste schaduwhoekje bewoog niet.

– Och gossie, wat een zonde . . . zo'n prachtige haan . . .

– Nou, hij is nog niet dood. Ik neem 'm mee naar binnen en dan zet ik 'm in de keuken bij 't fornuis. Daar halen ze soms nog wat goed van op, de manke kip laatst ook, kom maar hier m'n pietje, kom maar hier m'n beessie . . . kom jij maar bij de vrouw.

De onbewogen zieke haan zat.

– Je zal 'm moeten pakken.

– Ja . . .

Even een klagelijk kraaigeklok en dan het zieke beest ineengedoken tegen Meks aan.

– Arm beest . . .

Dan wilden we weer naar binnen gaan, het was koud in 't tuintje, juffrouw Meks vooraan voorzichtig voetend over de

1. Een andere buur van De Haan op nr. 27 was H. Oijeveer, aannemer. In P 2 heet juffrouw Lepelaar: juffrouw Vermeer

PIJPELIJNTJES

rotte sieperplank, die in de modderwaterkuil voor 't kippenhok lag.

Over de schutting huisjuffrouw. En heel vriendelijk-lief:

– Dag juffrouw Meks... is d'r wat met u haan?

– Ja, die is al 'n hele tijd zo sukkelig, z'n kam is zo wit as wat en hij doet de hele dag niks as in mekaar zitten.

– Zo... en wat doet u d'r nou an?

– Ik zal 'm maar d'ris 'n posie achter 't fornuis in 'n mandje zetten, misschien haalt-ie daar wel wat van op.

– Ja, dat kan wel... maar verbeel ik 't me, of is 't zo, ruikt 't hier zo lelijk?

Overwonderd¹ merkte ik dit kalm-lieve gesprek, maar juffrouw Meks gewoon en heelenal niet verbaasd:

– 't Riool is weer niet in orde... ze hebben 't bepaald niet goed gemaakt, u moet 't d'ris late nakijken.

– Ja, as ik 't maar gewete had, maar ik zal d'r bepaald voor zorgen... as u wil vanavond nog.

– O, dat is goed, hoe eer ik van die stankrommel afkom, hoe liever 't me is.

– Ik zal d'r voor late zorreges... maar wat ik zeggen wou... kan u Puckie nog eris hebben?

– O, ja, graag... u kent Puckie van de huisjuffrouw toch wel?

Ik ken Puck, donkerbruin mormelbeest met fijne kefstem.

– Ik wou vanavond uitgaan, naar m'n nichie op de Jacob Catskade en dan is-ie zo lastig en bij u is-ie altijd zoet. Gistere bennen we ook nog uit geweest, me mans zuster was twaalf en 'n half jaar getrouwd...

– Gut, daar wist ik geen eens van, wel gefilliciteerd.

– Dank u, nou toen hadden we Puckie meegenomen, maar ik kan u niet vertellen, hoe lastig of-ie was.

– O, maar u kan 'm gerust bij mij brengen, bij mijn is-ie nooit lastig...

1. Heel erg verwonderd

JACOB ISRAËL DE HAAN

De zieke haan klokte.

– Graag, 't wier nogal laat ook... zoals dat gaat, 'n glaassie wijn... 'n boterhammetje, ze kanne 't nogal goed doen, och en u mot denken 't is maar voor eens... maar zo lastig as die Puckie was, 't huis te klein en nou vanavond heel naar de Catskade.

– O, nee, maar breng u 'm gerust.

– Nou, om op m'n nichie... ik bedoel op m'n zuster neer te kommen, we kwamme over half drie thuis en m'n man mooi pimpel, maar we hebben vandaag heerlijk uitgeslapen... tot over half twaalf.

– Zo, en hep-u goed kenne slape na die drukte?

– O, best, as ik slaap dan slaap 'k; dan hoor ik niks, al vermoorden ze m'n bureu.

– Zo... nou denk u nou asjebliedt om dat riool, ik wil d'r geen herrie om maken, maar 't stinkt geweldig.

– Ik zal d'r m'n man vanavond nog heensturen.

– Nou adjuus, ik ga naar binnen, u drinkt toch 'n koppie koffie mee, m'neer Driesse?

In 't bruine souterrainkamertje zaten we¹, buiten was het licht nog grijs, hier doezelde het donkergrijsbruin op de keukendingen. 't Wit blikken schuurlampje blonk met één lichter plekje. Ik staarde er naar, tot 't bruine kamerdonker zwart waasde voor mijn ogen en ik ze afkeerde met een plotselinge prikkelpijn.

En droefheid droefde in mij op, dat Sam mij alleen gelaten had die hele trieste herfstmiddag en mijn zachte praatstemming vertrieestigde hopeloosbruin.

– 't Is natuurlijk alleen om die Puck, dat ze zo lief tegen u is... ze hêt u natuurlijk best gehoord vanmorgen.

– Dat 's nogal glad, maar ik zei d'r maar niks van, want ik wou van de week wel overslaan met de huur... asjebliedt m'neer, daar is u koffie, as d'r niet genoeg suiker in is, zeg u 't r. De hospita, Joop en juffrouw Lepelaar die ook af en toe aan het woord is

PIJPELIJNTJES

dan maar . . . ik moet m'n gouën slotje anvullen¹.

Een grijze zwijging loomde in de kamer, in de hoeken verstarde het bruinzwart van de avond. Die zieke haan klokte klagelijk.

– Wat bent u stil m'neer Driesse . . . is d'r wat?

– M'neer Driesse is niet in z'n sas, omdat m'neer Sam d'r niet is . . . wat u m'neer . . . ?

– Ik zal de lamp maar opsteken, dan kennen we zien wat we zeggen.

Langzaam breed-uitwijdend spreidde het licht de kamer door en lichtklotste gelig op en neer tegen de zwarte walwanden.

– Ziezo . . .

Toen vrolijker in 't kleurige lampelicht dronken we koffie. En beneden bleef ik boterham eten en fuifde op rolpens en bleef nog wat napraten. Tot de huisjuffrouw Puckje bracht en weer wegging en tot de rioolmannen kwamen en hun zwart werk begonnen, rood verlicht door de rossige lampen.

Laat ging ik naar boven en keek vaag verdrietig de spokerige tuin in.

Diep in de nacht kwam Sam thuis.

1. Bedoeld is: bijbetalen in het pandjeshuis. P 2 licht toe: 'ik heb helemaal geen zin, om 't te late verstaan . . .'

V. TOEN SAM WEG WAS

Sam was er niet, al veertien dagen lang woonde hij op de kamer van juffrouw Kater, waar hij z'n boeken en preparaten bewaarde en die hij altijd aanhield, om er te wonen, als we niet bij elkaar konden blijven. Want soms kon het niet, dan was mijn verlangen te hevig naar hem, en weken we liever, dan te doen, wat Sam niet wilde. Of boosheid tegen mij stond in eens zo in hem op, dat hij me heftig knoeide¹ en sloeg en dan ging hij weg, tot we allebei weer berustigd waren en paisibel saamleefden maanden soms en maanden, zonder dat er iets vreemds gebeurde.

Maar de laatste keer was het heel erg geweest. Plotseling op een avond was het in Sam begonnen, ineens, wjl ik zat te schrijven en hij rustig lag op de canapé, had hij me geknepen. Kort en vinnig.

– Toe zeg, schei uit.

Ik dacht, dat hij lachen zou of iets zeggen, en ik keek hem aan, maar hij stond heel ernstig en zei niets. Dan plotseling kneep hij weer, *boven in mijn linkerarm, en ik lei mijn andere hand erop van pijn.*

– Toe Sam, doe 't niet . . . je doet me zeer.

Zijn stem was diep en ernstig.

– Jawel.

En aandachtig bezeerde hij mij overal met een strak lacheloos plezier van een ander pijn te doen.

1. Mishandelde

PIJPELIJNTJES

En schreeuwen wilde ik niet, maar de tranen pijnigden zwaar uit mijn ogen... toen zei hij ineens:

– Joop, kom hier.

Hij was sterker dan ik en mijn wil viel verzwakt neer.

– Joop...

Vlak voor mij stond hij, zijn ogen donkerflonkerden, toen ging hij naar de kamerdeur en draaide de sleutel om. Blinkwit lichtte de slag door de zwartstille. De hele kamer leek ernstig nu... de dingen strak, in mijn hoofd een grijsgedoezelde duizing. En een slag op mijn wang bloedrood. Diepziek en huilend viel ik op de grond neer vóór de canapé... en ik voelde alleen, dat Sam mij sloeg, niet meer dat 't ophield en pijnpiepend lei ik op de grond.

Wakker werd ik op mijn bed en Sam zat naast mijn hoofd.

– Dag Jopie...

– Dag... dag Sam... is 't weer over?

– Nog niet... 't is nu wat geluwd, maar 'k voel me nog lang niet goed... heb je pijn, boy?

– Nee... zo erg was 't niet voor ons, we zijn toch eenmaal een mal stel.

– Ja, zeg, ik ga maar 'n poosje alleen wonen, vin-je dat ook niet 't beste...

– Ik weet niet... wanneer wil je gaan?

– Dadelijk... ik heb de sleutels van juffrouw Kater...

– Maar hoe laat is 't dan?

– Half drie.

– Maar je kan toch niet midden in de nacht weggaan, je kan toch best tot morgenochtend wachten.

– Nee, ik ga nou, het is veiliger.

– Dan breng ik je.

Vlug stond ik op, de lamp brandde, buiten was de nacht donker en de zware overkanthuizen kanteelden duister. Ik stond

JACOB ISRAËL DE HAAN

voor 't raam en keek ernaar. Geluidloos toen ontgleden we 't huis. Alles donker en stil, de straat leeg, waardoor één man zijn stappen klonk. Dicht naast mekaar liepen we voort en spraken niet.

– Dag Jopie... dag jongen... ik zal je vaak schrijven, kijk maar, de bus is vlak bij... als ik beter ben kom ik gauw weer terug.

– Ja... ja, je moet niet lang wegwezen.

Toen gingen wij weg, Sam keek mij na. En plotseling brak m'n tranenverstikte stem in m'n keel.

– Sam... dag Sam.

Het echoklonk mal in de nachtstraat en mijn stemgeluid verschrikte mij, dat iemand 't zou gehoord hebben. Maar alles stil.

En toen de strakke, pijnstrakkende eenzaamheid, de herfstdagen verwinterden triestig, maar ik merkte er niet veel van. Zat de hele dag thuis, en werkte. Juffrouw Meks had gevraagd.

– Is m'neer Sam d'r niet?

– Nee, die is vannacht om half drie in enen uitgeroepen bij een patiënt in 't ziekenhuis, en vanmorgen kreeg ik een brief, dat-ie met 'm naar buiten ging en dat-ie niet wist voor hoelang.

Sam schreef dikwijls. Heel korte briefdingetjes. En ik ook. Telkens als er weer een sterk pijnmoment kwam, schreef ik even en zulke briefjes kreeg ik van hem. 'Dag Jopie' of 'Het gaat goed'. Meer niet. Met één post soms vier of zes, en dan bracht juffrouw Meks ze binnen, vreemd¹, dat er telkens zoveel brieven kwamen met één hand.

– Gut m'neer, maar liefst vier tegelijk, zeker van u meissie.

1. Bevreemd

PIJPELIJNTJES

Veertien dagen was Sam weg en ik was 't huis niet uit geweest.

Met de post van over vieren bracht juffrouw Meks vier brieven van Sam. En 't lachgrapje was al tot kalmere grapgewooneheid bij d'r geworden:

– Vier brieven, van uw meissie m'neer.

Ik deed ze open vlug. Ze waren: 'Dag boy.' 'Heb 't goed.' 'Nu kom ik gauw terug.' 'Heb je pijn?'

– Zou m'neer Sam nog lang wegblijven, denkt u?

– Nee, ik denk 't niet... 'n week nog misschien...

– Nou moet ik eris met u prate m'neer, as u even tijd hebt.

Haar stem stond onvast in haar woorden, ze trilde verbleekt.

– O, doet u gerust, neem u 'n stoel.

– Ja... dat is goed.

Ze zat tussen mijn raamtafeltje en de boekenkast, 't even nog lichtende licht schaduwdonkerde op haar. En toen begon ze, monotoon opsprekend:

– Ik zou 't u niet verteld hebben, as u weg was gegaan of m'neer Sam, maar nou dat u blijft, nou moet ik wel. Ziet u, as u 't achteraf van anderen hoort, dan is 't nog veel erger. Affijn... u zal zeker wel eris gedacht hebben, dat ik getrouwd was, omdat Alex altijd moeder tegen me zeit, maar ik ben niet getrouwd... ziet u Alex is eigenlijk een buitenbeentje zal 'k maar zeggen, z'n moeder was wat los bij de weg en toen is ze d'r tegenangelopen... en toen zei ze maar telkens: ik verdrink mijn en de jongen d'rbij. U begrijpt, toen heb ik 'm maar bij me genomen, z'n moeder is later getrouwd met 'n conducteur van de tram en ze hebben 'm ook laten echten en hij is ook wel bij ze geweest, maar hij is nou al 'n paar jaar bij mijn weer. Verbeel-u z'n vader, ziet u 't is z'n vader wel niet echt, maar dan voor de wet, die hèt 'm eris zo maar op straat gegooid, en toen zag onze An 'm lopen met zulleke gaten in z'n kousen, u begrijpt, toen is-ie weer bij ons gekomen...

Haar grijze stem verdoezelde zachtjes en een zachte stilte was

om ons heen in de heeldonkere kamer, en ik zweeg. Toen weer 't Meksenmensje:

– Maar daar gaat 't niet om . . . ik wou u eigenlijk vertellen van Anna en Toosie, 't is beter, dat u 't van mijn hoort as van 'n ander . . . Ziet u Toos en An, dat is helemaal geen familie van me. Dat benne meissies van een vriendin vamme. D'r is nog een derde meissie ook, die heet Stientje, maar die is in Groningen op 't doofstommeninstituut, dus daar heb 'k geen last van . . . nou Toos, dat ziet u ook wel, die is altijd even wit, dat komt van d'r moeder, die is an de tering gestorreve . . . u begrijpt, ik was d'r bij, want 't was m'n beste vriendin, en toen ze stierf, toen nam ze m'n hande beet en toen zei ze: Ketoo, zal jij voor de kinderen zorregge? Waarachtig as God, zeg ik, en toen was ze zó dood. Nou en nou weet u zelf of ik goed voor de kindere ben, ja of nee . . . en wat ik voor die Stientje gedaan heb, dat is gewoon niet te zeggen. Die was eerst in St. Michielsgestel bij de zusters¹, maar toen ik hoorde, dat ze 't daar zo slecht had, toen ben ik d'r zelf weg gaan halen. Affijn, toen was d'rlui vader nog thuis . . . die is nou in de gevangenis.

Haar stem zwakzakte weg in 't kamerdonker. Waar even wat licht nog op haar scheen, bleekwitte haar gezicht bevend.

– Ziet u, ik zeg 't u maar, omdat 't beter is, dat u 't van mijn hoort as van een ander . . . en nou hèt de juffrouw van één hoog gezeid, dat ze 't u wel vertellen zou en dat u dan wel weg zou gaan . . . maar u kan d'r gerust om blijven, hij is wel daar geweest, maar daarom hoeft u nog geen doorgefounerde deugeniet te zijn. Hij is twaalf jaar an de post geweest en nooit klachten of last . . . en toen in enen doet-ie me die stommigheid van een postkwitantie te innen, die niet voor hem was. Nou u be-

1. Het R. K. Instituut voor Doofstommen, waarvan de vrouwenafdeling werd geleid door de Zusters van de Congregatie der Dochters van Marie en Jozef te Den Bosch

PIJPELIJNTJES

grijpt toen was ie bakker-ân¹... in augustus had-ie 't gedaan en in november kwam 't eerst uit... jезes as ik d'r nog andenk, m'n hoofd doet d'r zeer van... 'k zat net met m'n eten te wachten en daar komt Toos binnen... o, tante, tante, daar gaat vader weg met twee mannen... jезes wat schrok 'k... nou, ik zal d'r u niet te veel van vertellen, u hebt wel wat anders te doen ook... maar ik wou u vragen of u niet erom weg wilt gaan en m'neer Sam ook niet...

– Welnee juffrouw Meks, daar denk ik niet aan, wat gaat 't ons eigenlijk aan...

– Ook niet as-ie thuis komt met juli?

– Welnee... u vraagt toch naar ons ook niet, misschien hebben m'neer Sam en ik wel allebei in de nor gezeten.

– Toe nou m'neer, lach u daar nou niet om, zo lollig is 't 'r ook niet.

– Ik lach d'r niet om, maar 't zou toch best kennen.

– Nee, daar zal u wel voor oppassen... u moest eris weten, wat wij al niet uitgestaan hebbe... die dag, dat u hier kwam huren, toen zatten we net met negentien centen en onze Alex zonder werk, daarom nam ik u ook dadelijk... affijn, ik ben tenminste blij, dat we u weer hebben, dan heb ik d'r tenminste de huur weer uit... wil u misschien een koppie koffie?... ik heb lekkere in de filtereerkan...

– Ja graag juffrouw... kom u dan hier koffie drinken met An... Toos is d'r toch niet, dan maak ik licht.

– Dat is best, dan zal ik An even roepen om de koffie... nee maar, die kan ook bellen... nou maar, effe wachten hoor...

De deurbel klingelde hardgekoperd, klingklange zachter na.

– M'neer alweer een brief voor u, met de kruier.

Het was van Sam, de kleine lichtspitsblauwe lettertjes herkende ik dadelijk. En het was zo: 'Joop, kom je vanavond om negen uur in de Pan?'

1. Betraapt

JACOB ISRAËL DE HAAN

Een luchtig lachen kreeg ik om deze brief en dadelijk zag ik hoe we daar zouden zitten in de lichte zaal, waar wij apart in een donkerlichtschaduwhoekje en zachtjes her-pratend, zoals we altijd deden. En nu was alle eenzaamheid geleden, maar nu ook ineens hervoelde ik alles, wat 't geweest was en ik kon 't niet uithouden meer in die lamplichte kamer, waar juffrouw Meks koffie zou drinken met ons. Het was vijf uur.

– Juffrouw Meks . . . ik moet in enen uit op deze brief, wacht u maar niet met de koffie.

– In enen . . . kan u niet effen een koppie meedrinken?

– Nee, echt niet . . . ik moet weg.

Het was heerlijk weer geworden, een helderlichtwitte wind en de straten waren droog. Nou goed overleggen . . . om negen uur in de Pan, dat is over negenen, want Sam moet er eerst zijn . . . anders gaat 't niet goed . . . en nou niet in de stad blijven en zo maar deris lopen . . . een heel end, ergens heen, dat 's beter, anders kon je 't toch niet uithouden . . . waarheen . . . ?

Halfweg . . . Zaandam, dat is net zowat om negen uur thuis . . . ja Halfweg maar, dat 's 'n goeie rechte weg . . .

Op de Stadhouderskade de straat opgebroken voor de tram¹, een rij roodrossende lichten erom, maar de kade verder donker.

En rechtuit, even rechts 't Leidseplein en dan de Nassaukade, paisibel in 't winteravondlicht. 't Raampoorteklokje² sloeg zes uur.

Stil soesde 't nog in mij na wat Meks gezegd had . . . toch wel 'n goed mens, om zo voor 'n anders kinderen te zorgen, je moest d'r maar zin in hebben, enfin, een goed kind toch die

1. De tram werd in die dagen geëlektrificeerd; men werkte daar 's nachts aan, overdag reed de paardetram

2. Een klok (met minutenwijzer), in 1891 geïnstalleerd aan Politiepost 'Raampoort'

PIJPELIJNTJES

Toos... straks weer bij Sam... nogeens zachtjes zeggen:
Sam... malle Sam...

Die avond liep ik tot Halfweg en terug weer.
Over negenen was 't, toen ik de Pan inkwam.

In 't gewone schemerlichthoekje zat Sam, met z'n hand over z'n
ogen en donkerder schaduw daar dan op z'n ondergezicht.

– Dag... dag... dag...

– Dag Jopie, wat zie je d'r lekker fris uit, heb je 'n end gelo-
pen?

– Nou, en geen klein end ook, lekker koud buiten...

Maar m'n helderblauwe buitenstemming verlepte in die
lichte zaal droefdadelijk.

– ... ben je goed?

– Ja.

Een stille triestigheid grijswolkte weer om ons heen en onze
stemmen dempten zacht tegen elkaar.

– Je komt toch thuis nu?

– Ja ik ga vanavond met je mee... heb je 't lam gehad?

– Ja, maar je hebt vaak geschreven, dat vond ik prettig...
willen we weggaan?

– Nee, laten we blijven... ik heb nog geen zin, om naar huis
te gaan...

De lomelichte avond leuterde langzaam z'n uren voorbij, we
bleven samentjes in de gelijke grijsheid van onze stemming.

– Nou gaan we maar...

– Ja...

Thuis werd 't beter, de gewone dingen om ons maakten ons
sterker.

De grote lamp lieten we uit, en 't kleine zilverwit staand op
z'n fijne blinkevoetje beeflichtte schaduwig.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Sam zeg, nou moet je toch eris wat van juffrouw Meks horen . . .

En toen 't uit was:

– Rijp voor Meerenberg¹.

1. Krankzinnigengesticht in Bloemendaal, tegenwoordig het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort. In *P 2* is het hele einde veranderd; daar spreken de jongens hun verlangen naar elkaar uit. Dit is een van de plaatsen waar Hans zijn emoties ten aanzien van Cor laat blijken

VI. DOOD VAN DE WITTE DIEF

Effen gelijk doezelden de dagen heen, in de stage strakke spanning van 't gewone werk, emotieloos. We waren nu in de winter, het regende niet meer en 't helderder licht strakspande duidelijker om de dingen over.

Sam werkte rustig voor z'n artsexamen en ik deed mijn Latijnse plicht. De hele dag werkten we nu thuis, alleen 's middags tegen dat 't daglicht te veravenden ging, liepen we een eind de straat op, de Amstel langs, kwamen met 't diep-donker eerst thuis en werkten verder de avond uit. Het was alles heel gewoon, we hielden van elkaar paisibel, kalm zonder onrustig verlangen. Sam was bedaard en goed, zonder hevige wreedheid van bedachtfin knippen en slaan.

Tot weer de onrust kwam van Hector de witte hond. Kaal en mager was die met altijd een onvulbare hongerleegte in zijn slappe lijf. Z'n bek bleekwarm rood van binnen, die hij wijd openbekte als iemand dicht bij hem kwam. Een kwaai hond. Maar juffrouw Meks hield van 'm, want ze had 'm uit 't water gehaald, toen hij nog maar pas geboren was en nu hield ze 'm als symbool van hare liefderijke dierenliefde. En ze was er trots op, dat hij alleen met haar meewou en dan achter haar liep met z'n bleke bek in d'r hand.

En Sam haatte hem. Onverschillig eerst, maar langzaam werd 't een stoere stroeve haat, die hij uitte in allerlei lacherige kleinheden, en die Sam deed met de fijne aandacht van een welernstig man.

Dan liet hij bloedworst halen, en voerde die aan Zus en Mimie¹ langzaam-aandachtig, zijn gezicht strak bruin onbeweeglijk. En de hongerige witte dief stond er bij te springen, met hoog-korte rukken aan z'n ketting, de heet-bleke bek open en hard-blaffend.

We lachten erom, dat Sam de hond zo haatte en probeerde te sarren. Maar op een dag zei hij heetdroog tegen mij:

– Joop, niet lachen d'rom.

Toen voelde ik, dat het weer zieke ernst was:

– Juffrouw Meks, u moet 't natuurlijk zelf weten, maar ik zou 't toch beter vinden, als u de witte dief maar wegdeed.

– Ja, as ik 'n goed huis voor 'm kan vinden, maar dat gaat ook zo gemakkelijk niet, 't is 'n echte vreet-op.

– U kan 'm toch zo weg-doen, zonder dat-ie 'n huis heeft.

– Hoe bedoelt u? De straat opsturen? Dan zoudt u eris zien, hoe gauw we 'm terug hadden, nee as 'k 'n goed huis voor 'm vinden kan, dan gaat-ie weg, maar anders niet... maar hebt u dan zo'n last van 'm?

– Ik helemaal niet, maar m'neer Sam kan 'm niet uitstaan en u kan niet begrijpen, hoe beroerd die dan wordt. Hij kan d'r best ziek van worden.

– Toe, zeg u nou...

– Waarachtig dat kan best, as dat 'm eenmaal dwars zit, dan kan-die d'r maanden over tobben...

– Om zo'n hond, die waarachtig nog altijd in 't souterrain ligt?... maar enfin, laten we d'r maar niet over praten... as m'neer Sam begint, kanne we altijd nog zien, wat we doenen.

Weken lang daarna bleven rustig, Sam ging en kwam en ging, dee aan de witte dief niet meer.

Tot op een dag. Juffrouw Meks was even boven en Sam liep van beneden de tuin in. Het was tegen de avond en het huis was

1. Hond en poes van Meks

PIJPELIJNTJES

stil. Toen ineens hoorden we scherpe krampblaf, dan weggeknepen weer en plotseling kort-gesmoord opschrijnend.

't Donkere trapgat sprong ik af, en vlug 't lichter-schemerende onderhuis in.

Op de grond lag 't witte beest hevig-bewegend, een lichtgrijze plek in 't bruine duister, en Sam bovenop 'm, 't slappe achterlijf tussen z'n benen geklemd, en z'n ribben knijpknoeiend tussen z'n harde knieën. 't Witte beesteding blafte niet meer... ademkorte stotend, als Sams harde knieënkneep hem inmekaar drukte.

– God... Sam, wat doe je nou?... ben je helemaal mal?

– Hij moet dood.

– Laat 'm los, wat is dat voor 'n gedoe...

Juffrouw Meks beneden met licht, dat rood vlamde op Sam en op de witte hond...

– Maar m'neer Sam... o, m'neer Driesse, m'n hele hond wordt vermoord... schei uit...

Boven op 't beest lag Sam nog helemaal plat, met z'n ene hand hield-ie de hondebek dicht, met de andere kneep ie 't beest... hier en daar...

– Juffrouw Meks, pas u nou op, dat Hec niet bijt als-ie los komt, dan zorg ik voor m'neer Sam.

Met een harde ruk trok ik hem achteruit van de hond af, die lam hijgend in z'n mand ging. Sam werd ziek.

– Ziet u wel, juffrouw Meks, ik heb 't u wel gezegd, toe doet u 'm dan weg.

– Ja God, als ik maar wist waarheen, maar ik weet 't waarachtig niet.

– Laat u 'm dan doodmaken, ik zal 't wel betalen.

– Nee, dat doe ik helemaal niet, je kan 'n beest 't leven niet geven, nou mag je 'm ook niet doodmaken, dat zeg ik maar.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Rustig wier 't weer een paar weken, Sam was beter en werkte en over de witte dief werd niet meer gesproken. Lag de hele dag aan de ketting. Op een avond dan.

We zouden uitgaan met 'n vrind van Sam van vroeger, die weer in Amsterdam was, een hele loop maken de IJpolder in en nu zaten we te wachten, dat die kwam.

Er werd gebeld, een vlug belletje.

– Stil, es even luisteren of 't Herrie is . . .

Juffrouw Meks dee open, de witte sloeg aan.

– Juffrouw blijft u ook verse eieren.

We lachten en keken mekaar aan . . .

– Sam, dag . . .

– Dag Jopie . . .

– Hou je nog van me? . . . ik kom bij je liggen.

Achterover met m'n hoofd in Sams schoot lag 'k.

– Die Herrie, nooit op tijd hè?

– Nee . . . laat-ie nou maar wat lekker wegblijven, 't kan me niks schelen, jou?

– Mijn ook niet, we hebben 't nou juist goed, daar heb je Meks, wat zou d'r zijn?

– Dag here . . .

– Dag juffrouw Meks . . . is d'r wat?

– Ja een berichie voor m'neer Sam, ik heb Hec verkocht . . .

– Zo, dus die raken we kwijt . . . nou Sam, dat is leuk.

– Kan me niks schelen, wat 'r met dat beest gebeurt . . . zijn m'n zaken niet.

– Nee maar, die is goed, 't benne m'neer Sam z'n zaken niet en wie hèt d'r dan 't meeste op angedrongen . . . affijn, ik ben zelf ook blij, dat ik 'm kwijt ben, daar niet van.

– Krijgt-ie 'n goed huis?

– Ik geloof van wel . . . ik heb 'm voor 'n riks an 'n boer verkocht.

PIJPELIJNTJES

– Zo dat 's 'n bof.

– Asjeblieft, ik kan beter 'n riksie dan zo'n doodvreter gebruike, nou leg ik d'r twee en zestig centen bij, dan kan ik net m'n staande klokke late losse. Verbeel u, die vent kwam met eieren en toen hoorde-n-ie Hec blaffen. Nou, zei-d-ie, dat is ook geen kleintje. Nee, zeg ik, 't is 'n grote. Affijn toe zei die boer, dat as 't een trekhond was, dat-ie 'm dan wel wou hebben en nou hêt-ie 'm voor 'n riks gekocht. 'k Ben blij, dat ik d'r afben... u zeker ook, hè m'neer Sam?

– Wat kan mijn die hond schelen... voor mijn part blijft-ie.

– Ja, dat zeg u nou, vanavond laat die boer 'm halen.

Met Herry Deutz maakten we een heerlijke loop 'n heel eind de polder in en toen brachten we 'm samen naar de trein. Laatdonker al kwamen we thuis. Sam stil en ging op de canapé liggen. Ik werkte wat en 't was een heel gewone stemmingloze avond.

– Sam...

Hij lag wijdstarend achterover, 't lamplicht splinterde fijn op z'n rond bruin gezicht, dat strak was, emotieloos.

– Ik ga uit, blijf jij thuis?

– Zal ik meegaan?

– Nee, ik ga alleen maar wat lopen.

Toen hij weg was kon ik niet werken en moest telkens aan hem denken. Wat zou er nou weer zijn? 't Was toch tegenwoordig ook telkens wat anders en nooit wat goeds. Enfin, toch maar werken... een bel, hé, wie is dat...?

– Toos kijk eerst eris door 't raampie...

– Ja, tante... tante 't is m'neer Sam.

– M'neer Sam?

– Ja, hij moet u spreke.

– Ik kom.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Jezes, wat had-ie nou weer, wat was dat weer voor 'n malle kuur, om daar in enen te gaan bellen... maar even naar voor gaan...

– God, Sam, wat is d'r nou?

– Hou je d'r buiten... Juffrouw Meks, ik kom Hec halen.

– Hec halen? Houdt u mijn nou voor de gek of 'n ander?

– Ja, u hebt 'm verkocht an 'n boer, maar die boer heeft 'm weer an mij verkocht en nou kom ik 'm halen.

– Dat kan u wel zeggen, ik mag 'm u geen eens geven as ik 'm aan een ander heb overgedaan.

– De Gooijer...

Uit de donkere huizenhoek naast ons doemde oud mannetje op.

– Dag juffrouw, dag m'neer.

– De Gooijer, juffrouw Meks gelooft niet, dat je Hekkie an mij hebt overgedaan...

– Ja, juffrouw, dat heb ik...

– Maar wat moet u d'r dan toch mee doen m'neer Sam?

Dan zag ik dat 't afgesproken werk¹ was met die boer, en dat Sam de hond weg wou hebben, en ik begreep, wat hij ermee doen wou.

– Sam, doe nou niet zo mal asjeblijft, gebruik toch je verstand...

– Hou je d'r buiten... Juffrouw Meks, Hec wordt verdronken.

– Verdronken?

– Verdronken.

Met z'n viere stonden we in de deur, juffrouw Meks huilde, ik voelde een bleke misselijkheid in mij opklammen:

– Sam, je bent gek... gewoon gek.

1. P 2 is hier explicieter. Hans zegt tegen de hospita: 'U hebt 'm an mij verkocht... verbeeldt u u soms, dat 'r iemand is, die dat kreng voor 'n rijksdaalder hebben wil...'

PIJPELIJNTJES

– Dat weet ik wel... maanden lang heb ik 't ingehouden, nou moet-ie dood... hij wordt bij 't Kalfje¹ in 'n zak met stenen gedaan... De Gooijer heeft alles bij zich... haal u 'm nou eindelijk juffrouw Meks?

– Ik heb 'm verkocht en ik wil d'r geen spektakel over maken... maar 't is gewoon een gemene streek... ik zal 'm halen...

In 't souterrain even schel hondengeblaf. De witte blafte blij, dat hij uitmocht en druk-springend kwam hij 't trapgat uit.

– Asjeblijft... daar hebt u u zin nou.

– De Gooijer doe 'm even de muilband om.

Een blaf, even een smoorkreet, dan klaar.

– Ziezo, en nou de lopende lus.

– U moet maar zien, dat u 'm meekrijgt... hij wil toch met geen mens mee...

– O, maar met ons wel, dat zal u d'ris zien.

Op straat de witte stijfstil, z'n dunne poten naar buiten wijd uit... z'n magere rug naar beneden gebogen.

– Ziet u wel, hij wil niet an 'n touw.

Maar de lus smoorde fijndicht om de dunwitte hals, en 't beest stond star-benauwd. Over z'n enkels striempatste een hondenzweep... slap viel hij neer.

Achter 't deurraampje stonden juffrouw Meks en ik en we keken er naar.

Maar plotseling lam-gelaten stond de witte op, en gedwee liep hij mee.

– Hij gaat waarachtig met m'neer Sam mee... misschien is 't geen ernst...

– Jawel.

Door een gelende lantaarncirkel liepen ze heen toen in don-

1. Uitspanning aan de Amstel, ten zuiden van Amsterdam

JACOB ISRAËL DE HAAN

ker . . . oud boertje gebogen, Sam vierkant-rechtop, de witte er
achter an touw. Om de hoek van de straat gingen ze, de Amstel-
dijk op.

En wij naar binnen.

VII. MENSEN OP DE THEE EN NIET VOOR MEISJES

Sam moest naar Utrecht voor twee dagen en 's zondagsmiddags tegen donker liet hij me alleen. Na de dood van de witte dief was scherpgescheiden van 't vorige leed, een goede tijd voor ons gekomen. En 't liep nu tegen de lente weer aan, dan werden we inniger na sinistere winter.

In de schemerende kamer stond ik te kijken naar 't verdonkerende licht voor me, en in de kamerhoeken dikte 't duister dicht. De wekker sleepsloeg langzaam zijn tijd en vlugscherper tinkeltikte 't metalen muurklokje erdoorheen. Ik luisterde ernaar en probeerde de twee geluiden te scheiden, totdat m'n oren pijn deden en een strakke suisstilte in mijn hoofd ruiste, licht tinteltrilde voor mijn ogen.

Er werd geklopt. 't Tintellicht met 'n schokje stil, vervloei.

– Binnen... bent u 't juffrouw Meks?

– Ja, daar ben 'k. 'k Wou u vrage of u misschien vanavond zin hebt 'n koppie thee met ons te drinken.

– 'k Weet 't niet... ik heb wat hoofdpijn vandaag... wil u 't licht even opsteken?

– Ja, waar zijn lucifers...

Mijn ogen wilden staren, keken telkens naar een vastlichtend punt... nee nou niet bij juffrouw Meks op de thee gaan... dan werd 't weer zo brutaal en zo druk...

De lamp schommellichte even... juffrouw Meks liet de gordijnen vallen, met een harde rinkratel...

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Gommie, zo had-ie net uit de rolle kenne gaan... nou hoe doet u nog? U komt toch zeker wel effe?

– Komen d'r veel mensen?

– O, gossie nee, helemaal niet... laat ik maar d'ris tellen... nee telt u, dan noem ik ze effen op... de huisjuffrouw met d'r man en nchie uit de Van Wou en de tante van de kinderen en juffrouw Lepelaar nou en u, as u komt en dan wij natuurlijk, Anna en Alex en Toosie. Maar u begrijpt, die mag niet helemaal opblijven, ze krijgt één koppie thee en dan kan ze gaan.

– Ja, dan is 't goed, dan kom ik maar 'n kopje meepakken.

– O, dat is heerlijk... en as u 't goedvindt wou ik 't wel op u kamer doen... heb u d'r wat op tege... die is ruimer dan voor.

– Nee, gaat u maar, ruim de rommel dan maar wat op... maar gooi de boel van m'neer Sam niet doormekaar.

Dan een eind door de stad lopen. Voelde me slap en bleekwit en wilde niet een buitenstadseind gaan, waar 't zwart en lichtleeg zou zijn.

De Utrechtsestraat. Daar helderde het gele licht van de winkellampjes bleek-overblauwd door 't boogbollenlicht... nou links houën, dan zie je de mensen vlak in hun gezicht, dat 's prettiger dan al die ruggen en dan hard lopen, net of je haast hebt... jazes, wat komt daar 'n leuk jong aan... wat 'n grappig benenbeweeg en wat lekker-fijn in z'n kleren en wat 'n prettige ogen... voorbij alweer.

Nee, nou niet zo weg laten wippen, even nog kijken.

Achter de jongen liep ik vlug terug en bekeek hem even bevend. Voelde, dat ik bleker werd en duizelig.

Toen mij zelf sterk-dwingend de Utrechtsedwarsstraat in... liep de Reguliersgracht een eind, en triestend alleen kwam 'k weer terug in de lichte stad-in-de-stad¹.

1. Centrum

PIJPELIJNTJES

Even acht uur zocht ik de sleutel, op onze stoep staand, vond die niet, belde.

Toos deed open en dag-mijnheer-de zachtjes naar gewoonte. Mijn stemming was moe.

– Zijn ze d'r allemaal?

– Ja, m'neer . . . de huisjuffrouw zingt.

Toen ik de deur open deed, werd 't een waarschuwend gesus in de kamer, maar ze zagen, dat ik 't was en ze riepen allemaal, dat daar m'n plaatsje opgehouden was, daar achter de kachel.

– Naast Anna, lolde de man van de huisjuffrouw en daar lachten ze allemaal ruwrossend om. Maar de huisjuffrouw toornrood hield op, met een plotselinge eindschok en een vreemd-vragend kijken van haar ogen.

– O, bent u daar, m'neer Driesse? 'k had u niet eens horen komen.

– Maar zing u gerust door, u weet ik hou van muziek.

– Ja, zing u 't hele vers nog eris, riep juffrouw Meks, m'neer Driesse hèt d'r verstand van.

En toen riepen ze allemaal, ja juffrouw Bramer u moet nog eris zingen, en, juffrouw Bramer laat je niet nooie, en toen zong de huisjuffrouw.

Stond groot in 't midden van de tafel en 't lamplicht plaste geel over d'r rood gezicht . . .

– Vooruit dan maar.

Zwaar met haar grelle¹ schrilstem schokkend begon ze, en ze keek strak-starend in de verte om niet afgeleid te worden. Hevig luisterden we allemaal:

*Waarom loopt men arm in arm
In de maneschijn,
Waarom klopt het hart zo warm
Vrij van zorg en pijn? . . .*

1. Schelle

JACOB ISRAËL DE HAAN

En vlugger-melodius, lichter-bewegend refreinde d'r stem 't einde:

*En ja dat komt en dat komt van de liefde,
Dat is zo'n aardig ding
Dat is 't refrein van 't liedje,
Van 't liedje, dat ik zing.*

En ze refreinden allemaal mee, licht woordeloos neuriënd eerst en dan zachtjes zinglollend, met dat vreemdige gevoel van ik kan 't nog niet goed, maar bij de laatste coupletten werd 't lossier refreinlol, alleen juffrouw Meks dee zachtjes, die 't niet netjes vond voor mij, maar die toch meelolde omdat ze 'n paar weken huur achter was.

Toen 't uit was, applaus, handenapplaus, voetenapplaus, en juffrouw Meks, die dacht dat 't uit was, toen 't uit was, schonk het tweede kopje in, maar 't was niet uit want er kwam nog een naäpplauscouplet.

En hevig sonoorde de huisjuffrouwelijke stem:

*Uw applaus geacht publiek,
Is voor mij een eer,
Van dames weiger ik het niet
Van heren min ik 't meer,
En ja, dat komt en dat komt van de liefde.*

... dat lolden ze allemaal weer mee, ook bleke Toos, die met beverige glimmerrode plekjes op haar wangen zat. 't Hevige geluid van de huisjuffrouw sonoorde nog na, maar een dempig-warme stilte wolkte om de hete hoofden heen, die geel beglommen werden... door 't lamplicht, dat ruw-rood-en-geel de hele kamer doorhelde.

- Ja, ik heb al m'n lampe aan, dat is gezellig, zachter-praatte

PIJPELIJNTJES

juffrouw Meks met Lepelaar en tegen de huisjuffrouw:

– Kan u dat nou begrijpen, m'neer Driesse en m'neer Sam zitte altijd ieder met een aparte lamp met een groene kap . . .

– Dat is voor je ogen zo goed, u weet toch dat we allebei slechte ogen hebben.

De volle kamerprettigheid soesde gelig in me, 't was toch beter hier, dan alleen in de kamer met 't donkergroene licht van de schrijflamp, en een zachte innigheid lachte doezelig.

– M'neer Driesse lacht, die denkt om z'n meissie . . . ja, ja . . . zeg u maar niet nee . . .

– Toosie ga jij naar bed, strengde juffrouw Meks, die vond, dat 't verkeerd ging. An, ga jij even mee, om te kijken . . .

't Gesprek verintiemde weer, en soezig keek ik in de lamp.

– Ziezo, nou kom ik eris naast u zitte en zeg u me nou eris eerlijk, hoe u 't net van me vond.

Het was huisjuffrouw, hevig en rood.

– O, heel goed . . . u hebt zeker meer gezongen?

– Ja . . . u begrijpt, 't wordt me nog al is gevraagd en as je de mense d'r plezier mee doet, och dan doe je 't wel . . . ik ben blij dat ik eris meer in de intiemigheid met u praten kan . . .

En in de gele intimiteit van de theekamer praatte ze beschaafdjes over muziek en over 't Volksconcert¹.

Maar één gesprek luidde boven de andere uit, die verstilden en een luisterzwijging rondde erom.

Het was nichie, wier niet-nichies naam ik nooit te weten ben gekomen, die begonnen was. Nichie was volstrekt niets dan in de Here, en wist volstrekt nergens dan over de Here te praten. Spijtig-scherp had ze in ons Hereloze gezelschap gezwegen, haar ene dorre hand om d'r kin, en een puntige elleboogspunt op de andere hand in haar schoot. Toen had ze geprobeerd met de man van de huisjuffrouw te beginnen, maar die had gewoon

1. Populaire concerten door het Concertgebouworkest

gezeid: alle dominees bennen lelle¹. En juffrouw nichie had wéér gezwegen...

Onderwijl praatte de tante van de kinderen met juffrouw Meks over 't opzetten van 'n was- en strijkzaak... as je 't allemaal met eigen volk dee, juffrouw Meks strijken en An wassen en Toos de boodschappen doen, dat kon best, de kinderen waren toch net zo goed als eige volk, en juffrouw Meks zeurpraatte mee, omdat 't nog maar half tien was en je voor tien uur, half elf toch niet met je boterhammen kon kommen.

Ik was uit de warmgeelrode intiemigheid van de huisjuffrouw geraakt en rustig onbeïntiend luisterde ik naar 't geklaphannes van de man van huisjuffrouw, die met lachende keelgeluidjes een schuine mop vertelde en toen 't uit was pretschudde hij innigjes en lachpraatte na: die was goed... was die goed of niet? En zacht meebewogen lachte ik ook en zei, dat 't 'n verdomd goeie mop was, maar 'n beetje te schuin... een prettige rust kalmde in de kamer, maar in enen boorde daar scherpjes de snerpstem van nichie doorheen, en plotseling weg weer; en de effen praatluiding niet meer bewogen.

Dan spichtspitste één schreeuw naar boven... het was van juffrouw Lepelaar:

– Hoe kan u dat nou zeggen, nichie?

En de schreeuwvraag werkte verbazing-luchtend en in-'t-gesprektrekkend. Zoals hij bedoeld was.

De tante van de kinderen keek slaapsoesend op... juffrouw Meks, die met de huisjuffrouw aan 't lieflachen was, keek ernstig, voelde haar plicht van gastvrouw. Het was heel stil, scherp-gespannen stil. En toen de stiltespanning op z'n strakst was, verklaarde juffrouw Lepelaar:

– Verbeel-je, daar gaat nichie zeggen, dat alle geschreven woord zondig is, en de Schrift dan... zeg dat eris eerst, de Schrift dan?

1. Gemene personen

PIJPELIJNTJES

Nichie zweeg.

– Nee, triomfbomde Lepelaar, as ik dan me gloof ken, dan wil ik 't ook goed kennen, maar net ook, toen had nichie ook alles en nog wat te zegge over mijn gloof...

– We hebben 'n hondengloof, 't vlees is beter as de benen, geestigde Meks sussend.

Maar nichie schoot uit in rode toorn.

– Je moet nog spotten met de heilige saken des geloofs, die zijn van de Here Jezes en die gekruist...

– Ja, dingen om te spotten bennen 't niet, juffrouw Meks, zei de Lepelaar, die haar zaken niet bespot wou zien.

– Gut, mens, wie spot 'r, maar ik zeg maar, laat je gloof in de kerk...

– Verbeel je dat nichie me daar effe de zeven kruiswoorden wou afstrijen, op die manier kan je alles wel afstrijen tot de brief van Paulus en de predestinasie toe...

– Ik strij niks af, daar hadden we 't niet over, prikinnigde nichie, we hadden 't over de siele van de heidene, die de Here Jezes niet kennen en die gekruist, en ik seg, wat blijft er over van je gloof, als sulke schepselen de hemel ingaan... en as juffrouw Lepelaar 't niet gelooft, welnou dan moet ze maar deris bij dominee Deelman gaan horen.

– Alle dominees benne lelle, wijsgerigde de man van de huisjuffrouw, ik ken ze.

Maar heviger toornde nichie uit, die hier sterker stond dan tegen juffrouw Lepelaar:

– Alle dominees benne lelle... u durft veel zegge m'neer Bramer... u durft veel zeggen... Kent u dominee Deelman¹? Is dat 'n lel... is dominee Westen een lel... is dominee Klomp een lel...?

1. Pieter Deelman, predikant der Hervormde Gemeente in Amsterdam, met emeritaat in 1909. In P 2 heet hij Deelma. Westen en Klomp hebben we niet teruggevonden

JACOB ISRAËL DE HAAN

Toornig rood leelde ze alle dominees d'r vinnig schreeuwbeke uit en weer heviger oprazend:

– U durft veel zegge, m'neer Bramer.

– Toe nou nichie, hou je nou een beetje kalm, suste 't Meksenmensje, dat haar theepartijtje verherriën zag, m'neer Bramer meent 't ook zo erg niet... en we hadden 't...

– Ja, ik zal daar zwijgen, als m'n wijkdominee voor 'n lel uitgemaakt wordt...

– Nichie, daar ging 't niet over, bazigde Meks, we hadden 't over de siele van de heidene, as jij d'r nou dit bij haalt en juffrouw Lepelaar weer dat, dan zitte we met ouëjaar nog hier.

– Ik haal d'r niks bij, koppigde nichie, ik zeg maar en daar blijf ik bij, dat een heiden, die niets weet van Jeses Gristes en die gekruist, dat die niet in 't eeuwige gericht gelijk staat met een Gristen, die breekt het brood van 't zoete bericht, en as juffrouw Lepelaar dat nou beter weet, moet ze 't maar zegge...

Juffrouw Lepelaar gaf niet op.

– Ja weten, weten... we weten allemaal niks, gelijk daar geschreven staat, dat de wijsheid de kindertjes is geopenbaard, maar ons is verborrege, dat zal nichie toch ook wel wete...

Nichie wist.

– Nou, triomfsloot die van Lepelaar, as nichie dat dan ook weet, dan begrijp ik niet, hoe iemand zo kan prate...

– Nee maar..., uitvinnigde nichie weer.

Dan, het verveelde huisjuffrouw. Zij zat daar net voor spek en bonen bij, en nichie en juffrouw Lepelaar hadden 't hoogste woord. Dus maakte zij zich daarvan meesteres; en hevig beluisterd door al de neutralen begon ze:

– Ja, ik praat eigenlijk niet graag over zulke dingen van 't geloof, want 't loopt negen en negentig keer van de honderd met ruzie af en we ganen ook nooit naar de kerk...

– Schande genoeg, vond nichie.

Maar Bramerse zoetsapte:

PIJPELIJNTJES

– Ik heb d'r trouwens geen tijd voor ook... met al me huize en verder gedoe.

Nichie zweeg, die er geen had.

– We doene ons geloof voor ons zelf... affijn maar om op m'n apperepo te kommen, as je nou van 'n interessieke¹ in 't geloof praat, dan moet je me mans neef Teun hebben, die moet je nog wel kennen juffrouw Meks... heb u niet nog op één trap met 'm gewoond...?

Juffrouw Meks had gewoond.

– Nou, dat is 'n vent zeker al van in de veertig en die gelooft nog an Adam en Eva...

– 't Is zonde u dan niet? schoot nichie uit.

– U moet mij laten uitspreken, nichie, leer dat van mijn, zeker geloof ik an Adam en Eva en dat God ze schiep naar z'n evenbeeld.

– Nou dan?

– U moet mij laten uitspreken nichie, leer dat van mijn, deftigde huisjuffrouw, maar m'n neef Teun die geloofde nog an Adam en Eva as de eerste mens... nou toen zei ik 'm natuurlijk, dat dat niks betekende as dat de man en de vrouw mekaar leren kennen en worden as één vlees en as één bloed, dat zal nichie toch ook wel weten...

Nichie wist.

– Eerst wou die 't helemaal niet glove, maar ik vroeg 'm waar of anders de vijgebladen voor dienden en de boom van 't goed en 't kwaad, nou, nichie u begrijpt, daar wist-ie ook niet veel op te zegge, dus, nichie ik wil wel zeggen, dat ik niet begrijp hoe u nou nog...

Nichie zweeg...

– Kom An, gaan de tafel maar vast dekken, beëindigde juffrouw Meks, denk d'ran 'n servetje voor m'neer Driesse en de huisjuffrouw.

1. Intrinsiek: iemand die over de kern der dingen praat

VIII. DUITSE JUFFROUW

Die 't zijkamertje had aan 't eind van de gang, met één raam naast onze twee. Die nooit op de thee gevraagd werd en tegen wie bleke Toos lachbrutaalde en schunnig dee.

Ze was mager en vergeeld, liep altijd met een zomerjacquet¹, en een witbeveerde hoed. Het was Duitse juffrouw.

– Ja, naarbovenpraatte juffrouw Meks in de tuin, an die Duitse juffrouw ben ik toch zo eeuwige mal gekomen. As u nog effen 't raam openlaat kan ik 't u net vertelle, onderwijl dat de rook uittrekt.

We zaten met z'n tweeën op de vensterbank, 't raam open, omdat de kachel gerookt had, want de pijp was d'r uitgevalen... en warm wat scheen de zon al. Over de scheischutting leunlei huisjuffrouw, luisterde mee.

– Nou, u begrijp, as je verhuurt, dan kan-je d'r niet altijd voor, wat voor 'n lieden of je krijgt. Nee... zeg u dat nou zelf. Maar affijn, 'n week of wat voor dat u kwam toen had ik ook 't kleine kamertje leeg... en ik had 'n bordje angezet 'Een slaapkamertje te huur' en toen de tweede dag al kwam d'r 'n meneer om 't kamertje te zien, die vond 't nogal aardig, nou zal u me moete toegeve, dat 't ook wel een aardig kamertje is, nou hij huurde 't dan, maar, zei-die, 't is voor m'n zuster, maar daar zal u helemaal geen last van hebben, nog minder as van 'n heer, want ze is de hele dag buitenshuis an d'r bezigheden, maar zei-die, wat ik zeggen wou, ze is heel lang in Duitsland geweest, en

1. Kort, getailleerd manteltje

PIJPELIJNTJES

d'r Hollands hèt ze wel 'n beetje verleerd. Nou, zei 'k, dat hindert niet. Nou, en 's middags kwam ze toen anzetten . . . maar ik moet zeggen, ze stond me helemaal niet an, niet dat ik zeggen wil, van kippigheid van de vlakke of zo, daar niet van, maar ik zei dadelijk tegen onze An: die juffrouw hèt iets in d'r oge, wat me niet bevalt, ze lijkt net mal. Nou, en of 't uitkwam. Ziet u, zelf merkten we niks van d'r eigenlijk, ze kwam thuis en ze ging, zonder dat ze boe of ba zei. Maar toen op 'n dag toen zegt juffrouw Koppé tegen me: Wie hebt u nou op 't kleine kamer-tje? Nou, toen vertelde ik d'r de hele historie. Zo, zei ze, hoe zag die broer van d'r er dan uit. Ik vertelde 't: nogal lang en blond. En daar begint me die juffrouw Koppé toch in enen te lachen of d'r wonderwat was. Wat is d'r mens, zei ik nog . . . o juffrouw, ze hebben u beet gehad, ik dacht 't eigenlijk wel, maar ik wou 't eerst zeker weten, dat is d'r broer niet, dat is de man, waar ze woonde . . . Moet u begrijpen, als je dat mens opzegt, dan gaat ze niet, dan doet ze net of ze niks hoort en ze wou d'r niet af, daarvoor dat die man zelf 'n betere kamer voor d'r zocht. Verbeel-je. Maar ik hou d'r ook niet. Ze brengt m'n hele huis in opspraak. Juffrouw Koppé hèt d'r 's nachts om drie uur met de brandende lamp voor 't raam zien dansen en bij Paul Kaiser hèt ze op 't brood willen afdingen, wie doet dat nou?

– Ja, as je verhuren moet, kan-je rare gedoentes in je huis krijgen, ik zou tenminste zo iemand niet moeten.

Huisjuffrouw heeft huizen; juffrouw Meks, die kamers verhuurt, antwoordde dus heel liefjes:

– 't Valt nog geen eens mee je kamers altijd netjes te verhuren . . . zie je as je 'n huis huurt, dan heb je met de huisheer niks te maken, maar met je verhuurders as je op kamers woont wel, je moet je toch maar altijd netjes weten voor te doen.

– Of je eigen verhuren met de kamer d'rbij, pikprikte huisjuffrouw, maar 't Meksje kalmde fijn terug:

– Affijn, ik verhuur nog liever kamers, dan dat 'k huishoud-

JACOB ISRAËL DE HAAN

ster ben, want dan ben-je helemaal een anders vuile voetveeg.

Juffrouw Bramer was huishoudster geweest, en ze wist dus nu niets te zeggen dan:

– Och, ieder z'n meug, zei de boer en hij at vijgen!

En dat zei ze dus maar, toornroodjes.

Ruzie beefde dan in de lucht, maar juffrouw Meks was nog niet uitverteld en de huisjuffrouw wou niet kijken, omdat wij d'rbij waren.

– Maar u bent 'r nog niet, doorvertelde juffrouw Meks, ze moet d'raf, ik heb al tegen Toos gezegd, dat ze geen boodschappen meer voor d'r hoeft te doen, voor 'n malle doe je geen boodschappen, dat doe-je niet, en ze rookt ook en ze pruimt.

– Zeg toe nou, tegenverwonderde de huisjuffrouw.

– Geloof 't dan niet... ik kom nooit bij m'n lieden op de kamer en onze kinderen ook niet, dat weet m'neer Sam wel en m'neer Driesse ook, maar zij is toch mal...

In 't souterraintrappgat dook juffrouw Meks weg, uit 't souterraintrappgat dook juffrouw Meks op...

– Nou, wat zei ik je? triomfte ze.

Het wàs tabak, pruimtabak en rooktabak.

– Nee, ze zal d'raf, ik heb d'r eerst al van 't achterkamertje naar 't souterrain laten verkassen en nou zal ze daar ook vanaf... ik hou d'r niet, as ze uitgaat steekt ze d'r natte vinger in de lucht om te voele van welke kant of de wind komt en zoas de wind waait, zo waait d'r hoedje...

Juffrouw Bramer herejeede.

– En laatst kwam ze thuis met allemaal boodschappen in d'r paraplu... zó 'n end stond die open.

Juffrouw Bramer gossiemijnde.

– Nou en dat venijnige beest van d'r... nou vraag ik an iedereen, of ik goed ben voor beesten of niet, dat witte kreng hèt mijn al tweemaal gebeten, en daar hèt ze nog elf gulden van d'r

r. Paardevijgen

PIJPELIJNTJES

arremoetje voor overgehad, toen ze 'm verleden week opgepakt hadden omdat-ie zonder muilkorf liep . . . elf gulden en ze had d'r nog haast een verbaaltje bij, want ze had Palmer¹ de rechercheur zo maar 'n tik met d'r parasol gegeven, nou vraag ik 'n iedereen, wie of d'r nou tegenwoordig 'n paresol draagt . . .

En veertien dagen daarna was Duitse juffrouw er nog, die dove speelde als juffrouw Meks haar opzegde, betaalde precies de huur en was nu 'n week voor.

Maar juffrouw Koppé had 'r weer gezien. Juffrouw Meks kwam 't ons zelf vertellen bleek-bevend en beduusd.

– Nee maar nou zal ze d'raf, u weet wel de moeder van juffrouw Koppé, die in de Hoedenmakersstraat net hierover woont? Nou, die hèt 'r vannacht weer met de lamp voor de ramen zien dansen, je kon de schaduw van 't licht zó op de mure zien . . . maar nou zal ze d'raf, geen menuut hou ik d'r meer . . .

– Maar waarom zet u d'r dan niet 'r af?

– Ja, u hebt goed prate, m'neer Sam, ze is zo sterk as 'n paard en as je maar 'n hand of 'n vinger na d'r uitsteekt, dan hè-je dat witte kreng an je keel.

– Zeg 'r dan op.

– Daar geeft ze niet om, ze doet net of ze geen Hollands kan, as je iets zegt, dat 'r niet zint . . . ik wou u juist vragen of u d'r niet wilt gaan opzeggen, u kan toch Duits, dan zal ze d'r toch af moeten.

Toen Sam naar beneden, en wij d'r achter zacht-stappend. Sam naar binnen, wij schuilend in 't duister, luisterend.

En Sam praatte met haar, fijntjes correct Duits met een kriuwend-zacht even-bewegen van z'n stem, dat juffrouw Meks het kamertje nodig had en dat ze er dus afmoest tegen maandag over 'n week . . .

1. Willem Palmer, sinds 1896 bij de politie als nachtwacht te Nieuwer-Amstel, een gemeente grenzend aan de Pijp. In *P* 2 heet hij Janse

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Wat zaid m'neer Sam allemaal?

– Stil nou, laten we nou luisteren... hij doet 't verdomd goed.

– Ik kan 't niet verstaan.

In de bruine suisdonkerte stonden we hoofdgebogen achter de dunne deur van 't souterrainkamertje.

Sam zweeg en Duitse zweeg, lange stilte en dan Sam weer:

– Zegt u niks, juffrouw?

– Neen.

– Verrèk dan.

De deur sprong open, Sam 't kamertje uit, wit foxje blafte, van binnen dee de Duitse de deur in 't slot.

– Nou zal ze d'r af... hoorden jullie dat... 'nee' zei ze.

– Ziet u nou wel wat 'n brutaal schepsel of 't is... hoe moet ik d'r nou mee an? Ik ben d'r nog 'n daalder ook schuldig, dus ik kan d'r boeltje ook maar niet zo op straat zetten, dat begrijpt u zo...

– Nee, dat kan niet...

– Dan maakt ze nog spektakel ook... nee, ze moet d'r zelf afgaan en je weet waarachtig niet, wat je d'r maken moet, pension heeft ze niet van me, d'r bed opmake doet ze zelf, d'r po gooit ze met permissie zelf leeg, boodschappen mag Toos allang niet meer voor d'r doen... ik weet waarachtig niet, hoe ik d'r zonder schandaal d'raf krijg.

Met z'n drieën stonden we nu in de bovengang, die ook al begon te duisteren, maar niet zo donker als 't dompig onderhuis. Beneden blafte foxje.

Toen voelde ik ellendig, dat we daar met z'n drieën probeerden om Duitse mallemsje de straat op te krijgen, die geen ander thuis vinden kon.

In diep denken stond Sam, z'n lichteloze ogen triestig, en z'n stem dofpraatte op:

– As u me twee verse eieren geeft, dan zet ik ze d'raf.

PIJPELIJNTJES

- Toe nou, m'neer Sam.
- Ja, waarachtig, doet u 't of doet u 't niet?
- Ja, as ik wist, dat 't lukte zonder schandaal, dan was 't wat anders, maar dat zal 'm ook zo glad nog niet zitten.
- Zonder schandaal en die daalder betaalt u ook niet, dat zal u zien.
- Dat kan u wel zeggen.
- Als 't niet lukt dan geef ik u drie eieren terug.
- Nou, dan is 't goed.

Gewoon in de kamer zat Sam te fluiten.

- Ze gaat d'raf. . .
- Je bent net mal.
- Dat weet ik wel.

Hij floot weer, 'n kalm zacht-strelend deuntje, dat mij tot scherpe boosheid opfloot.

- Wat hindert dat mens je, laat 'r met rust.
- Ze gaat eraf, nou weet je 't precies.

Juffrouw Meks bracht de eieren binnen en 't peper-en-zout-dingetje en Sam langzaam at uit de dopjes, lepelde laatste stukjes wit. En Meks overlegde.

- Hoe wil u nou doen? Moet 'r 'n deurwaarder an te pas komen?

- Helemaal niet, morgen zegt u tegen de Duitse, dat u verhuizen gaat en dat 'r 'n winkel komt, en u zal zien dan gaat ze. . .

Joop, hebben ze ons zo weggekregen of niet?

- Sam, je bent net gek, laat d'r met rust, wat heb je met 'r nodig?

- Ze gaat d'raf. . . 'n gemene streek is 't juffrouw Meks, u zegt maar gerust, dat we verhuizen gaan. . . en ziet u, m'neer Joop, als iemand je 'n loer draait zoas de Fles, welnou, dat is 'n verlies, draai je dan 'n ander 't zelfde, dan is 't weer gelijk en iedere keer, dat je dan 'n ander d'r tussen neemt is dat zoveel winst voor je.

JACOB ISRAËL DE HAAN

- Je kletst. Of je d'r zelf voordeel van hebt!
- Natuurlijk, je voordeel zit 'm in de voldoening, snap-ie¹.
- Nou en ik begrijp gewoon niet, wat juffrouw Meks d'r an heeft om 'r op straat te zette, ze is nog 'n week voor en die praatjes van die brandende lamp, dat is gewoon rets² met klontjes.
- Praatjes? Op je bed zou ze je late verbranden.
- En 't is toch 'n gemene peststreek om d'r zo'n mens zo maar uit te gooien, de straat op.
- Wat heb je d'r toch mee nodig, 't lijkt waarachtig wel of je mee moet.
- Gemeen, gemeen, hoe kan m'neer Driesse nou zo iets zeggen? Gemeen is zoas zij, die zware Porteriek³ pruimt en de boel in opspraak brengt.

Toen zei Sam, dat de juffrouw verhuizen ging en dat we allemaal voor maandag weg moesten, maar ze stoorde zich er niet aan. Ging uit, kwam thuis met d'r fijne witte foxendingetje, verhuisde niet. Lapte alles pacifiek an d'r modderlaarzen. Rookte. Pruumde.

Juffrouw Meks kwam boven om raad.

- Nou gaat u de boel beneden inpakken, u begint maar met wat rommel, en als ze overmorgen om twaalf uur d'r niet af is, dan roept u mij maar.

Duitse bleef, verhuisde niet.

Dan, na twee dagen kwam Meks boven, hevig-benieuwd.

- Nou, u ziet 't zelf. Ze is niet verhuisd.

- Nee, we zullen beginnen, is ze thuis?

- Ze is net uitgegaan, maar u kan d'r niks opan, ze loopt soms honderdmaal op 'n dag heen en weer.

1. In P 2 is Hans duidelijker immoreel: 'je voordeel zit 'm in de lol, die je d'r van hebt . . . maar enfin, je hebt weer 'n ethische bevlieging . . . wel te rusten, hoor.'

2. Rats?

3. Portorico, een soort tabak

PIJPELIJNTJES

- En 't hondebeest?
- Dat witte kreng is 'r in.
- Kom u dan maar mee.

En heel ernstig, een beetje moebewegend, ging hij naar beneden.

In 't altijd donkere souterrain werd 't wilde invasie en in 't kleine slaaphokje. Ze gingen schoonmaken. En spoelden lacherend het water bij emmers overal overheen. Juffrouw Meks, met d'r bovenrok in 'n dikke dot van achteren opgeschut en op klompen, Sam met z'n pijpen hoog-op.

't Wit foxje fijnbevend jankte, één pootje boos hoogop. Maar Sam pakte het beet driest-pakkend in 't nekvel en met een slag sloeg hij 't de plee in. De deksel zwaar d'rop. In de peststank piepte 't diertje klagelijk, fijne benauwde piepjes van angst en smerigheid.

Even zachter voelen in Meks.

- Gut, nee, doet u dat niet, haal u 'm daar nou uit.

- Nee... nee, hij zit d'r best, straks ga ik d'r gewoon bovenop doen.

Even rustten ze toen en dronken koffie, juffrouw Meks klein voorover op de trap, dronk uit d'r schoteltje, had d'r kopje naast zich. En Sam lag languit op de grond, triestig en wit. Uit de stinkplee klaagde 't hondje benauwd-jankend-op.

En toen begon 't weer. Water spoelden ze in een woestwilde lol van alles te vernielen, juffrouw Meks schreeuwlachrig met d'r rokken nog hoger op, pompte emmers water vol, en die smeed Sam wildeweg door 't kamertje, waar alles langzamerhand doordreven nat werd en de kleurplaten van de wand hingen natscheurig.

Toen kwam Duitse thuis.

En Sam hooglacherig in z'n fijn jongensDuits:

- We gaan verhuizen juffrouw, we gaan verhuizen.

JACOB ISRAËL DE HAAN

En 't Meksenmens malmoedig:

– We gaan verhuizen, kakmadam . . . we gaan verhuizen.

In de plee piepte 't hondje, de Duitse ging uit.

Moe en slap na dolle drukte lag Sam op de canapé en z'n stem vleide mij:

– Dag Jopic.

Van beneden af piepte het hondje.

– Joop, ik ben zo moe, ik ga wat slapen, zeg, zal je dat witte kreng beneden d'rin laten?

– Ja . . . toe nou, wees nou rustig.

Zachtjes lag hij en huilde.

Een kwartiertje later was Duitse er weer. Met twee kruiers. En ze laadden het armelijke boeltje op en alles natdoorkledderd met water.

In de plee was 't stilgeworden, piepte 't niet meer. En naar 't foxje vroeg Duitse niet. Dat begreep ze.

Achter 't deurraampje keken Sam en juffrouw Meks, hoe de kruiers opreeën en de kar voortdouwden, Duits mensje erachter. De stad in.

IX. MEID EN SAM

Juffrouw Meks vond 't 'n goed idee, juffrouw Meks vond 't 'n heel goed idee. Nou waren de heren bij haar op de theevisite geweest en nou vroegen we haar terug, dat vond ze zeer attent.

Want we waren alletwee bedroefd en wisten niet waarom en toen had Sam gezegd, dat we dan morgenavond maar theevisite moesten maken, dat was een leuk verzetlolletje. Daar spraken we nu over met juffrouw Meks. Eerst wie d'r gevraagd zou worden: de huisjuffrouw natuurlijk en d'r man en juffrouw Lepelaar natuurlijk en nichie, die konnen dan met mekaar praten, dan waren ze alletwee rustig en dan wij-zelf, tenminste as de here d'r niet op tegen hadde, dat Toosie ook kwam. 't Was toch altijd wel gemakkelijk zo'n meissie d'rbij, voor 't doorgeven of om eris wat te halen of zo. Toos zou er bij zijn. En juffrouw Meks zou voor alles zorgen. Wij gaven wel de theepartij, maar zij deed 't werk. Eerst thee met koekies en dan grenadine met taartjes en op 't end 'n angekleed boterhammetje. Drukdrijvig bedisselde juffrouw Meks:

– En dan ruimen we de kamer wat op en nou moet u niet net uitgaan tegen dat ze kommen en een hele tijd te laat kommen, want nou bent u zal ik maar 's zegge de gasthere. En dan hoeft u verder voor niks te zorregge...

Toen luisterden ze allemaal en de huisjuffrouw vertelde:

– Eén voor één heb m'n broer ze doodgeslagen, alle zes, maar de mannetjesrat, die hadden we al in de knip dus toen bleef d'r

JACOB ISRAËL DE HAAN

alleen de moer over. Nou, zegt Hein, nou ga ik toch niet weg, voor ik die ouwe moer ook heb. En toen ging-ie zachies de vloer opbreken, allegaande verder, en overal vond-ie rommel, papiersnippers en beentjes . . . en toen eindelijk, daar had-ie d'r, zo'n kanjer, helemaal in mekaar zat-ie. Maar m'n broer, die is ook niet van gisteren die zeit wammes, pats, en daar had-ie 'm zo . . .

Huisjuffrouw hield op en de glorie van onze theepartij was op z'n hoogst, het was 't kenmoment, als wij of een van de anderen later over die theedagavond zouden praten dan zouën we 'm zeker zien op dat ouwerattenmoment. Zwijgende aandacht spande op alle gezichten, alleen de man van de huisjuffrouw deed maar zo van scherpe aandacht, omdat-ie 't meer gehoord had.

– Ja, zei juffrouw Lepelaar, die aandachtsheerlijkheid niet aan de huisjuffrouw gunde, mijn man hèt eris 'n rat in een vat van Malta-aardappelen doodgeslagen, ja . . .

Maar huisjuffrouw kalm 't praat-en-luister-evenwicht wegend doorvertelde:

– Zo had-ie 'm in z'n nek . . . Kee, zei-die, geef me de bijl, en toen lei-die 'm zó op de stenen vloer en toen hakte-n-ie 'm zo plompverloren z'n kop af.

Huisjuffrouw hield weer op en overzag de schare. Nichie had o geroepen en juffrouw Meks, o, gossie. En toen gingen ze allemaal praten over rattenmoordhistories in d'r familie en juffrouw Lepelaar begon weer over die rat in het Maltaaardappelenvat. Maar huisjuffrouw weer:

– We hebben ze allemaal in een sinesappelenkissie gelegd met wat papier d'r tussen en ze de buurt rondgestuurd.

Aandacht was weg, juffrouw Lepelaar zat weer over dat aardappelenvat te praten met nichie, die almaar suikertjes at en de man van de huisjuffrouw plaagde Anna met Adriaan. Maar in 't drukrammelende theegebabbel kwamen zwijgingen. Nichie bedankte voor nog 'n koppie en de huisjuffrouw vertelde

PIJPELIJNTJES

me heel in de intiemigheid van 'n zuster van nichie, die in de Nes in 'n kast had gezeten en gestorven was an nou-dat-begrijpt-u-wel.

Toen oordeelde juffrouw Meks, dat 't grenadine-en-taartjes-tijd was.

– An, ruim jij de theeboel d'ris even op, en geef me dat andere aan.

En 't werd drukvrolijker verbazingroepen van alle kanten, toen de geelbruinlichtende grenadineflessen op tafel kwamen en de kleurige schotels met taartjes, twee taartenschotels en de visschaal en nichie vlug kijkend koos wat ze liefst had. Achter 't brede blad met glazen zat 't Meksenmensje, en schonk in. Ze hoefde niet te kijkmeten, hoever d'r grenadine inmoest, net tot 't derde ribbeltje in 't glas en daarom schonk ze maar flinkop royalend. Toos gaf de glazen rond en Anna vulde bij met water.

– Proef u nou eerst deris, juffrouw Bramer as u d'r water bij wil hebben, de leiding is dichtbij.

– En as d'r grenadine bij moet, kanne we dat dan ook krijgen? grapte de man van huisjuffrouw.

– D'ris genoeg in, zei waardig juffrouw Meks, die 't laatste druppeltje langs de rand van d'r eigen glas d'rin liet glijen en ze zette de fles neer: An, vul nou mijn glas even en geef effen de taartjes rond, en laat Toosie naar bed gaan.

De taartjes gingen rond. De huisjuffrouw nam met fijnuitstaand pinkje, vinger-en-duim en 'n konijnensnoetje van fatsoen, een allerkleinst roomsoesje en nichie een moscovisch met mokka.

En ze aten allemaal, ieder met aparte mondbeweginkjes en nichie zoog lipsmakkend de bruine mokka klein-stukje voor stukje van d'r lepeltje af en toen ging ze 't moscovisch eten vlug mummelend met d'r bebbetjesbekje¹. En:

– Nichie, dat moet u nooit doen, eerst de mokka en dan 't ge-

1. Bebbetje: oud vrouwtje

JACOB ISRAËL DE HAAN

bak, dan is 't gebak veel te droog, goedraadde juffrouw Lepe-
laar haar.

Het was weer een heugelijk vreugdmoment en juffrouw
Meks glunderde glimmend over zo'n royale traktatie en de man
van de huisjuffrouw zei, dat-ie de gezondheid moest eten van
m'neer Sam en van m'neer Driesse, en toen pakte-n-ie 'n grote
roomhoren van de visschotel en zei moeielijk met z'n mond-vol:

– Op u gezondheid, en hij grappigde zelf na: Wie 't eerste in
de grond leit.

En toen begonnen ze allemaal te roepen, dat ze dan ook een
taartje moesten hebben, maar huisjuffrouw dee of ze niks hoor-
de, praatte intiemig met mij over d'r huizen en hield niet van so-
feel soet.

Er werd gebeld. Felluidend werd d'r gebeld.

– Nee maar, wie is dat, vraagde Meks, 't is al bij tienem.

– Wil ik effen kijken?

– O, nee, blijf u maar gerust zitten, ik zal 't zelf wel doen.

In de kamer was 't stil geworden, er werd gepraat langlij-
zend, om niet te doen of je luisterde, maar met lange zwijgpau-
zen, om toch wat te horen. Aan de deur druk vrouwengepraat
onbestemd, maar dan helder erdoorheenborend de scherpe
stem van juffrouw Meks:

– Ik wil 't meneer wel vragen, maar d'r is net fesite en we zit-
ten allemaal bij mekaar de here en wij, maar ik wil 't wel vragen.

En toen vroeg vroeg ze 't:

– Och, m'neer Sam, daar is de juffrouw van de winkel van
Paul Kaiser en die zeit, dat 'r al meer dan 'n uur lang boven d'r
hoofd zo geschreeuwd wordt en of u deris even wilt kommen
kijken.

– Ik komme kijken? Waarom haalt ze de busdokter¹ niet?

– Ja vraag u d'r dat zelf maar, dat weet ik ook niet.

Aan de deur weer 't drukke vrouwengepraat en de stem van

1. Stads- of armendokter

PIJPELIJNTJES

Sam grijsdekkend eroverheen en dan Sam binnen.

– Enfin, ik zal d'r maar even heengaan, 't zal wel weer niks zijn... u hoeft niet op mij te wachten met boterameten, juffrouw Meks.

– Ja, zo'n dokter, lachvleide juffrouw Bramer¹, die moet er maar altijd op uit.

Toen ging Sam.

De roodgeelkleurige feeststemming was grijsjes afgedempt en vaag klankten maar af en toe wat woorden op. Nichie dutdoezelde zachtjes met d'r oud mondje open, en fijne snorkgeluidjes kreunden uit haar keel.

Er kwamen zwijgingen in 't praten, die geen mens meer probeerde dicht te babbelen, een lome lusteloosheid. En in juffrouw Meks krieuwelde hinderlijk, dat 't zo laat werd, 't was nu toch eindelijk boterhammentijd, maar zonder m'neer Sam kon je toch ook niet beginnen en langzaam aan verslensde² de vrolijke avond fletsig. Maar ik besliste:

– Laten we nou maar gerust beginnen, m'neer Sam hèt 't immers gezegd.

– Nee, laten we nou wachten tot half elf en as m'neer d'r dan niet is, dan kunnen we verder zien.

Leeglusteloos zaten we dan weer om de tafel heen, de man van de huisjuffrouw zat met z'n handen in z'n zakken tussen z'n benen te spelen, z'n vetfletse oogjes tuurstaarden naar de lamp.

– Wil d'r nog iemand grenadine of misschien een taartje... u niet meer nichie, ja nichie, neem nou nog 'n taartje, An, schenk jij nichie nog eris in.

Maar de grijze trieststemming bleef, tot 't scherpgescheiden half elf sloeg.

– Begin u nou maar.

1. In de oorspronkelijke tekst staat: Kramer

2. Verflensde

Feestelijker wit tooide de tafel, broodjes en kaas en zalm roodmotig elk busje¹ op een apart schaalte, en gemarioneerde² haring van Fuente³ en uitjes ook van Fuente.

Wakkerder schikten ze dichtebij en aten. De man van de huisjuffrouw had z'n bovenbeen stijf over 't andere geslagen, z'n bleke wangetjes kleurden scherp-rood en gulzig at hij.

Dan in enen vlug sleutelgerammel, en Sam weer binnen en ze riepen allemaal ha en dat ze blij waren dat-ie d'r weer was.

Ik bekeek hem, om te zien of 't erg was geweest, maar z'n gezicht gewoonde effen en z'n stem zei eventjes-dof als altijd:

– Ziezo, ik neem m'n ouë plaatsje maar weer.

Bevende nieuwsgierigheid lichtte uit de ogen van de huisjuffrouw, maar ze durfde niet te vragen en de anderen ook niet. Aten eventjes en keken dan schuinschuwtes naar Sam, die ook at. Tot de huisjuffrouw zacht-driestend:

– Gevaar is d'r toch niet bij, wel m'neer Sam?

En hij dan kalm-gewoon:

– Ze is bevallen.

Geen mens at meer en huisjuffrouw drukker opdriestend:

– Wie is d'r bevallen?

– 't Meisje van de juffrouw één-hoog boven Paul Kaiser.

– Gut, dat zwarte meissie?

– Ja, ze was wel zwart geloof ik.

– Wel, wel, daar hoor ik nou gewoonweg van op, zo'n knap meissie, ze is natuurlijk niet getrouwd, wel m'neer Sam?

– Nee, natuurlijk niet . . . ze is pas zeventien.

Sam zei heel kalm, precieus z'n broodje snijdend en dan langzaam etend, maar ik leerde, dat iets gebeurd moest zijn, dat hem over emoties heen in lucider emotieloosheid had gebeurd.

1. (Inhoud van een) blikje

2. Gemarineerd (spreektaal)

3. S. A. de la Fuente, levensmiddelenzaak, met winkels in de Van Wou, de Ferdinand Bol en de Warmoesstraat

PIJPELIJNTJES

– Dan is 't zeker nogal moeilijk gegaan? vroeg weer huisjuffrouw.

– Ja, nogal, wil u 't misschien precies weten, dan zal ik 't u wel vertellen.

Hij lei z'n mes en z'n vork neer en z'n stem triestigde effen:

– Nou toen ik d'r kwam, toen hoorde ik van veraf al schreeuwen... uit de plee vandaan en ik erheen. Wat is d'r? vroeg 'k nog, geen antwoord en of ik al riep, geen antwoord en maar aling ging dat schreeuwen door, nou je begrijpt dat ging me ook vervelen en toen met 'n wippie dee ik 't haakje d'raf met m'n mes en daar zat die meid op de plee... ik dacht eerst, dat 't wat in d'r maag was of zo, maar toen in enen zag ik in de ene hoek wat liggen, net een hondje, dat was d'r pasgeboren kind, een jongen, alles zat nog vast en 't ressie moest d'r nog uitkomen, enfin, ik heb d'r dan geholpen...

Effen deinde z'n stem over de stilte heen, nichie vond 't zondig, de huisjuffrouw had roodwarme koonkleurtjes van luisterbegerigheid en de man van de huisjuffrouw dee weer met z'n handen in z'n zakken en z'n oogjes strakstaarden vochtigjes in de hanglamp en Sam vertelde door:

– ... maar 't was 'n gladakker, ze ruimde zelf al de rommel op en toen gingen we naar de zolder naar d'r kamertje... jazes, toen ze op d'r bed lag toen was 't toch 'n verdomd mooie meid, d'r haren pikzwart en 'n paar ogen... heb je nog iets nodig? vroeg ik... nee, zei ze, ik blijf maar liggen, de juffrouw en m'neer zijn uit... die zalle ook mal kijken, ik dacht dat 't nog lang niet gebeuren moest. Zo, je bent zeker nog jong, zei ik weer. Ja zeventien... Kan ik misschien iets voor je doen bij de vader? vroeg ik weer. D'r is zo'n soort van vereniging, die daarvoor zorgt, wil ik daar eris heengaan?... kunne jullie niet trouwen, dat is toch veel beter... Nee, zei ze, doet u dat maar niet, want dat geeft toch niks... 't is van m'n broer.

Hevig schudde verbazing de luisteraars door mekaar, juf-

JACOB ISRAËL DE HAAN

frouw Meks keek naar onze An, het werd te erg, en de man van huisjuffrouw glimlachte lolprettigjes.

Over 't onrustwoelige verbaaspraten bezonk langzaam weer helderder stilte, waarin de stem van de huisjuffrouw duidelijk opscherpte.

– Nee maar die is onbetaalbaar en u hebt 't d'r dan toch zeker goed gezegd... begrijp jullie nou, hoe zo'n meid zich niet d'r ogen uit d'r kop schaamt?

En Sam berustigend:

– Ze sprak d'r heel kalm over... vindt u dat nou niet leuk, we zijn net 'n tweeling, ziet u, ik dacht, dat 't nog lang niet moest, in augustus hèt-ie 't gedaan, me vader en moeder ware niet thuis en toen wou-die zo graag, en hij zei, dat 't van hem toch nog niet hinderde en toen liet ik 't maar gaan. Later hèt-ie 't nog eris gedaan en toen vond ik 't zelf ook wel lekker... wat zal m'n moeder d'r van ophoren...

– Zei ze dat maar zo... lieve here wat 'n schepsel! boosgierde huisjuffrouw.

Rondom zaten ze allen luisterbegerig, de koonkleurtjes van huisjuffrouw roodden trillender, juffrouw Lepelaar knipte met traanvochtige ogies.

– Och, ik vind 't 'n verdomd goeie mop, uitvertelde Sam, en as 't mormel nou maar 't verstand heeft van dood te gaan, dan is alles gezond en is d'r broer goedkoop uit geweest.

Heviger praatte 't gepraat van schandeschandalen op, en huisjuffrouw vroeg belangstellend of 't anders nogal goed was gegaan, de man van huisjuffrouw wriemelde weer met z'n handen in z'n broekzakken en een kreunzucht stootte uit z'n keel-diep, dat ze allemaal opkeken en hij schamerig oprodde.

Maar ik wilde niet, dat Sam daar bleef en dat dezen zich koesterden aan zijn zuivere voelen en heetbegerig naar hem luisterden. Hij staarde voor zich uit, en zijn ogen triestigden somber.

PIJPELIJNTJES

– Sam, je bent moe... laten we even op straat gaan, dat is beter...

– Ja...

En 't werd doormekaargepraat van allemaal, dat 't te koud was buiten en dat 't was om dood te gaan zo in enen op straat uit de warme kamer...

Op de donkere nachtstraat was 't winderig koel met even wat regen, dat de straten nat glommen.

Dan begon Sam te huilen over meid en langs de Amstel liepen we 'n heel eind saam voort.

X. KIPPELOL

Juffrouw Meks zei, dat ze 't zó niet dee. Zo verkocht je geen kip, as je 'n kip verkocht, dan dee je dat, omdat je daar voordeel in zag, maar een kip slachten en de ene helft zelf moeten houen, dat dee je niet. En d'r eige kippen opeten, dat kon ze niet en helemaal de manke niet.

Huisjuffrouw over de schutting kalmpraatte weer, dat zo'n manke kip toch eigenlijk geen deel van leven had en dat je 'n weldaad dee, met zo'n beest uit z'n lijn te helpen. Maar juffrouw Meks koppigde tegenin, dat de manke d'r helemaal geen last van had en nooit anders geweten had, want toen 't gebeurde, was-ie nog zo klein, dat je geen eens zien kon of 't 'n kip of 'n haan was, en hij had 'r geen ditje of geen datje weet van.

Ons raam stond open, want het was een lekkere maartdag, dat we uitluchten konden en de hele sombere kamer bezonnen. Buiten hoorden we de kakelpraatjes van juffrouw Meks en juffrouw Bramer, in 't kippenhok klokten de kippen, baaskakelde de haan, scharrelde de manke lampotig. Die met z'n ene poot tussen 't hokkedeurtje gezeten had toen-ie nog klein was. En we keken ernaar, prettig aangedaan door de kleine dingen om ons heen en omdat de zon scheen.

Maar huisjuffrouw begon er weer over: as je je eigen kippe niet op wou eten, dan mocht je ze ook maar niet verkopen, want dan at een ander ze op, en as ze dan toch opgegeten moete worre, dan doe ik 't liever zelf.

En kortafferig vroeg ze, of 't zo goed was, de helft van de

PIJPELIJNTJES

manke witte voor twaalf stuivers, dan kon juffrouw Meks de andere helft houden. Maar 't Meksenmensje tegenspartelde nog. Zo maar in enen kip te eten, dat paste d'r helemaal niet, en as de manke uit 't hok ging, dan moest ze d'r minstens 'n daalder voor hebben, minder ging-ie niet, want dat was-ie best waard. En huisjuffrouw tegenbeweerde weer, dat 'n daalder veel te duur was, om deze tijd van 't jaar en dat ze 'm best helemaal wou hebben, as ze maar wist, waar d'r man en zij 'm moesten laten met z'n tweeën en dat 'n bordje kippesoep juffrouw Meks zelf toch ook geen kwaad zou doen en Toos ook niet, die d'r toch de laatste tijd maar weer wat pips uitzag.

Maar juffrouw Meks was geen huur achter en dus zei ze goed en resoluut, dat de manke niet beneden de daalder 't hok uitging, dat Toos d'r helemaal niet pips uitzag en dat zij, juffrouw Meks, geen kip nodig had.

Dan juffrouw Bramer in enen:

– As we 'm eris an m'neer Sam en m'neer Driesse overdeeen, zulke here hebben daar toch ook 't meeste verstand niet van . . . je zal zien, dat ze wat graag wille . . . m'neer Sam is maar wat 'n lekkerbek.

– Dat kan mijn niet schelen, als u maar weet, dat ik mijn here niet laat afzetten . . . u moet zelf maar weten, wat u doet, maar ik zeg maar, wie kip wil eten, moet 'm betale, net zo goed as wie in 'n huis woont.

– Zijn ze thuis?

– Ja, ik geloof 't wel.

– En d'rlui raam staat open.

– O, dat doenen ze wel meer, m'neer Sam hèt zeker weer hoofdpijn.

– Nou dan kom ik effen, doe maar even open . . .

Lichtprettig hadden we 't gehoord, maar nu in onze teervergulde zonstemming zei Sam, dat we net moesten doen of we van

niks wisten en dat ik hem maar moest laten gaan.

Juffrouw Meks klopte met de knop in d'r hand en kwam dadelijk, toen ik binnen riep, en de huisjuffrouw wachtte, lieflachend.

– Dag juffrouw Meks . . . hé, dag juffrouw Bramer.

– Dag m'neer Sam, dag m'neer Driesse . . . ja, u zal wel vrage, wat kommen die twee doen, maar we hebben 'n zakie voor u.

– 'n Zakie voor ons?

– Ja, juffrouw Meks wil d'r manke kip an mijn verkopen.

Boosbruin fonkelden Meks d'r ogen op, 't even schele oogje toornbeefde.

– Ikke . . . mens hoe kom je d'rbij, sta me hier geen leugens te verkopen.

Maar Sam zeer pacifiek:

– Dat is heel verstandig van juffrouw Meks, zo'n mank dier hèt waarachtig geen deel van leven meer, en iedere dag, dat je 'm leven laat is zonde.

Huisjuffrouw triomfte.

– Ziet u nou wel juffrouw Meks, dat m'neer Sam 't met me eens is. Affijn, ik wil nou de kip wel kopen, daar niet van, maar juffrouw Meks wil d'r maar liefst 'n daalder voor hebben.

– 'n Daalder? Nou, dat vind ik helemaal niet duur . . . ik wist niet, dat juffrouw Meks 'm verkopen wou, maar ik heb laatst nog tegen m'neer Driesse gezegd: Joop, zei 'k, as we nou die witte manke d'ris kunnen kopen, dat zou me nog 'n daalder of vijf en dertig stuiver waard zijn.

– O, maar m'neer, blijvlugde klein Meksje uit, voor vijf en dertig stuiver heb u 'm, dan zal ik 'm wel voor u braaien.

– Dat is goed, kalmpraatte Sam, Joop, we eten morgenmiddag soep en kip . . . de helft in de soep en de helft gebraden.

Maar huisjuffrouw roodnijdigde:

– Ja maar, dat bennen nou geen maniere, m'neer Sam neem ik

PIJPELIJNTJES

't niet kwalijk, die wist d'r niet van, maar zo doe je niet. Ik had de helft van de kip voor 'n daalder gekocht as m'neer Sam de andere helft nam, dat was afgesproken.

– D'r was niks afgesproken, ik heb alleen gezegd, dat ie niet minder as 'n daalder ging.

– 't Benne geen meniere, juffrouw Meks, wat zou u zegge, as ik u huis deris onder u gat weg an 'n ander verhuurde of ineen 'n kwartje opsloeg?

Juffrouw Meks begreep.

– Ja, susknuste ze, dat is nou ook weer waar, daar hèt juffrouw Bramer nou ook weer gelijk in, ik heb de halve kip eigenlijk al an juffrouw Bramer verkocht . . . maar as u de andere helft wil hebben?

– O, dat is best . . . de helft, dat is dan voor elk zeventien en 'n halve stuiver.

– Ik heb 'm voor 'n daalder gekocht, de helft is dus maar vijftien stuiver, spitsgierige huisjuffrouw.

Maar bewegingloos kalm Sam weer.

– 'n Daalder is te goedkoop, dat is geen prijs voor zo'n kip, u kan de helft krijgen voor zevenentachtigen'nhalf cent, en as u dat niet wilt, dan nemen wij 'm helemaal . . . ik begrijp niet hoe u zo op twaalf en 'n halve cent kan kniezen, 't is 'n kip van 'n paar gulden bij de poelier.

– Welzeker, waarom geen rijksdaalder, smaalde juffrouw Bramer¹, maar fatsoenlijk zuurzoette zij: ik knies niet op twaalf en 'n halleve cent . . . je maakt een goeie, juffrouw Meks, vijf en dertig stuiver voor zo'n kip.

– 'n Kip van twee gulden, kalmsarde Sam, u heb nou de helft gekocht en gekocht is gekocht, maar ik wou 'm best alleen hebben voor twee gulden ook.

De huisjuffrouw toornbeefde, maar Sam beredeneerde voort:

1. De oorspronkelijke tekst heeft: Kramer

– En recht in de lengte doorsnijen, dat wij niet alleen 'n vette kont krijgen, met nog wat, maar eerlijk de helft.

– O, natuurlijk, as mijn man dan maar 't hartje en 't levertje krijgt, want daar is-ie dol op, dan kan u 't magie krijgen... Maar hoe moet 't nou, hij moet geslacht en geplukt en gebraaien worren, want we moete 'm eerst braden en dan delen.

– Ik slacht 'm niet, tegensprak juffrouw Meks, 'k zou geen gerust ogenblik meer hebbe, as ik een van m'n eigen kippe had geslacht, en plukke wil ik 'm ook niet, wel braaien.

– Welzeker, u heb nog gelijk, weersmaalde juffrouw huisjuffrouw, niet slachte, niet plukke, de vuile baantjes voor 'n ander overlaten.

– Nee maar die is goed, viel Meksje kijfnijdig uit, as ik 'n kip an 'n ander verkoop, dan heb ik d'r lang zo'n last niet van, as ik d'r wat an doe, dan is 't, omdat 't voor meneer Sam is, en anders dee ik d'r niks an.

– Toe lig nou niet zo eeuwig te kibbelkletsen, vredigde Sam d'r over heen, late we nou zó doen, ik zal 'm wel slachten, juffrouw Bramer plukt 'm, en juffrouw Meks maakt 'm schoon en braadt 'm. En zo is 't goed en niet anders.

– Ja, dat is goed, napraatte huisjuffrouw, laten we n'm dan dadelijk slachten, want ik wou 'm graag voor de avond geplukt hebben. Dan kan juffrouw Meks 'm morgen braden.

Met z'n vieren stonden we in de tuin voor 't kippenhok.

– 't Kan me nog spijten, klaagpraatte juffrouw Meks, as 't niet om 't geld was, had ik 't waarachtig niet gedaan... 't is toch zo'n best beest.

In de kippenloop werd wild gewirrel, toen Sam 't deurtje opende en z'n hand erin stak om manke witte te pakken en ze vlogen loopvliegend de hoek in, de weerbetere haan erachter toornkakelend.

– Zo krijg u 'm niet... zo krijg u 'm niet, hooggiechelde huis-

PIJPELIJNTJES

juffrouw, u moet er helemaal in, en 'm dan met twee handen tegelijk pakken.

– Dank-je wel... 't stinkt me te veel, juffrouw Meks, roep u 'm nou deris even, hij is toch aan u gewend.

– Schande genoeg om van 'n beest z'n gewennigheid misbruik te maken. Maar ze riep toch met hoogvlugge kipkipgilletjes, één langgerekte eerst en dan vijf vlugge schreeuwttjes erachter. Tot hij kwam. Met de manke hinkepoot achter slepend. En bedaard tegen d'r bovenarm zat hij, z'n kop tegen z'n borst aan en dan even kakelend.

– Hoe doet u 't, snijdt u 'm z'n nekkie af? vroeg de huisjuffrouw lippetrillend, en haar wangen roodden kleurigerrood. Nek u 'm?

Heethevige lol begon in haar te broeien, dat die kip daar nou zo geslacht werd, en ze pretgierde twee keer:

– Nek u 'm... nek u 'm.

Sam kalmwaardig:

– Nee, 'k zal 'm z'n nek afsnijen met een flinke keep, en dan 'm laten uitlopen, dan zit d'r geen bloed in 't vlees... juffrouw Bramer, houdt u 'm nou effen vast...

– Ik... voor geen geld... dat is nou toch ook geen dameswerk, laat m'neer Driesse 't even doen...

Wit kippeding hield ik vast en het beefde... vleugels en poten bij mekaar in een hand en de dunne vleesplooi van 't fijne halsje in twee vingers van de andere. En Sam de kop vast; plukte de dons witte halsveertjes uit, dat de snijplaats roodjesbloedbevend openkwam. De huisjuffrouw lolbegerig keek ernaar en juffrouw Meks ook.

Toen sneed Sam hem. Het vleesrose snijplekje overvlekte bloedig, een kort angstklokje snikstootte uit de stukgekepte keel. Sam smet hem van zich af, een hoek in. De snee was niet diep genoeg, want kippebeest moeilijkte tegen een muur aan, en zat daar stil, even en even zacht klokkend, kapotte hals slap

JACOB ISRAËL DE HAAN

op de borstveren, en die rood werden van 't langzaam drupdruipende bloed...

– Gut, wat zal dat beessie 'n pijn hebben... u heb 't ook zo onhandig gedaan... zo kan-ie nog wel 'n uur blijven zitten, jammerkloeg Meks.

– Niks geen pijn, mens, gierprette huisjuffrouw, die 't lollig vond, z'n zenewe benne doorgesneeë, nou voelt-ie niks meer. Wat jij kippie, voel jij nog wel wat...?

Tegen 't druipende diertje stootte ze met haar voeten. En dat opsukkelde en een eindje verder weer zitten ging, 't fijn rode bloed drupsproeide, over de halsveertjes.

– Kippie dan, kippie, klaagriep juffrouw Meks.

Huisjuffrouw lollachte:

– Hij hoort 't niet... hij is doof gesneeë.

Kip snikkakelde klagelijkjes. En dan juffrouw Meks weer nijdig tegen de huisjuffrouw:

– Dat zo'n stom dier nou geslacht wordt, dat is nog daarentoe, maar dat u d'r 'n lolletje van maakt, dat vind ik gemeen, gewoonweg gemeen, en as u mijn nou een plezier wil doen, dan snijdt u 'm nog eens, m'neer Sam.

Flikkerblauw licht helde achter Sams ogen, die straalwreed stalden:

– Ja, 't is gemeen, diepmoeilijkte z'n stem in z'n keel, we zullen 'm wel even waarnemen¹.

En vlugbukkend pakte hij levendbevende kippediertje en smeed het in een zak. Toen begon hij te slaan, met wilde draaiingen en weer neerbonzingen de gezakte kip tegen de schutting tussen de tuinen aan. Even klaagklokke in de zak, maar dan stil. Overgrootopen verschrikt keken de bruine ogen van juffrouw Meks naar mij, en ze schreeuwgilde het uit:

– M'neer Sam, wat is dat nou... hou u toch op.

En huisjuffrouw tierlachlolde los. Maar Sam sloeg 't beest

1. Ervoor zorgen

PIJPELIJNTJES

boos-ruw, hardruw, en hij was kalmslecht, die anders kalm-goed was.

In een schuttingspijker sloeg de zak en scheurde, de roodgescheurde halssnee gaapte uit 't zakkebruin, en almaar sloeg Sam met lange armzwaaiingen de kip tegen de schutting aan.

Toen in enen haakte de scheur in een spijker; met zacht vallend geluid sneed de zak helemaal op, en de kip viel fladdergevallen over de schutting in de tuin van huisjuffrouw.

Daar lag hij, kramptrillend z'n breeklijke pootjes en z'n ogen open-en-half-dicht, zwartbruingebroken.

We keken ernaar, verstild en dan Sam in enen:

– Wel jezes, 't kreng leeft nog.

XI. DE JONGEN

Het Rokin en de latende regenmiddag, even donkerder grijs tegen de avond. In de verte de hoge Damhuizen, grijsregengetint en wij aan de loop, Sam en ik. De trams vol die middag en helderbellend donkersnorden ze langs ons, die luchtig liepen en innig rustig de dingen bebabbelen. Zachtjes regengrijzigde Sams stem:

– Darmtuberculose . . . niks an te doen, 't was toch zo'n eeuwiglekkere boy, twaalf jaar net, zeg hij begon net al Sam te zeggen . . . en nou is-ie gestorven en gesnikkamerd.

Even wat zwijgend liepen we verder. Het regende heviger weer en nijdig schrijnde ons gezicht, als de wind eronder sloeg.

Uit een zijsteeg twee jongens tegen ons aan. En daar was 't weer in enen voor dat ene jong. Fellicht, schrijnfellicht voelde ik 't in mij, en langs mijn rug trilde het vlug af door mijn benen, die knieknikten.

– Duvel op, boossnauwde Sam, die de ander 'n heupstomp gaf. Voor ons uit liepen ze en ik keek naar 't vlug benenbeweeg van de een. Hij had een kuitbroek aan en 'n korte jas, te nauw om zijn middel, die mal uitstond van onderen.

Bleekwitte loomheid flauwde in mij en ik had geen wil meer, keek alleen naar de jongen, bevendbegerend. En toen ik hem gezien had van achteren, wilde ik zijn gezicht zien. Daarom liep ik vlug vooruit en langs ze heen. Even hoorde ik zijn stem, weer wat langzamer lopend om lang zijn geluid te horen. Met de ander praatte hij over sigaren. Toen zag ik zijn gezicht. Het was

PIJPELIJNTJES

fijn regenrood en z'n ogen donkerbruin met blauwzwart eronder. We waren de jongen nu voor, maar voor een winkel bleef ik staan en wachtte tot ik ze op de regenspiegeling van de ruit voorbij zag gaan, toen liepen we weer op, en ik zag hem nog eens. Even daarna waren ze van ons af, een steeg weer in.

Over de Dam liepen we en onder de regen, die plaste nu. Sam zachtpraatte weer over patiënten, over 'n meisje van zeventien met 'n es¹, maar ik hoorde z'n stem van verre, vaag, of 't tegen 'n ander was. Maar zijn luide spraak hoorde ik, toen hij zei:

– Waar denk je aan? Is er wat?

Helderder hoorden m'n oren ineens.

– Nee, helemaal niet, hoe zo?

En de Nieuwendijk, die smalverdonkerd zijn huizen vaag verweg kanteelde. De mensen nat en druk. Pijn deed mij het triestige verlangen naar de jongen, of ik nooit de andere jongens had liefgehad en het waren er toch zo velen, maar het denken van hem had al mijn andere denken overlicht en verlangen naar hem al mijn verlangen. In enen.

In de eetzaal hadden we weer ons vaste plaatsje, Sam op 'n bank en ik op 'n stoeltje onder 't scherpe geschijn van drie lichten. Ik keek er naar en dacht aan de jongen, en eten kon ik niet. Sam at gewoon, soep en bloemkool met gehakt, omdat 't bij Duval² was.

– Is er wat?

– Nee, niks . . .

En 's avonds thuis. Wij werkten. Maar telkens zwierf mijn denken naar de jongen toe en dan bevoelde ik de vale zonloze regenmiddag en hij daarin roodfrisblozend en heerlijk begerlijk. Over mij zat Sam, het licht geelde goedig op zijn rond gezicht,

1. De s van syfilis

2. Eethuis in de Gravenstraat, zijstraat van de Nieuwendijk bij de Dam. Een maaltijd kostte er twee kwartjes. In *P* 2 moppert Hans: 'Altijd bloemkool hè bij die Duvel.'

zijn ene hand onder z'n hoofd. Toen wou ik 't hem maar zeggen.

– Sam... Sam.

– Wat is er jongen? Is er wat?

Zijn ogen blonken bruingoedig en toen zei ik:

– Schiet je nogal op?

– Gaat nogal, ik heb nog een smak te doen.

Over z'n boek boog hij en ik over 't mijne. Lucider begon in mij op te helderen, wat ik wou. Nou morgen om dezelfde tijd naar 't Rokin lopen en dan wachten, tot hij kwam. En hem dan een mooie kamer kopen bij ons in de buurt, waar hij altijd wezen moest als ik hem nodig had. En dan allemaal alles geven, wat hij wou. En niemand natuurlijk iets zeggen. Sam ook niet.

De avenduren liepen pijnlijk. Sam zat zo rustig en zo goedig, dat het mij hinderde en ik boos tegen hem dee. Toen ging ik naar bed. Hij dan bleef werken in de onbewogen lampeschijn, waarnaar ik staarde uit de donkere alkoof, en net zag ik zijn vreemdronde negergezicht.

En verveeld in strakke witte slapeloosheid lei ik uren lang wakker en zocht de mooiste en liefstvleiende woordjes, die ik wist. Voor mijn ogen cinematograaftten al de kleine scènetjes tussen ons, zoals ik dacht, dat het gaan zou en in duizend vlugwisselende bewegingen zag ik de jongen. En m'n ogen deden zeer, tot ik in slaap viel.

En de volgende dag. Het bleke zonnig worden van de zonneloze regenuren en dan die aan het donkeren weer. Om drie uur liep ik de straat op, die nog nat was, maar zonder regen. Heel kalm zag ik alles. Het moest gaan, zou wachten tot hij kwam, al wier 't laat en dan bijvoorbeeld de weg vragen en met hem oplopen. Dan saam ergens eten, niet bij Duval en hem dan meenemen.

De Reguliersgracht nu. Bruingrijs, en de bomen doordro-

PIJPELIJNTJES

pen, dat 't nog dropte al regende 't niet meer. En prettig het heldergrijze regenlicht, dat de huizen lekker witschoonwaste. En dan de drukke stad-in-de-stad, dwars door naar 't Rokin. Dat was nu helderder dan gisteren, van 't Rokin had ik door de jongen het beeld van gisteren nog, dat triestiger was.

Ziezo, daar was 't straatje, waar ze uit waren gekomen, nou hier maar blijven en dan op- en neerlopen tot 't andere straatje, waarin ze weg waren gegaan.

Half vier ruim, de klok had juist geslagen toen 'k bij de Munt liep. Heen en weer bleef 'k lopen tussen de twee straatjes, almaar heen en weer. Een cadans in m'n benen en helemaal dacht ik niet anders dan aan de jongen. Uren liep ik. Af en toe carillonde de paleisklok, maar de tijden daartussen zwart en leeg. 't Bleke middaglicht grauwbroude tegen de avond, die dicht om de stad donkerlichtte. Scherpgeel toonden de gloeilampjes in 't nachtzwart. Trillende moeheid suisde door mijn hoofd, en wanhopig begon ik te denken. Regen was weer begonnen, en maakte mij huivernat, kilnat.

Misschien kwam hij wel niet, mal eigenlijk dat hij komen zou, en mal om te denken, dat hij daar werkte. Maar niet weggaan. Weer lopen lang en langer, triestig vermoewend en staag gemarteld door de regen.

Het sloeg acht uur, de regen ratelruiste tegen de huizen, boosnat, koudnat en striemend als de wind hem tegen m'n gezicht sloeg. Uit 't straatje kwamen fabrieksmannen juist toen ik vlak er bij was. Nu zou hij ook komen.

Met twee andere jongens liep hij tussen de mannen. En de Damkant gingen ze op, druk-pratend. Zeker blij vrij te zijn na lange dag van werk.

Blijdschap vierde licht in mij uit, dat hij er was. Nou even achter hem lopen tot die mannen weg waren en misschien die jongens ook. En dan de weg vragen en verder zien hem mee te hebben.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Op de Dam de twee jongens nog bij 'm. Saam liepen ze ook op 't Damrak. Toen durfde ik niet langer wachten en vlug ze op zij lopend vroeg ik bevendvrezig:

– Kunt u me ook zeggen, waar de Gravenstraat is?

Ze bleven staan en ik zag hem duidelijk in z'n ogen en proefde in enen het zuivere liefhebben, dat maanden soms wegbleef en dan weer kwam. Nu was het voor hem, o, zeker voor hem.

– Dan moet u dit eerste straatje ingaan en dan de eerste straat in, dat is 'm.

Een van de anderen zei dit en niets meer. Vreemdduizelig keek ik naar hem die ik hebben wilde en ik wist niet, wat ik nu zeggen moest. Mal stonden we midden op straat met z'n vieren en plotseling voelde ik goed, dat 't niet ging, nu niet.

En met gewoonkalme stem zei ik:

– O, dank u wel, en liep 't steegje in, de Nieuwendijk af en dan de Dam op. Over de nachtelijk verlaten grachten meed ik de heldere winkelstad en vreselijk raakte ik thuis.

Sam was er. De lamp brandde. Doodmoe en ellendig viel ik op de canapé neer, m'n zwarte zwaar in plooiën geregende keepmantel naast me. Stilletjes stond Sam op en hij boog zich over mij, zachtjes vleipratend.

– Jopie, er is wat . . . wat is er?

– Nee, niks . . .

– Jawel, er is wel wat.

– Ja . . .

Toen vertelde ik 't hem. En saam lagen we op de canapé en huilden om mij, dicht tegen elkander snikkend. Stil zonder spreken. En zacht dwong Sam:

– Nou moet je helemaal er van af zien, dat moet je.

– Ja . . .

– En laten we dan maar naar bed gaan, 't is bij tien.

Die nacht paisibel sliepen we samen.

PIJPELIJNTJES

Heerlijk weer de volgende morgen. Toen ik wakker werd zag ik de zonneschijn in de kamer en toen ik opgestaan was in de tuin. Waar de regendroppels weg waren. Het woei, een rok, die aan de overkant uithing, floddervloog¹ langs de muur. Sam sliep nog. 't Was half acht en ik liet hem slapen. Ging achterover op de canapé liggen met m'n handen onder m'n hoofd. En dacht weer aan de jongen. Vandaag nog eens proberen en flinker zijn. En dan preciesde ik weer, wat ik zeggen moest en doen.

– Ga je mee vanmiddag naar Siep Broersma², d'r zouen 'n paar lui komen en hij had gevraagd of je ook kwam.

Sam vertrouwde me niet, wilde mij niet alleen laten en daarom zei ik:

– Ja, dat is best.

Dan werkten we de hele morgen rustig door en door 't werken heen preciesde ik nog eens 't hele plan uit, woordje na woordje van hem en mij in mezelf voorpratend.

En nou niet eerst om acht uur er heengaan, maar vroeger, om vier uur bijvoorbeeld en dan maar wachten, want hij kon best vroeger dan acht uur komen, maar eerder dan vier uur zou hij er toch niet zijn.

Na 't drukkere koffieuur rustten we wat uit. Ik lei op de canapé in de ene raamhoek en Sam op de grond vlak bij tussen 'n paar kussens. En naar een geel zonnestreepje op de muur net over keek ik, dat langzaam voortgleed tot 't in de kamerhoek kwam en dan weer verder ging de alkoof in. Tot 't weg was, toen zei ik:

– Sam, 'k wil toch maar liever niet naar Siep gaan.

– Nee? Waarom niet?

– Ik heb niks geen zin, ik ga naar Zaandam naar Marie, 't is zulk leuk weer nou voor op de boot, ga je mee?

1. Flodderen: fladderen (Zuidnederlands)

2. in P 2: Siep Reesink, naar wie Sam op blz. 38 ook al is toegegaan

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Nee hoor, zeur nou niet, ik ga naar Siep en jij gaat mee, dat hebben we nou eenmaal afgesproken.

– Nee, ik ga niet naar die Siep, ik ga naar Zaandam . . . ga je mee naar de boot?

– Hoe laat kom je terug?

– Nou, we kunnen net de boot van tweeën nog halen, dan wou ik om zes uur teruggaan.

– Goed, dan breng ik je even weg, dan ga ik met 'n pasje¹ naar Siep z'n huis.

Prettig de stad door, de dingen helderder bezond en Sam voelde mij veilig. Daarom praatte hij vrolijk over ons en over mij. En we lachten samen over stadsdingen rondom.

't Rokin liepen we uit naar de Kalverstraat. Al vaster geloofde ik, dat 't gaan zou en midden door de mensenstad zag ik de jongen naast mij lopen, z'n benen vlugbewegend met de zwarte kousen gespannen erom.

Wat Sam zei hoorde ik niet meer, maar de jongen naast mij liet ik alles zeggen, wat ik graag van hem horen wilde. En dan dacht ik weer hoe ons samenleven dan gaan moest. Als hij bij z'n ouders thuis was, dan moest hij daar blijven, dat kon niet anders, maar anders . . . enfin dat was nog af te wachten. Hij moest natuurlijk geld hebben, en hij mocht vooreerst niet meer werken.

– Ga je met de ouë of met de nieuwe boot?

– Met de ouë, dat nieuwe ding stampt zo vreselijk van voren.

– Ga dan tweede klas.

Prettige vrolijkheid tierde in ons alle twee en Sam bracht me tot de boot, die net wegging.

Op 't winderige voordek bleef ik staan en keek naar de even schuimende golfjes en naar de witte streep voor de bootboeg. Ziezo, Sam was lekker weg, die dacht niks kwaads. Nou dade-

1. Op een holletje?

PIJPELIJNTJES

lijk met de andere boot weer teruggaan en dan wachten tot hij kwam. Nog een uur of zes zeven en dan had ik de jongen, hij moest vannacht bij me blijven en we konden saam in een hotel gaan. En 't denken aan de jongen maakte mij moe, dat ik niet meer in de wind kon staan. Achter de ketel zat ik dan en dacht weer aan hem. Het moest goed gaan nu, dat kon niet anders. Ik zou een pakje meenemen en 'm dat laten thuisbrengen. Als we dan alleen liepen kon ik 't hem zeggen, dat ik zoveel van hem hield, dat hij nu ook mijn lijfsvrind moest zijn en dat hij dan krijgen kon, wat hij maar wilde. En dat zou hij zeker prettig vinden en het graag willen doen.

De boot was aan en dadelijk stapte ik over op de andere, die om drie uur terugvoer. Ging rustig in 't luwe ketelhoekje zitten en vaagkijkend over de haven en over 't wijde havengat bleef ik sterk aan hem denken, zo, dat ik voorvoelde hoe het vanavond wezen zou. Dan deed ik ogendicht en zag hem heerlijkbegeerbaar in mijn armen liggen en voelde de weke buiging van zijn slanke jongenslijf tegen mij aan. Met toeë ogen bleef ik naar hem zien, en zag niets anders meer. Eerst 't Rokin die eerste dag toen ik met Sam erlangs liep, en toen de tweede dag hervoelde ik. Tegen de heldere lucht van vanmiddag zag ik de regentries-tigheid van die eerste dag.

Toen begon angst in m'n keel te kloppen, dat hij niet komen zou, dat hij al weg was. En dat ik juist even te laat kwam.

Maakte mij wanhopend, dat ik niet meer zitten kon en hevig op 't dek begon te lopen, langzaam mij-zelf inpratend, dat hij net weg was. In de verte torende de huizenlijn van Amsterdam en de boot vlugvoer door 't water, maar een sarrend ongeduld maakte mij ziek. Nee, hij zou net weg zijn, ik zou hem niet zien vandaag. En het moest toch, het kon niet anders.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Met de tram naar de Dam en weer 't stampend ongeduld, dat hij net weg kon zijn in dat tijdje, van die tramteut.

Maar eindelijk toch 't Rokin. Niet weggaan nu. Wachten tot negen uur... langer. Misschien kwam hij wel eerder, was 't maar malle angst geweest, dat hij weg zou zijn. Zoals gisteren en eergister; en in mij praatten pijnlijk angst, dat hij weg was en de prettige troost, dat hij toch om acht uur wel komen zou.

Tot hij er om acht uur nog niet was. Stram en doodziek liep ik nog altijd en weer tussen de twee steegjes en wilde hopeloosheid huilde door mij heen. Nee, hij kwam niet...

Dan toen kwam hij. Ze liepen met z'n tweeën, een ander was er bij dan gisteren. Fris leefde ik op¹ toen ik hem zag, en mijn ellendige moeheid helderde heerlijk op. En ik liep achter ze aan, voor 't laatst nog eens vlug overkijkend alles tot in de kleinste fijnheid. We waren nu op de Dam haast, nu moest ik hem vragen en meenemen.

Mijn stem droogde schroeiend op in mijn keel, in mijn oren suispiepte het. 't Was tijd. Toen zei de andere jongen, wat ik duidelijk hoorde:

– Jezes Tom, wat laat jij daar een scheet...

Op een vlucht liep ik naar huis duizelig door de stad. En dicht tegen Sam aankreunend vertelde ik hem ellende.

1. De oorspronkelijke tekst luidt: 'Fris leefde ik'. Het woordje 'op' stamt uit P 2

XII. BOEVENDAG

Eerste en de derde dinsdag van de maand ging juffrouw Meks altijd boevewaarts. Dan stond ze vroeg op en Toos dacht, dat ze naar Weesp ging.

Dinsdagmiddag en ze was pas terug. Onze ramen open omdat 't buiten zo enig-lekker begon te zonnen en uit de tuin naar-bovenpraatte juffrouw Meks:

– Ik ben d'r weer geweest... een mooie lol.

– Zo, hoe was 't ermee?

– Och, zo goed as 't zijn kan, maar je kan niet veel van mekaar zien, ik sta achter tralies en hij 'n end verder ook achter tralies met nogeris kippegaas d'rvoor en daartussen loopt dan zo'n soortement van bewaker, die hoort alles. Dus u begrijpt, alles zeggen dat durf je-n-ook al niet, want dan knauwen ze je later dubbel.

Ze zweeg. Maar met lang praatwachten erachter, dat er nog iets kwam.

Ik zat in de vensterbank en Sam lag achter mij op de canapé.

– Is m'neer Sam thuis?

– Ja... hoe dat zo?

– Och, 't hindert ook eigenlijk niet, ik wou u alleen maar wat vragen, maar u moet 't niet mal vinden...

– Nee...

– En ook niet brutaal...

– Nee... zeg u maar wat 't is, 't zal wel loslopen.

– Bree wou zo graag, dat u of m'neer Sam of alletwee d'ris

mee zou gaan, als 't weer bezoekdag is . . . u begrijp 't is voor hem 'n heel verzetje, u doet er hem zo'n plezier mee . . .

– Ja, ik weet niet of m'neer Sam 't goed vindt . . . 't is wel erg vroeg-op.

– O, maar dat is 't nou niet, u bent wel meer vroeg-op . . . ja, de lui van de Heren- en Keizersgrachten, die kommen d'r niet, die blijven 't schuurtje wel uit, maar de huisjuffrouw is toch ook al eris mee geweest . . . dus.

– 't Is goed, zei Sam, we gaan.

Dinsdagmorgen half zeven. Nooit wakker waren we om deze tijd en prettig zag ik dat 't om half zeven al zo licht was. Wat waren we al een eind in de lentetijd. Lekkerfijn gelukkig lei ik achterover en slaapsoesde nog na, een prettig streelgevoel doortinteltrilde mij, maar juffrouw Meks riep weer beleefd dreigsmekend:

– Toe dan nou . . . luie m'neer . . . staat u nou op.

Dan ik bleef nog liggen, Sam sliep ook nog. Wat had-ie toch 'n heel anders gezicht dan andere mensen . . . Het was juffrouw Meks weer:

– As u nog mee wilt, moet u nou waarachtig toch opstaan, dan zal ik u 'n kopje thee brengen.

Wij waren op, vreemd-koud in de kille vergulde zonneschijn. Keken mekaar aan, zoals we daar stonden. En Sam:

– Ga jij?

– Ja . . . jij niet?

– Ja.

– Waarom vraag je 't dan?

– Zo maar.

't Killicht in de straat, regenlicht, maar 't regende niet meer. Sam rilde:

– 't Valt nog niks mee op straat.

– Nee, zeg u dat wel, maar 't is ook nog vroeg; maar wat ik

PIJPELIJNTJES

zeggen wou, zal u vooral niks te veel zeggen, as we daar zijn . . .
je zegt daar zo gauw te veel.

– Nee . . .

– En u mag ook niet over 't feit zellef praten, zal u daar vooral
an denken, want dan maken ze d'r subiet 'n end aan.

Wij zwegen.

– 't Is anders nog al lang, 'n kwertier precies, want as dat om
is, dan moet je weg, precies hoor. Geen minuut schenken ze je.

Wij zwegen.

– Ik gaan d'r nou zowat voor de dertigste maal heen . . .

Verder zei niemand wat. Sam betaalde drie kaartjes en juf-
vrouw Meks zei:

– Gossie mijne, dat hadt u niet moete doen.

Met z'n drieën zaten wij in een coupéhokje niet-roken, net
buiten de stationskap, waar 't helder licht was. Juffrouw Meks
pakte uit:

– Nou heb ik voor ons allemaal een paar broodjes meegenomen . . .
u kan ze gerust eten, d'r zit geen margerien op en kaas van Noack.

Zij gaf instructies bedaard mummelbabbelend:

– Zal u nou vooral voorzichtig zijn en niet over 't feit zelf praten,
zeurkouskauwde ze weer nog eens. Want dat mag niet . . .
as ze willen zetten ze je er zo vierkant uit, en u begrijpt, dat is
ook niet alles . . . nog twaalf minuten en dan ganen we.

Zachtjes kauwde Sam z'n broodje, en we keken uit over de
stad, die daar lag in 't hoogdagende morgenlicht even regen-
doorvochtigd.

Maar juffrouw Meks drukdeed door 't open portierraampje:

– Kom u hier, juffrouw Vos, we zitten hier.

Vierde kwam in het coupéhokje oud vrouwtje, met bruin
rimpelgezichtje. Een afgegane¹ gele sjaal spande vast om haar
mager lijfje, en hijgdravendjes binnenwipte ze.

1. Versleten

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Gossiemijsne is dat lopen . . . hèn ik hijg d'r van.

Kleintjes zat ze in een hoekje gedoken en ik over haar keek d'r an.

De trein reed op, langzaam door witte streep zon, die schijnend over 't oude gezichtje gleed.

– Hèn, oogknippte juffrouw Meks. Dat heb je nou altijd as de zon schijnt, en je langs een hek rijdt.

– Ja, knikzei oud vrouwtje, verwonderd naar ons kijkend.

– Dat bennen nou onze m'neren, verklaarde juffrouw Meks, die wonen bij mijn op de kamers en we gaan nou samen naar De Bree toe.

– O, kwam oud vrouwtje nieuwsgierig, bennen de heren familie van u?

– Welnee mens, dat heb ik je-n-ommers al lang gezeid, 't bennen vreemde heren, maar De Bree wou ze zo graag d'ris zien en nou gaan we d'r maar heen.

– Zo, zo, tevredende het oude mensenwijfje; schudde haar hoofdje drie maal na, ik keek naar haar aandachtig.

We zwegen; en alleen 't gebroken treingerammel ratelde in onze oren. Maar een toch kalmere intimiteit zachtdompte tussen ons, en één waren we omdat we toch alle vier daar heen gingen. En rustig-familiaar informeerde vrouwtje:

– Bent u d'r allis meer geweest?

– Nee, nooit.

Sam keek uit 't raam naar 't vlakweiland, dat lichtgroende onder de zon. Even keek ik er ook naar, maar dan kwam oud vrouwtje weer, dat vroeg:

– Bent u de dokter?

– Nee, dat is m'n vrind, die studeert ervoor, maar hij is nog niet klaar.

– Dat zal wel, wijsknikte oudje. Nou, ze zalle daar ook opkijken, as ze u zien, u soort van mensen komt daar zo niet . . . hèn, ik haal helemaal op, nou dat ik zit . . . dat is me nou in al die

PIJPELIJNTJES

jaren, dat ik d'r heengaan nog nooit gebeurd... vanmorgen had ik me haast verslape...

– Zo...?

– Ja, moet u begrijpen, cente voor 'n porder¹ heb ik ook niet, 't kost me toch al alle keer me centen, en nou klopt me buurman me altijd as-ie naar z'n werk toegaat, maar nou hadden we gisteren net ruzie gehad nou toen zei-die: versleten hoer, je rotte zoon, die in de nor zit, nou toen zei ik: rotte meidevent... loop jij maar liever niet na de witte meiden... en toen is-ie net ekspres vanmorgen stil weggegaan, want ik slaap nogal licht, anders had ik z'n deur wel horen klappen... affijn ik ben d'r toch nog gekomen...

– Nou, maar as u de trein verzuimt dan laten ze u d'r zeker nog wel later in, zeurbabbelde ik tegen haar in.

Juffrouw Meks sliep in 't zonnetje, Sam zat alnog uit 't raam te kijken, zei niets.

– O, nee, babbelde oud wijfje, je hebt maar op tijd te wezen of je komt d'r niet in... gut de juffrouw slaapt... nou, die is ook an 't tobben... ja, ik weet d'r alles van... 't is vreselijk...

Haar stem fijnde zachtweg, maar sterker sprak ze weer op:

– Moet u hore, wat mijn eris gebeurd is... moet u hore. U weet zeker wel, dat je d'r niet elke om de dinsdag in mag, maar de eerste en de derde dinsdag in de maand... nou maar d'at wist ik toen niet, en je hoefde toen ook niet vooraf te schrijven zoals nou, en toen had ik me d'ris een dinsdag verteld, 'n mens is toch waarachtig geen pieterseliewortel, dat je je niet vergissen kan, nou toen ik d'r kwam, toen kon ik weer net teruggaan, zoas ik gekomen was, hoe vindt u dat nou...?

Zoetsoezendjes praatte oud-vrouwtje door, dommelig door de suffige stoofwarmte van 't houten hokje, waarin nu de zon nog goudwarmde ook. En juffrouw Meks sliep nog en Sam

1. Iemand die voor zijn beroep mensen wekt

keek uit 't raampje, vreemd-onbewogen en toen zeurzei ik maar:

– Moet u er nog dikwijls heen?

Oud wijfje graagpraatte dadelijk terug:

– Na Haarlem nog 'n hele tijd, m'n ene zoon zit 'r voor vijf jaar, ziet u langer zitten ze daar nooit en hij hèt 'r nog geen twee jaar van afgezeten, dus daar moet ik nog heel wat keertjes heen... affijn, me man hèt 'r ook gezeten, maar niet in die grote ronde¹, die was d'r toen nog niet. 't Is 'n hele koste tellekes voor me, maar je moet wat voor je kindere doen en as-ie wat had vroeger, dan dee-die voor mijn ook alles...

– O, u hebt zeker nog meer kinderen?

– Ja, ik heb d'r vier... maar 't is wel hard, ze bennen geen van allen goed door de wereld gekomen. An mijn hèt 't niet gelegen en an m'n familie ook niet, maar an m'n mans kant, die wou niet deuge. Me man zelf ook niet, hoeveel maal dat die wel gezete hèt, mag God wete, affijn, hij is temminste nog thuis gestorreve, dat 's één geluk.

Haar oudverzwakte stem deinde op haast niet bewogen, en ze praatte of ze 't meer verteld had, en 't nu gewoon was geworden een verhaal van andere-lieden. Maar ik rilde van oude boevenmoedertje, dat graagpratend van haar boeventroep vertelde. Halfweg voorbij en even aandachtig keken we naar 't kleine spoorstationnetje en de paar mensen daar; en uit 't andere raam staartuurde Sam, juffrouw Meks sliep. Weer midden in 't gewone veld, dat we alle twee kenden, herpraatte oud vrouwtje:

– Zoas ik u al zei, m'n oudste jongen, die zit in Haarlem voor vijf jaar, omdat-ie ingebroken hèt. Hij zeit wel, dat-ie 't niet gedaan hèt, maar u begrijpt, voor niks zetten ze je niet vijf jaar daar... en me dochter zit in Montfoort², dat is achter Utrecht, dat zal u wel wete. Daar gaan ik maar zo af en toe heen op onge-

1. De Haarlemse koepelgevangenis werd in 1901 gebouwd

2. Rijks Tuchtsschool voor meisjes, gevestigd in het Kasteel van Montfoort

PIJPELIJNTJES

regelde tijen, want twee maal in de maand helemaal tot achter Utrecht, dat loopt me te veel op . . .

– U hebt 't zeker zelf ook niet breed?

– Breed . . . breed nee, sprakigde ze terug, maar ik kan d'r kommen, ik heb 'n daalder in de maand van de diakenie en een daalder van de liefdadigheid en dan woon ik vrij, en dan heb ik me vaste huizen, eenmaal in de week, of eenmaal in de veertien dagen, en dan gaan ik af en toe uit bakeren ook . . .

– 't Is te hopen, dat uw zoon er nu niet weer heen moet as-ie d'r uitkomt.

– Nee, knikte vrouwtje, dat is 't net, want 't is d'r beroerd slecht, je mag d'r nog niet de kleinste kleinigheid an eten inbrengen, en wat ze daar krijgen, dat is ook niet veel soeps . . . nee, dan is 't in Meerenberg beter, daar zit ook een jongen en 'n meissie van me . . .

Hete angst zweette langs mijn rug voor kleine fijnbruine boevenmense, dat maar kalm in 't zonnetje zat en vertelde.

– Ja, Piet is d'r beter afgekomen dan Johan, die had 'n ander met 'n mes gestoken niet effe, maar z'n advekaat hêt 'm er netjes doorgehaald, eerst had ik d'r wel op tege, want 't is wel hard voor 'n moeder, as ze je kind zomaar gek verklaren, maar 't was voor z'n eigen best . . . hij zit d'r nou al 'n maand of acht, maar daar mag je tenminste wat voor ze meenemen, 'n gebakken vis-sie of wat garnaaltjes . . . ik gaan d'r elke maand 'n zondaggie heen. U moet denken, dat is voor mijn ook meteen 'n verzetje, je mag d'r wandele . . . 't reisgeld betaalt 'n mevrouw altijd voor me. Ziet u, m'n andere dochter is d'r ook, die is d'r zó gekomen, zonder de polisie, maar ze was altijd al 'n beetje suf . . .

– U moet 't wel stil hebben, zo alleen?

– O, nee, luchtigvrolijkte zij, ik heb beste bure, en ik ben d'r an gewend ook . . . tja, ik kan me de tijd niet heuge, dat ik al me kindere thuis heb gehad, affijn, dat is nou eenmaal 's werelds beloop . . . jonge vogels vliegen 't nest uit.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Er was niets triestigs in alleen gebleven bruin schrompelvrouwtje, maar enkele radeloze verschrikking van boevenvrees. Ze zat daar kalm, en haar bruin zonnig mondje snoeslachte vriendelijk . . .

De trein ratelschokte over het oude station, hevig slingerwisdelen we van rails op rails, tot weer 't rechte eindje kwam naar 't nieuwe.

– Juffrouw Meks, wor nou wakker, we zijn er.

– Gut, zijn we d'r al, wakkerschrikte juffrouw Meks.

Sam keek op. Onder de donkere stationsoverkapping zachtrolde de trein, geen zon meer en in enen alles zwartschaduwbruin. Ik dee 't portier open, en we gingen eruit, eerst 't oudje, dan juffrouw Meks. Zwaar op m'n schouder lei Sams hand, ik keek hem aan. Hij huilde en zei:

– Dag Jopie.

Het stationsplein was zonnigwit en fris na de bruine coupébenauwdheid. Juffrouw Meks sloeg haar kreukrok af en wees ons andere boevevrienden. Een fijne heer, een bleek meisje.

– Die reizen notebene eerste klas, spietste Meks, maar goed, daar dáár geen klassen bennen . . . verbeel-je ze ganen waarachtig met de tram, of je d'r zó ook niet komt.

– Loop u maar even door, zei Sam, ik moet even ergens wezen.

Ze liepen op, langzaam en toen Sam tegen mij:

– Ga jij d'r heen?

– Ja, natuurlijk, jij niet?

– Nee, ik ga niet.

– Zeg, toe nou, ga nou mee . . . maak nou geen kuren . . . ga nou.

– Nee, ik niet . . . ik kan niet . . . ik kan niet . . . laten we naar Zandvoort gaan, de zon schijnt net zo heerlijk . . . ga nou met mij mee.

PIJPELIJNTJES

– Dat kan niet . . . laten we nou met juffrouw Meks meegaan en dan zondag of zo, als 't mooi weer is naar Zandvoort.

– Nee . . . ik wil niet anders.

Om de hoek van 't zonnige plein liepen langzaam juffrouw Meks en oude vrouwtje heen, die op ons wachtten om dan samen boefwaarts te gaan.

Met de elektrische tranden we naar Zandvoort en we genoten van de friswinderige zonnedag. Heerlijk.

XIII. MALLE BEGRAFENIS

Om vijf uur toen lichter grijswit door 't nachtzwart begon te morgenschemeren kwam Sam thuis, zachtjes deed hij deurdicht om mij niet wakker te maken. Maar ik was wakker gebleven de uren, dat hij weg was geweest en ik had gekeken in 't donkere duister hoe 't langzaam aan begon te dagveranderen. En droevig had ik aan jongen gedacht. Het was zó:

Twee maanden geleden was hij op de afdeling van Sam gekomen, met een spoedcertificaat uit Indië. Eerst had Sam niet op hem gelet meer dan op de andere gasthuizers. Het was een merkwaardig geval van hartsarcoom¹ en Sam had er van verteld. Ze hadden eerst gedacht dat 't geen sarcoom zou zijn en daarom hadden ze 'n operatie gedaan om 't gezwel weg te nemen, maar bij de punctie hadden ze gezien, dat 't kwaadaardig was en nou leit-ie dood te gaan, had Sam verteld. En verder hadden we d'r niet over gepraat.

Dan op een avond kwam het. Een van de scherplichte momenten, dat je later maar telkens terug kunt zien. Zó stonden de meubelingen, zó vlakgeelde 't licht over ons heen...

– Zeg Joop, je weet wel, dat Indische jong met dat hartsarcoom...

– Ja.

– Zeg daar hou ik nou toch zo verdomd veel van.

– Zo...

– Ja, eerst helemaal niet, maar nou wel.

1. Gezwel

PIJPELIJNTJES

- Hoe is 't met 'm?
– Beroerd, hij gaat 'r mee heen, zeg, hij is zo'n jaar of negentien, maar je moet 'm zien, zo grappig bruin en dan hèt-ie blauwe ogen, je weet wel van dat echte grijzeloze blauw!
– Zo... je schijnt veel van 'm te houden.
– Ja, hij van mij ook... zie je hij heeft helemaal geen familie hier... we moesten 'm saam d'ris bezoeken, ik heb 'm van je verteld... ga je mee?
– Ja... graag.

Jongen lag op de witte zonkamer achterover te kijken, en we kwamen binnen, heel stil. 't Was geen bezoekuur, in 't midden van de kamer de stille oudvergrijsde zuster, en de vier bedden aan de kant.

- Dag zuster.
– Dag heren.
– Dag Bobbie-boy, daar zijn we nou.
Sams fijne stem zachtstreeelde diep in mij en ik zag de jongen aan bleekbevend, en Sam zei weer:
– Dat is nou Joop, Joop daar heb je nou Bobbie... hoe vin-j'em?
– O, goed.

Ik zei zwakjesflauwtjes en keek weer naar hem. Fijnbruin en bleek was z'n gezicht met diepzwarte groeflijntjes van pijn om zijn mond, maar z'n ogen blauwhelderblinkend.

- En z'n stem vleide ons:
– Hoe vin-je me nou... laat Sam nou eerlijk zeggen, of ik beter wor... Sam wor ik beter?
– Ja, natuurlijk, de operatie is immers goed gegaan.
Dan hij blijdde helemaal op, verschikte prettig in 't woelwar-me bed en wreef met z'n hand over Sams arm:
– Als ik beter ben, kom ik 'n poos bij jullie... Sam hèt 't beloofd, ik heb nooit zoveel van iemand gehouën as van Sam... ik

JACOB ISRAËL DE HAAN

heb nog nooit van iemand zoveel gehouën as van Sam . . .
En hij streeelde zacht zijn eigen woorden.

De laatste dagen was Sam altijd haast bij hem en als hij 't vroeg,
kwam ik ook, maar liefst was hij met Sam alleen.

In de voornacht had hij Sam laten roepen, omdat-ie zo benauwd
was en Sam was dadelijk heengegaan. In de lege nachtstraat hol-
den¹ zijn stappen, geluiden weg, wakker alleen bleef ik staren
in 't zwarte kamerdonker, dat eindelijk begon te veranderlich-
ten en toen kwam Sam thuis.

- Slaap je Jopie?
- Nee . . . is d'r wat gebeurd?
- Bobbie is dood.

Hij stak de lamp aan en 't licht schommelgolfde over de meub-
beldingen heen. Sam zat aan 't bedboveneind in 't hele donker.

- Bobbie is dood . . . lam hè?
- Ja, heeft-ie pijn gehad?
- Op 't laatst niet meer, maar eerst wel, dat sarcoom drukte-
n'm toen op z'n hart, maar zeg Jopie, ik heb beloofd, dat we
mee zouën gaan 'm begraven . . . eerst dacht-ie altijd nog, dat-ie
beter zou worden, maar eergisteren is-ie in enen veranderd en
heeft-ie alles precies klaargemaakt . . . en toen zei-d-ie, dat-ie 't
zo lam vond, als d'r geen mens mee ging en toen vroeg-ie of wij
dan meewouën . . . je doet 't toch?
- Ja, natuurlijk, als je 't beloofd hebt, wanneer is 't?
- Morgenavond om zeven uur.
- Morgenavond om zeven uur?! Zeg toe nou.
- 't Is waarachtig waar, om zeven uur.
- Wees nou niet altijd mal, waar begraven ze nou om zeven
uur?
- Waar? Op 't Jonas Daniël Meijerplein.

1. Klonken hol

PIJPELIJNTJES

– Op 't Jonas Daniël Meijerplein? Gaat-ie dan naar de snijkamer?

– Ja... vin-je dat zo erg?

– Ja... ja... dat vind ik lam.

Met mijn ogen open zag ik jongen liggen, zoals hij liggen zou... helemaal naakt... de lijn van z'n borst... van z'n onderbuik... zes studenten zouën d'r aan snijen, twee aan z'n gezicht... twee an z'n benen... door mijn benen krampstootte scherpe trekpijn. Sam streek zachtjes z'n hand over m'n wangen.

– Maar als-ie naar de snijkamer gaat, dan kunnen wij hem toch niet begraven.

– Begraven... begraven... nee, dat natuurlijk niet, maar als-ie morgenavond overgebracht wordt, dan gaan wij mee van 't gasthuis naar de snijkamer...

– Ach, nee...

– Jawel, ik heb 't 'm beloofd... doe je 't? Wat ik beloofd heb moet je doen.

– Ja, 't is goed.

Sam ging wat rusten nu, na de onrustige emotie van de nacht en daarom blies ik de lamp uit. Voor 't rechtse raam ging ik zitten en staarde in 't tuintje, waar de lichtwitgrijze schemering helder opdaagde. De achterhuizen vlakten effen beregend en grauw hun steensmuren weg, hardwit, koelwit hingen de vierkant rechte gordijnen neer, maar een achterkamer twee hoog stond leeg en z'n zwarte raamleegten donkerden vreemd in 't regenroodgrijs van de muur. Houtwit bordje met 'Te huur'... gek, wie hing d'r nou een bordje met 'te huur' achteruit... dat dee je niet, zo zag geen mens 't. Dan dacht ik aan de Indische jongen, die gestorven was, wat had hij fijnlichtblauwe ogen en dan 't levendbevend bruin van zijn wangen, en mijn oren voelden de zachtzoete vleiing van z'n stem zó alsof hij hier was en naast mij

klaagde hij wreedwenend, dat hij dood was gegaan.

Hevig een angst op me, die heet zweet uit m'n wangen kneep en die ik niet bedaren kon. Opstaan wilde ik niet, want Sam sliep en heftig pijnlijk lei ik in de stoel. Maar het kalmeerde niet. Almaar was angst op mij met pijn, die niet te verjagen was. Wreed beten m'n tanden het weke mondvlees kapot, dat 't bloed lauwluw uit mijn lip sproeide, maar het verwon de angstpijn niet. Staag klaagde de fijne jongensstem naast mij van pijn, o, zo'n pijn en smekend vleide hij Sams naam. Het was om te gillen van angstsmart, maar ik durfde het niet en beet wreder in mijn mond. Scherper doordringend martelweende de stem van het dode jong... o... o...

Dan een visioen, doodswit, lijkwit. Het naakte lijk... z'n gezicht bruin maar bleek... z'n armen met de zwartkroese okselhaartjes... en ik zag hem met een strelend gevoel van pijn, alsof een ander mij bekeek. Om hem de zes snijstudenten... en een met 'n anatomieboekje, dat vaker gebruikt was en naar lijk lelijk rook... sterker werd de lijkwitdikke geur... het vulde de kamer gehele, verstikte mijn adem. Toen nam een van de studenten zijn blinkemetalen mesje en ze begonnen te snijden. Angst was weg, kalm helderde de kamer in 't zonlicht en uren bleef ik op m'n stoel liggen kijken hoe ze hem sneden en de spiertjes apart leien en de witte zenuwdraadjes. Tot ze eindigden en heengingen. Alleen bleef 't lijk liggen in 't starwitte middaglicht en 't zonneschijnsel scherpschroeiende er langs.

Toen de studenten weg waren, ging ik rustig wat werken. Sam sliep nog, en de morgen liep als een gewone morgen voort.

's Middags maakten we samen een lange loop langs de noordkant van het IJ. Mijn angst was weg en gezond liep ik met Sam mee. Hij praatte over jongen niet en ik dacht aan de malle begravenis van morgenavond. Misschien wou Sam 't zelf wel niet, als het zover was. 't Was toch al te gek daar achter te lopen, naar de snijkamer toe.

PIJPELIJNTJES

We kwamen lekkerfris thuis en sliepen 's nachts samen emotioneloos.

De volgende dag stond Sam vroeg op en hij ging uit. Prettiglui bleef ik nog wat liggen achterover met m'n handen onder m'n hoofd, halfdicht m'n ogen, dat 't fijnnigrijze morgenlicht zonneloos binnenzeefde. De tijd versoesde zachtsuizend heen, en ik dee m'n ogen niet open, bang, dat het volle daglicht me klaar wakker zou maken. Dee iemand nu maar die alkoofdeur dicht, dan kon ik m'n ogen wel open doen... zou ik 'm zelf sluiten... ja maar even doen toch. In 't bed opleunend probeerde ik de deur te sluiten, maar het lukte niet. Onder m'n warme lijf tochtte de kou kil. Dan maar eruit en 't zó doen. Maar helder wakker lag ik met m'n ogen open in 't dempige schaduwlicht; dommelde doezig weer in.

En Sam kwam thuis.

– Lig je nog te bed?

– Ja... kom je thuis? Ik dacht, dat je uitbleef.

– Dat wou ik eerst, maar ik kom toch maar liever thuis werken... sta nou op, dat vind ik veel leuker, blijf niet zo liggen.

Prettig werkten we de hele dag verder saam, bleven 's middags thuis.

– Jij hebt je wandeltijd verslapen.

– Ik heb niet geslapen... ik heb liggen denken.

– Zo, waaran dan?

– An niks en an jou.

Tegen schemertijd hielden we even op en dronken thee. Mijn stemming was schemerteer en met een fijn gevoel van heerlijk veiligzijn keek ik naar Sam. Over z'n malrond hoofd vlakgrijzde het avondlichtduister; doezelde donkerder in de diepte van zijn oogkassen. Zachtstrelend zei ik 't met een hoge 'a' er scherp in:

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Sam . . . malle S-am.

Hij zei niks, 't lichtduister bruinde dichter om ons, ik keek naar de tere theekringetjes . . .

– Jopie, kom we gaan.

– Laten we vanmiddag thuis eten, Anna kan wel even 'n paar busjes halen.

– Welnee, we moeten Bobbie-boy toch gaan begraven, we eten in Colones¹.

– Zo . . . wil je zo?

Sam zweeg en we zaten een tijd stil in de heeldonkere schemering. Maar even kon ik Sams gezicht zien. Hij wilde het nu toch, de malle dwaasheid van die begrafenis . . . en ik moest wel mee, maar ellendig was 't.

Met een duw schoof Sam z'n stoel achteruit, die tegen de boekenkast sloeg.

– Kom Jopie, we gaan.

Z'n stem weekdroefde in mij en maakte me moe en zo zwak:

– Ja.

't Was nog niet heel donker buiten, maar de winkellichten scherpgeelden al door 't avondgrijsblauw. 't Weer avende heldermooi, de huizen kanteelden fijn tegen de lucht, waar die licht was. We zeiden niets. De Utrechtsestraat; 't asfalt droogwit in de schijn van de onbewogen booglampen, die bleekblauwden in de verte. En drukgeel de gaslichtjes. We liepen met de mensen mee rechts, zwijgend. Boze bui driftigde in mij. Nee, het was al te mal, daar moest ik niet aan mee doen . . . Sam kon wel zoveel malle dingen beloven . . . nee, ik ging terug. Maar dan keek 'k naar Sams gezicht, weekdroevig staarden z'n bruine ogen, wijdkijkend over de drukwoelige straat, en ik wou hem toen geen leed doen.

1. Café-restaurant Mille Colones (ook wel Mast geheten, naar de eigenaar) op het Rembrandtplein, trefpunt van kunstenaars en journalisten

PIJPELIJNTJES

De lichte zaal vrolijkte ons wat op, we hadden ons oudbekende hoekje bij 't buffet en onze vaste kelner, die familiaar grappig dee tegen Sam over centen en 't eind van de maand. Maar fijnbescheiden toch. Sam at langzaam en praatte veel, maar niet over de jongen. Over 'n carcinoomgeval, en hij luidlachte toen ik dat vies vond onder eten. Toen we klaar waren, at hij nog aardappelsla en gebakken aardappelen door mekaar.

Precies zeven uur waren we bij 't gasthuis¹, in de donkerte van de gracht straklichtte een lantaarn rechtbrandend in 't rond. Een kar stond buiten, en een klein mannetje zat op de karrekruk, wiegde langzaam z'n ene been over z'n andere heen. We bleven heen en weer lopen. Niets was in mij dan weekwitte droefheid, niet om dode jongen, maar om 't gedoente, stemming van mal-le begrafenis. Sam schrok mij op:

– Daar heb je ze.

Uit de gasthuispoortdeur twee mannen. Droegen een lange witte mand aan riemen over hun schouders. Met een zwaai sloegen ze hem de kar in, en 't zwarte zeil eroverheen. Toen gingen we. De stad door, waar niemand de lijkewagen kent. In winkelstraten lichtte vrolijk heldergele lampenbrand, de man achter de kar reed vlug op, en wij liepen mee, strak vooruit kijkend naar de wagen.

– Ziezo, prettigpraatte Sam, nou heeft-ie tenminste z'n begrafenis.

– Ach, ja, maar ik vind 't toch mal.

– Natuurlijk, au fond zijn we allemaal mal, we hebben 't 'm beloofd, en ik ben blij, dat we 't gedaan hebben.

Zwijgend achter de kar liepen we en Sam heel ernstig:

– Denk je d'ran, op 't kerkhof mag niet gesproken worden.

1. Binnengasthuis, academisch ziekenhuis

JACOB ISRAËL DE HAAN

In de donkerte tussen de huizen en de houten hulschool, waar alleen de lantaren van 't politiebureau licht scheen, bleef de kar staan. 't Zeil eraf. En ze droegen de slapwitte mand, waarin het lijk wekrond neerlei, naar binnen, de snijkamer in.

– Ziezo, zei Sam, dat 's weer geweest... kom nou, we zijn klaar.

Toen gingen we met de tram naar huis en werkten paisibel de hele avond uit.

XIV. LIEVE STUDENT

Laat op de middag kwam hij met Sam mee. Die mij vroeger al dikwijls van hem verteld had, maar zelf kende ik hem niet. Hij was student in Utrecht, studeerde medicijnen. Maar altijd bleef hij assistent op de snijkamer, omdat hij zo van anatomie hield.

Ze waren saam een paar dagen weg geweest naar Haarlem en naar Den Haag en Sam had me alleen gelaten. 's Morgens had hij me een briefje geschreven, dat hij nu 's middags laat met Geert Fentz terugkwam en dat ik maar met eten op ze moest wachten. En zo blij was ik, dat Sam er weer wezen zou na die dagen van sinister alleen leven. Prettig-alleen had ik de namiddag door, een eind gewerkt, maar tegen dat de schemer begon was ik gaan liggen, achterover op de canapé en dacht aan Sam. Wat zou 't heerlijk zijn weer z'n fijnstrelende stem te horen en van hem liefgedaan te wezen. Mal toch eigenlijk om zo veel van mekaar te houden... als hij nu eens wegging... trouwen bijvoorbeeld of doodgaan... wat moest er dan gebeuren... dan bleef ik altijd alleen, zonder hem... alle dagen... alle dagen. Pijn doorschilde mijn hoofd nu ik er aan dacht, dat hij niet meer er wezen zou en in m'n ogen liepen hete grote tranen, die zwaar werden en dan van m'n wang afdrupten. Maar waarom had ik nou verdriet... Sam kwam immers weer vandaag terug. En dan weer 't pijnvoelen van de eenzaamheid, maar die was er nu toch niet... en eindelijk 't stille wijd witte leed van 't weten, dat hij niet bij mij blijven zou.

En daarom lag ik eindelijk zoetjes te snikken.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Maar daar was hij en Geert met 'm. Haast donker was 't nu en de ander stond vreemd in de schemerkamer, die hij niet kende.

– Dag Sam... dag Sam, dag Sam.

Zijn mond zoende ik en z'n wangen, heftig-blij, dat hij er weer was. En hij kalmde me:

– Dag Jopie... wees nou stil... ga nou zitten, dan steek ik de lamp op.

Geert keek vreemdverwonderd naar ons. Sam klaarde het op, stelde ons voor:

– Ja, Joop is 'n beetje anders... Jopie, Geert gaat met ons mee eten en hij blijft nog 'n dag of 'n paar dagen... vin-je 't goed?

De lamp brandde en lichtschaduwde prettig in de kamer. Geert zat in 't volle geellicht, en Sam in 't donker. Maar mijn stemming van Sam weer terug te hebben, vertriestigde hopeloos omdat die ander erbij was. En gewoontjes babbelpaarten we over dit en over dat. Sam had thee gezet, schonk nu in. En Geert dronk van zijn kopje. Ik keek naar 'm. Wat had-ie 'n vreemdstroef gezicht. Z'n ogen blauwgrijs met een even blauwbevende huid eronder en z'n wangen jong en bloosrood, of hij een pas-rijpe jongen was. Als zonnige mist viel geluksaandoening op mij... tintelde helemaal door mij heen. Het was om Geert; mijn stem beefde en ik zei:

– Hoe oud ben je toch eigenlijk, Geert?

– Ik? Vier en twintig.

– Waarachtig? Zeg, ik dacht niet ouër dan 'n jaar of achttien.

Hij lachte en we praatten samen, maar langzaam doordrong mij het gevoel van Geert lief te hebben en innig gelukkig beefde ik in mijn stoel. Wat was hij fijn, wat was hij mooi... god... en dat had ik niet dadelijk gezien... o, maar nu zag ik het, nu zag ik het. Een lustig verlangen begon in mij te tieretieren om hem te zoenen, op z'n roodfrisse wangen. Moe en gelukkig leunde ik achterover en ontspande slapjes mijn spieren, *dee halfdicht m'n*

PIJPELIJNTJES

ogen, en staarde in 't lamplicht. Maar ik kon het niet meer uithouden stil te zitten en begon om Geert heen te lopen onrustig en raakte hem telkens even aan, eindelijk leunde ik over z'n schouder dicht tegen z'n fijn wangenvlees aan en zei diepzachtvleidend:

– Dag.

Hij keek verwonderd; lachte vreemd terug.

Toen ging ik weer in m'n stoel liggen, maar 't verlangen be-
daarde niet naar Geert. Even zwegen we en zei Sam:

– Joop, ik vind je niks goed vandaag... je moest maar thuis
blijven, wij eten in Américain.

– Nee... ik ga mee.

– Je blijft thuis, je bent ziek... heel ziek... je blijft thuis.

– Ja... Geert, ik blijf thuis... ik voel me niks goed... mor-
genochtend zie ik je wel of vanavond als 't niet te laat wordt.

– Nee, we blijven vannacht in de stad en jij moet vroeg naar
bed gaan.

Sams stem was heershard, hij had alles begrepen. En dat
zwakte mij zo, dat ik niets tegen zeggen kon en droef mee-
zei:

– Ga jullie nou maar... je moet 't niet mal vinden, Geert,
maar dat gaat hier wel meer zo.

En ze gingen heen, lieten mij achter in de helgele leegte van de
schrille kamer, waar licht ongenadig felde op de behangmuren.
M'n ogen deden zeer en hun rode pijn brandde me. Toen blies
ik de lamp uit en haalde de gordijnen hoog open met een ruk. In
't donker, dat even donkerdoorlicht was van maanlicht, keek ik
de zwarte ramen door en dacht aan Geert. De wekker tikte...
sartikte langslepend zijn slag... ik sprong op en sloeg hem van
de schoorsteen af tegen de grond aan. Hij viel met een harde slag
en 't veertje knipte scherp kapot, dat brak mijn spanning en ik
schrikluisterde of iemand de harde metaalslag gehoord had.
Maar stil. In de verte kraaide een haan en nog een, dan weer de

JACOB ISRAËL DE HAAN

zwarte stilte. Weer dacht ik aan Geert. Sam had begrepen, wat ik van hem voelde en daarom had hij hem meegenomen. Ik zou hem niet weerzien. Lang bleef ik staren in de kamerdonkerte en voelde, dat mijn zuivere jongensliefde weg was. Maar dan zou ik nu het andere nemen, het gore, niet goede. Kalm welbewust wist ik, wat ik wou.

In 't donker zocht ik m'n hoed en mantel, vond alleen m'n hoed, en ging, m'n jas hoogdichtgeknoopt de straat op. 't Was mistig buiten, laag neerdikkende wolkmist, waarin de lantarens rood gloeiden. De trams drukverlicht en vol, voorop sprong ik en duwde m'n schouder achter de koperen steunstijl. Door de verwarde lichtstraten ratelrammelde 't tramping. De koetsier pretpraatzaam met een jongen voorop¹, en ik dacht, hoe ik alles nu regelen zou...

De Dam breed en woelig, de mensen in drukke troepjes om de trams heen. Ik zag hem. Hij verkocht een tramkaartje² aan 'n oude vrouw, stond naast haar, gering en sjofel.

– Dag Koos.

– Hé, dag m'neer... wat heb ik u in een tijd niet gezien.

– Nee... ik had geen tijd... ga je mee naar huis?

– Ja, zeker, m'neer.

Hij wou 't graag, kreeg altijd een gulden, als hij met me meeging en 's nachts bij me bleef, en soms meer. Maar ik minachtte hem dan toch, de jongen die lui liever geld kreeg, dan dat hij het verdiende.

– We kunnen wel trammen, geef me maar twee kaartjes.

– Asjeblieft m'neer.

Ik gaf hem een kwartje en hij blij bedankte³. Maar ik wou toen niet met hem trammen, hij was zo gering en zo vuil⁴.

1. De bestuurder stond nog niet van het publiek gescheiden

2. De schoenpoetsers op de Dam mochten losse tramkaartjes verkopen

3. Een tramkaartje kostte 7½ cent

4. Niet toegelaten tot vervoer waren o.a. 'dronken lieden en onreine personen, alsmede dezulken wier kleeding stank verspreidt' (verordening uit die tijd)

PIJPELIJNTJES

– Nee, we gaan toch maar lopen... daar heb je de kaartjes, hou dat kwartje maar.

Gedwee liep hij met me mee, het donkermistige Rokin en de Reguliersgracht.

– Je moet vannacht bij me blijven, m'neer Sam is er niet.

– Ja, dat is best.

Naast mekaar liepen we door zwijgend.

Nee, ik hield niet van 'm... maar hij was de mooiste jongen die ik kende. En weer zag ik hem zoals ik hem voor 't eerst zag.

Midden in een gloedhete zonzomerdag op 't plein, vuilprachtig met z'n goudbruindoorgloeide ogen en z'n blinkwitte tanden. En 't eerste gevoel van begeerte zonder liefde hervoelde ik nu. Voor mij stond hij zoals hij 't eerst naaktbevend voor me had gestaan, met z'n vuile prachtige vlees. Kleefkloddertjes vuil tussen z'n teenkuiltjes... op z'n knieën een hardbruine vuilkorst met witte splijtbarstjes, twee vuilplekken op z'n borst... en later had hij zich altijd eerst in 't badhuis¹ moeten wassen.

Thuis was alles gewoon gebleven, er waren twee brieven gekomen, en ik ging ze lezen, effen zonder verlangen. De grote jongen stond naast me, nederig gedwee.

– Wil je wat eten?

– Ja, graag.

Hij at hongerig en op de canapé liggend keek ik naar hem. De grote lamp was uit, alleen 't bureaulampje lichtkringde op de tafel, de verdere kamer egaalzwart. Wat was hij mooi, vreselijk-mooi, en gek dat ik toch niet van hem hield. Pijnlijk getroost dacht ik aan Geert... wat zou hij nu doen... Sam begreep ook dadelijk alles... goeie jongen toch... als hij maar bij me bleef en me niet alleen liet... die Geert... wat had-ie een leukluchtige stem... wanneer zou ik hem weerhebben... maar eens naar

1. Het Volksbadhuis in de Govert Flinck, geopend in 1894

Utrecht gaan... hij wist er toch niets van... Sam zou natuurlijk niks vertellen... en Koos...

– Ben je klaar?

– Ja m'neer.

– Zo, nou hier heb je zeven stuiver, je weet waarvoor, maar denk eraan, als er maar zoveel aan mankeert, dan kan je weer net gaan, zoals je gekomen bent.

– Ja, m'nheer, ik zal 't goed doen.

Nu lag ik weer alleen en dacht aan Geert... wat zou hij wel van me denken... Sam had 'm zeker wel gezegd, dat ik niet erg goed was... maar hij begreep natuurlijk niet wat... en dan dacht ik aan 'n vrind van Sam, die d'rop promoveren wou en een bende malle vragenlijsten had rondgestuurd... wij hadden er ook een ingevuld, maar helemaal verkeerd en pretmakend lag ik daaraan te denken... as 't proefschrift kwam, dan zouden we 't hem natuurlijk zeggen. En as-ie 't nu eens wist van mij en Koos... god ja, die moest nog z'n jenever hebben, dat was-ie zo gewoon. Hij dee 't 'r ook wel zonder, maar als hij goed wat op had, was hij mooier, flonkerguldden z'n ogen lichter. Maar even halen, zelf maar doen, 't ging de anderen niet aan. Lui stond ik op en nam onze blauwe drinkkan van de kast en liep de straat op. De mist was dikker geworden en killerkoud... ik rilde, maar vlug 't klein kroegje om de hoek in. Rookdamp stond warmwit tussen de dingen in. Voor de toonbank twee mannen, kolendragers, hun gezichten smookzwart, waarin groezelgrauw 't wit van hun ogen, één schuin in een hoek hangend, de ander flinkerrecht zat schrijlings op z'n stoel. Toen ik binnen kwam, zwegen ze en de ene liet z'n glaasje nog eens volschenken, ze keken vreemd naar mij, toen vroeg de toonbankjuf-frouw:

– En u?

– Jenever, geef maar goeie.

PIJPELIJNTJES

– Alles is hier goed, als je maar betaalt, grapgrijnsde de moewe man in de toonbankhoek.

– Hoeveel blijft u?

– Maak maar vol tot 't derde streepje.

De juffrouw bukte weer naar de bak onder de toonbank, vulde de kan, en de oude man prettig familiaar zei:

– Jij kan 'm óók raken, mot dat nog op voor je te bed gaat?

– 't Is niet voor mij.

En hij lekkerbegerig:

– Was 't maar voor mij . . . jazes, jongen, as ik centen had, dan dee ik me hele leven niks as slapen en zuipen.

En de ander:

– Je zal al 'n hele portie doorgespoeld hebben.

– Nou asjeblieft.

Jeneverjuffrouw was klaar, zette de kan met een opzwaaitje op de toonbank.

– Hoeveel is 't?

– Eén gulden vijf . . . d'r gaat haast 'n kan in.

Ik betaalde en dan zei de ouddoordronken man:

– Nou, as 't dan niet voor jou is . . . laat mij d'r dan wat van drinken . . . jij hebt centen genoeg . . . nou, doe dat nou eris, as je 'n vent bent.

– Nee, 't is voor mij, ik heb 't nodig.

In 't deurportaal stond Koos, koudrillend met z'n handen in z'n zak.

– Zo, waarom sta je hier?

– Ze wouën me niet binnen laten, omdat u niet thuis was.

– O, dat 's goed . . . maar ga nou mee.

In de kamer stak ik de grote lamp ook op, nu kon ik hem goed zien. Wat was hij mooi en heerlijk mooi . . . z'n ogen flikkerden goudlichtbruin. De kan zette ik op tafel, zwakbevend lei ik op de canapé, mijn stem verflauwde.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Heb je 't goed gedaan?

– Ja, m'neer.

– Heel goed?

– Ja m'neer, zal ik me maar uitkleden?

– Ja, dat is goed.

Vlug kleedde hij zich uit... z'n jas, z'n vest... z'n borstrok, z'n hemd. Bruinprachtig naakt blootte zijn borst met een fijne weerschijn van lamplicht en langzaam genietend keek ik er naar. Z'n hals was recht en onder 't sleutelbeen schaduwloos.

– Is 't goed?

– Tot zover wel, doe nou de rest ook maar uit.

Hij deed z'n schoenen uit, z'n kousen, trapte z'n bovenbroek af, de dikbruine onderbroek. Nu zag ik hem helemaal in een tintelende roes van goudbruine vreugd.

– Ga wat uit 't licht... zo, 'n beetje meer naar rechts.

Hij stond stil in de onbewogen schaduw en ik bekeek hem... wat een prachtjongen... wat was hij slankfijn en sterkgespierd. M'n adem heethijgde en heftig stond mijn verlangen om hem te nemen en te zoenen, overal.

– Koos, kom eens hier.

– Ja, m'neer.

Maar mijn koele kalmte tegen de gekochte jongen herwon ik toen 'k bedaard zei:

– 't Is al goed, ik dacht, dat ik 'n vuile plek zag.

Zachtbevendjes stond hij in zwarte lamschaduw.

– Ga maar zitten en als je drinken wilt, dan kan je wel drinken... doe die witte doek van mij maar om... jou goed stinkt en dan ga jij ook stinken.

Vreemdwitverlicht zat hij bij de tafel in felgouden lichtening en dronk. Onderwijl praatten we wat.

– Wat doe je met 't geld?

– Ik weet 't nog niet... ik geef 't an m'n meissie.

PIJPELIJNTJES

- Zo heb je een meisje... zeker ook elke avond 'n ander.
- Nee m'neer, ik heb al meer as 'n jaar dezelfde, we gaan misschien gauw trouwen.
- Zo, 't is goed... drink nog maar wat, je krijgt nou nog 'n half uur om te drinken, maar dan moet 't ook uit zijn.

Langzaam dronk hij zich dronkener, en prachtiger werd de gouden gloed van z'n ogen, die vreemdwijd en lichtoverwaasd glinsterden, maar dan strakblonken in één dronkenheid. Z'n slanke lijf beefde onder de witte doek, die lichtplooiig langs hem af viel. Eindelijk dronk hij niet meer, liet slap z'n arm neerhangen. Het was tijd.

Zachtjes ging ik naar hem toe en liet 'm opstaan. Warmwitte jenevergeur welde uit zijn mond.

Toen prachtig donkergebronsd, lei ik hem op de canapé en sloeg de witte doek van hem af.

XV. NOG EEN AVONDJE

Prettig in rust was ons leven van de laatste tijd. Sam had juffrouw Meks uitgelegd, dat we waarachtig die dag niet met 'r mee hadden kunnen gaan naar de gevangenis. We hadden juist een kennis ontmoet aan wie Sam veel verplichting had en die had ons niet met rust gelaten. Juffrouw Meks zei, dat ze 't alleen mal had gevonden voor juffrouw Vos en verder was er niet over gesproken.

Geert had ik niet meer gezien, nu dacht ik aan hem met een fijne droefheid van 't toch wel jammer vinden, maar troostend. Toen Sam na de avond van Koos thuiskwam had hij geroken de warmwitte jeneverlucht, en vreemdgedwee had ik alles verteld. Beloofd, dat 't niet meer zou gebeuren. Maar Sam vertrouwde niet en was dicht bij me gebleven, bewaakte me zorgelijk.

Iedere dag gingen we saam uit tegen het vallen van de avondschemer en maakten onze wandeling, de Amstel langs of een eind over de grachten, die donker lagen in 't lentelicht van een avond. En mijn sobere schat van prettige impressies werd één rijker, de paisibele bomen gebogen over 't donkerlichte water, de huizen stil en deftig. Midden op de drukke dag zat ik het soms te bekijken. En zo op een middag ook. Sam had laat gewerkt nog en sliep nu wat, ik was moe, keek 't raam uit, strakstarend naar de overkant.

Er werd geklopt. Het was juffrouw Meks, die binnenkwam zacht lieflachend.

— Is m'neer Sam d'r niet?

PIJPELIJNTJES

- Jawel . . . die slaapt, praat u 'n beetje zacht.
- O, slaapt m'neer Sam?
- Ja, hadt u wat te vragen?
- Eigenlijk wel, maar as m'neer Sam nou slaapt . . .
Maar hij sliep niet en blij vrolijkte z'n stem uit de alkoofdiefte:
- Nee, ik slaap niet, kommen jullie maar hier, kom u ook maar juffrouw Meks . . . u kan toch niks van mij zien.
- Ik zat op de bedrand an 't bovenend en juffrouw Meks op 'n stoel, opzij 'n beetje.
- Gut m'neer Sam, u ligt in m'neer Driesse z'n bed.
- Wat hindert dat nou . . . wat hadt u te vertellen?
- Ja, ik kwam eigenlijk vragen of u ook zin hebt 'n avondje bij ons te passeren zondagavond.
- Zo, zo, wat is d'r an de orde?
- 'n Heel feest, 'n heel groot feest, gewichtigde juffrouw Meks, onze Alex is geëngageerd.
- Is 't waarachtig waar, nee maar Joop, wat zeg je daar van . . . dat doet me plezier voor u . . . en bevalt 't meisje u nogal?
- O ja, blijglunderde Meks, ik heb d'r nog maar eenmaal gezien, dus veel kan ik d'r ook niet van zeggen, maar ze is van nette familie, ze is van zeer nette familie.
- Zo, dat is prettig.
- Dat is 't juist, ze is winkeljuffrouw in een hele grote hoedenwinkel op de Utrechtsestraat.
- Zo, dan doet-ie 'n heel goeie partij, babbelpaatte Sam rustig, die prettig vond nu zacht te zijn.
- Asjeblijft, maar u zal me ook moeten toegeven, dat onze Alex ook een nette jongen is . . . nou maar om op m'n apperepo te kommen, nou wou ik zondagavond 'n klein partijtje maken, voor als-ie met z'n meisje komt.
- O, maar dat is heel best, wij willen ook wel kommen, wat jij Joop, as u ons vraagt tenminste.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Ik wou u juist vragen, u neemt me de woorden uit de mond, dus u komt alle twee?

– Ja, zeker, en de helft van de kosten mag u op ons briefje schrijven.

– Nee maar, dat 's heerlijk, nou kunnen ze temminste van haar kant zien, dat wij ook geen opraapsel van de straat zijn.

– Nee, 't is heel goed zo... wie vraagt u?

– Nou, ik had zo gedacht, behalve wijzelf, de huisjuffrouw en d'r man, en juffrouw Lepelaar met nichie... die kanne goed samen conversere en de neef van De Bree, die an de politie is met z'n vrouw en verder niet.

Toen was juffrouw Meks weg en ik zei spottend:

– Wat heb jij 'n goeie bui.

Maar Sam heel ernstig:

– 'k Weet 't niet... heb jij dat nooit zo'n egale tinteling in je lijf, dan heb je net zin om voor iedereen goed te zijn... kom ik sta op, dan gaan we nog wat wandelen.

Juffrouw Meks had precies verteld en verrekend, wat er wezen zou: thee met taartjes en bonbonnetjes, dan bier en limonade en voor wie wou een conjakkie en laat 'n koud soepeetje. En we hadden 't heel goed gevonden en 't zou bij ons op de achterkamer zijn.

Nu waren zij er. De laatste binnen, deftig-laet de huisjuffrouw en haar man. En de ondurige wachttonrustigheid kalmde prettig neer tot bedaard prateren. Groepjes kringden saam. Juffrouw Meks in 't midden en daarnaast juffrouw Lepelaar met nichie en de man van de politie met z'n vrouw en daarnaast Sam en dan de man van de huisjuffrouw en huisjuffrouw zelf en ik. Dan juffrouw Meks weer, want 't was 'n ronde tafel en Toos met Anna zaten een beetje apart naar achteren.

PIJPELIJNTJES

Ik was weer in de intiemigheid van warme huisjuffrouw, die met zachte babbelpoorting vertelde van een roman, die ze schreef en hoe ik 't idee d'rvan vond. 'n Graaf was getrouwd en had 'n onecht kind van een dienstmeisje van 't kasteel, dat-ie uit had besteed aan een wassebeeldenman. Door een toeval komt dat meissie dan op een boerenhoeve naast 't kasteel te dienen, zonder dat de graaf iets ervan weet. Een van de boerenknechts is op de jonkvrouwe verliefd, maar de graaf, wiens echte vrouw ondertussen gestorven is, ook. Doch 't meisje bemint de boerenknecht en niet de graaf. Welke onverlaat daarop de knecht met een knuppel doodslaat en 't meisje dwingt de zijne te worden. Maar juist op dat ogenblik verschijnt de wassebeeldenman, die in de gevangenis heeft gezeten en onthult het geheim. Het meisje wordt dan krankzinnig van angst omdat d'r vader haar ont-eerd heeft en de graaf zelf sterft.

De verzachte stem van de huisjuffrouw was scherper geworden, terwijl ze vertelde de hevige deerlijkheden van haar roman, rondom haar stilde gedweë aandachtszwinging, juffrouw Meks met d'r ene hand onder d'r kin scherpluisterde, en nichie, die alleen in de Here was, schudde haar hoofd.

– Ja, ja, zei de vrouw van de politiemán, d'r kanne rare dingen gebeuren.

– Asjeblijft, an zonde en ontucht geen gebrek, meende nichie.

– Hoe is 't godsmogelijk, informeerde juffrouw Meks, om dat allemaal bij mekaar te krijgen.

Maar de huisjuffrouw verintiemde 't romangesprek weer tussen ons tweeën en zachtpraatte nog eens, hoe ik 't vond. En om ons heen klaterkletsten gesprekjes weer drukker. Alleen de vrouw van de polisieman, die in omstandigheden was, dee niet mee. Moei leunde ze tegen 't penantkastje¹ aan, met hardblau-

1. Muurkastje tussen de ramen, of, zoals hier, tussen het venster en de deur

JACOB ISRAËL DE HAAN

we kringen onder haar ogen en d'r handen gevouwen op d'r bultbuik.

De polisieman en Sam smoezelbabbelden over 't gebroken ruggie van een van de kinderen, de vader fijnpluizend vertelde precies wreedjes, hoe 't gekomen was, en moeder verklaarde nader; een prettige belangrijkheid voor dat gebroken kind.

– Z'n ruggie is helemaal kapot, hij leit nou de hele dag maar pal achterover en as-ie wat doen moet, loopt 't met permissie zo langs 'm heen...

Luisterden allemaal pretsmullend nu, en vonden 't liefstrelend te horen van die ziekte van 't kapotte kind en huisjuffrouw zei: Ja, ja. Maar de moeder doorvertelde:

– En wat we d'r al voor 'n moeite voor hebben gedaan, dat is gewoon niet om te zeggen, maar nou hebben we 't opgegeven, de dokter zegt, dat als 't merg over z'n hartje loopt, dat 't dan uit is.

En ze pacifiekte bonkbuikig in d'r kastenhoekje terug en zuchtte.

– Ja maar m'neer Sam, zeg u dat nou deris, kan dat zo maar, zei huisjuffrouw gewichtig, is daar nu niets aan te doen, moet dat schaap daar maar zo sterven?

– Ben je d'r alles mee naar de somnebuul¹ geweest? informeerde juffrouw Lepelaar.

– Kouwe kakkie, mens, zei juffrouw Meks, ik weet van 'n geval...

– Nee, dat moet u nou niet zeggen, zei huisjuffrouw, die zelf wat zeggen wou. Ik weet van 'n geval, dat 't wel geholpen heeft, dat was wel niet van 'n somnebuul, maar met 'n fistelpot², dat zal m'neer Sam toch ook wel weten.

Gespannen naar 'n nieuw geval luisterden ze allemaal, alleen

1. Somnambule: iemand die in slaapachtige toestand paragnostische gaven bezit, waarzegger

2. Vrouwje dat zweren kan genezen

PIJPELIJNTJES

de vrouw van de polisieman luisterde niet, die was in slaap gevallen, apart in d'r hoekje, grommende slaappgeluidjes knorden uit haar keel op en niemand lette meer op haar. En huisjuffrouw kalm, nu ze toch 't woord bazin was:

– Dat was met m'n ene broer, die had 'n fistel an z'n borst en daar laggen de beentjes al zo los in, dat je ze kon hore. We dachten natuurlijk allemaal, dat-ie dood ging, alle dokters hadden 'm al opgegeven. Nou, toen woonde d'r bij ons op 't dorp 'n oud vrouwtje en die zei: Je moet d'r 'n vijg op leggen. Maar m'n broer, die geloofde d'r niks van en die zei, dat 't allemaal kunsten waren en die at de vijgen zo op. Dus nou hoef u niet te zeggen, dat 't van 't bijgeloof was. Enfijn, om m'n moeder 'n plezier te doen dee-die d'r dan toch 'n paar vijgen op, en nou . . . julie moesten 'm zien, Hollands welvaren, juffrouw Meks kent 'm wel en nooit geen last meer gehad . . . en zo kan 't met u jongetje misschien ook nog wel gaan.

Ze praatte nu alleen tegen de polisieman en rond de ronde tafel begonnen de andere gesprekken weer te kletsen.

Anna diende rond. Bier, limonade, een conjakkie voor de polisieman en voor de man van de huisjuffrouw. Sam was moe en zat met z'n ene hand onder z'n hoofd . . . praten lijsde loom. De klok sloeg vóór negen uur.

– Die is 'n kwartier voor, zei juffrouw Meks.

Een stilte dan. Maar de man van de huisjuffrouw stond recht, nam z'n glaasje op, dat bruin tintelde:

– Juffrouw Meks . . . al is de bruidegom er niet, ik wil toch op je toosten, je bent een brave vrouw en 'n goeie moeder voor Alex geweest, juffrouw Meks, daar ga je.

En toen riepen ze allemaal: juffrouw Meks, daar ga je, op de gezondheid van je zoon en z'n meissie.

Een prettiggele vreugdstemming kleurde op, en die zachtjes verintemde weer. Maar vinnig rood toonde scherpe angst er door, dat juffrouw Meks onrustig wier, waar bleef Alex dan

toch, waar bleef hij toch. Lieflachend rekte zij 't loomlijksende gesprek, maar angstig rood keek ze naar mij en haalde d'r schouërs op. De anderen merkten het en dachten eraan, vervreemd langzamerhand van 't pretbabbelpriateren. Bleke stilte viel neer op de vrolijke avendmensen, ze praatten zachter nu en luisterden als een geluid geruchtte buiten. Met hoogrode wangtjeskleur zat juffrouw Meks... ze had met d'r soepeetje willen beginnen, maar dat kon ze toch niet doen, nu Alex er zelf niet was en het meisje. En haar wil van 't avendje nog te redden vermoeide slap door 't aanhoudende wachten. Ze gaf het op, leunde zwaar in haar grote stoel, liet Anna niet meer inschenken en rond dienen. Het gesprek dreinde hulphopeloos; de vrouw van de polisieman was weer ingeslapen, nichie, die verhuisd was naar de Jordaan, vreesde, dat 't te laat wier voor de laatste tram.

– Ze laten ons wachten, zuurzei huisjuffrouw.

– Ze zijn wel laat, knikte die van Lepelaar.

Juffrouw Meks zweeg, maar de man van de huisjuffrouw schunnigde lollig overuit.

– God weet waar ze zitten... jong en jong, die hebben wel wat anders te doen, dan bij ons te zijn... in een bossie op 'n bankie.

Maar het grapte niet. Platweg zwegen ze en geen mens die meer moeite dee om 't praten op te helpen. Het sloeg elf uur... vlug slag op slag. De huisjuffrouw stond op.

– Kom, man, wij gaan.

– Gaan we... wat heb je 'n haast.

– Ja, 't wordt mijn te laat.

– Dan gaan ik ook, zei nichie, anders is de laatste tram ook nog weg.

Ze stonden op en keken naar juffrouw Meks of die niks zeggen zou van blijven, en nog wat wachten... maar 't Meksenmensje lag moe in haar stoel weggezakt en zei niets. Juffrouw

PIJPELIJNTJES

Bramer zette d'r hoed op, heel langzaam en met de lange pen tussen de lippen van d'r tandeloze mond:

– Van 't meissie hebben we ook niet veel gezien.

Slappe moewe Meksje zweeg. Maar huisjuffrouw vinnigde door, stond mal met d'r weggaan verlegen, wou toch ook nog wel blijven en zien, hòe laat ze dan kwamen.

– Het is netjes, ik moet u zeggen, juffrouw Meks, het is heel netjes...

Moe Meksje zweeg.

– As u weer es 'n engagementsvisite hebt, dan moet u mijn vragen, smaalde zij, 't is netjes, heel netjes.

Het was spannend stil geworden, alleen de juffrouw van de polisieman paisibelde soezig in haar hoekje. Nichie was weer gaan zitten, en de man van de huisjuffrouw ook, maar zij niet, ze stond recht en spitsvinnigde:

– Ja, nette juffrouw Meks... nette juffrouw, al hou je nou star je mond, daar praat je 't niet goed mee... bij half twaalf is 't waarachtig... nou, waar is-ie nou, waar is z'n meissie... is dat 'n manier, benne dat meniere, het is een schandaal... geen meenuut blijf ik langer.

– Nou, waarom gaat u dan niet, 'n uur staat u al aangekleed, nette juffrouw Bramer, waarom gaat u niet, wij kunnen wel wachten.

Klein Meksje zei 't kalm, maar haar lippetjes beefden zenuwachtig.

– Wel nou nog mooier, nou ga ik juist niet heen, eerst vragen ze je hier, en dan jagen ze je weg, nou ga ik juist niet.

– U kan blijven of gaan, daar zal ik m'n hand niet om verleggen, maar u hoeft geen herrie te maken in mijn huis.

– U huis? Juffrouw Meks, mijn huis.

– Zeker as je 't verhuurd hebt.

– Niet langer as ik wil, u hebt een weekwoning, u moet d'r af as ik wil.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– En ik gaan d'r af, as ik wil.

– O, wat dat betreft ja, u kan d'raf gaan wanneer u wil, je hebt huize, waar je zo gemakkelijk niet af komt, in Haarlem bevoorbeeld, dat zal u ook wel wete, nette juffrouw Meks.

Stilte was vreselijk . . . roder toornkleurde Meks op, en huisjuffrouw schoof even achteruit . . . in 't kastroekje snurkte zacht de vrouw van de politieman. Het stond op springen, heviglijk.

Maar daar werd gebeld, zachtklankend door de stilte heen. Dat ontspande. Anna ging kijken blij-triomfantelijk en de klok voor sloeg twaalf uur.

Het was onze Alex. Vreemdscheef stond z'n hoed en z'n holle wangen bleekten wit . . . hij was dronken en alleen.

– Waar is Lize? vroeg Meks moeielijk.

– Lize . . . Lize . . . die is d'r niet . . . die is niet thuis . . . de stad uit.

XVI. SCHOBBERJONGEN¹

Om negen uur zou hij weer terug zijn en 't was nu acht. Sam moest naar Haarlem een middag, en ik had hem naar 't spoor gebracht. Langzaam door de stad door was 'k naar huis gedwardeld mijdend de drukke straten en een vrees in me beefde voor de angstige leegheid van de verdere dag. Nee, niet alleen blijven werken de hele middag in de witlichte kamer . . . en niet de straat oplopen . . . liever stil liggen op m'n bed in de donsdoezige halfgrijsheid van 't alkoof, de deuren dicht. En zo had ik gelegen triestige uren uren lang, achterover onbewogen op het bed met m'n open ogen starstarend tegen de grijze leegte an. Emotieloze. Tot de droge kamerpijn mijn hoofd begon te martelen, zachtjes eerst, zachtjes . . . en dan droogspits erger, en ik de straat opliep. Die lag paisibel in 't zonneloze schijnsel van de avond, en vluggaand de Amstel langs, verkalmde mijn pijnspitse stemming tot een wijde weke droefheid, die geen pijn meer deed, maar innig door m'n lijf trilde. Een uur nog maar, dan zou Sam er zijn, weer samen met me, en dan zou ik weer z'n bewegen om me heen voelen . . . het was toch een goeie tijd tegenwoordig. Overmorgen kwam doofstom Stientje thuis . . . zes weken met vakantie . . . dan nog een paar weken, dan kwam d'r vader terug . . . dan wier 't voor Meks ook weer wat beter . . . goed mensje toch wel, maar altijd in de knoei voor anderen . . . dat zou dan wel beter gaan. We hadden 't toch wel goed . . . nou vlug naar huis lopen en dan alles klaarmaken . . . wat moesten

1. Schobber: schooier

JACOB ISRAËL DE HAAN

we eten . . . uit de bus maar van Fuente . . . soep en worteltjes . . .
nee . . . Sam moest 't zelf maar zeggen . . . En prettigmijmerend
helemaal zonder pijn, kwam ik bij huis.

Maar voor de deur een opgestoten zood mensen drukdringend
door mekaar, straatmensen zo maar huisuit gelopen, om eens
even te kijken en vreemde voorbijlopers, die blijven staan en
neerzien. Het was een jongen. Over de ronde hekrand lag hij
neergeslapt en diep gebogen z'n hoofd, waarvan niets te zien
was dan haar. Om hem heen de mensen praatten erover:

– Hij is dronken.

– Waarachtig niet, hij hèt 't in enen gekregen.

– Hij is dronken, Jan hèt net onder 'm geroken an z'n asem en
die zegt, dat 't naar jenever stinkt as de pest.

De jongen hing scheefgezakt over de paal heen.

– Jan, kom d'ris hier . . . ruik eris an 'm of-ie dronken is of
niet.

Onder z'n benen kroop Janjongentje door, z'n mond vlak bij
de mond van de ander, hij rook 'm:

– Nou asjeblijft, 'n pestlucht.

Vreemdgroot, blijgroot kroop hij terug nu weer en stond bij
de anderen te lachpraten.

Juffrouw Meks en de huisjuffrouw kousden erover.

– Hij ziet d'r nogal fetsoendelijk uit.

– Gut, vindt u dat, m'neer Driesse, de huisjuffrouw vindt,
dat-ie d'r nogal goed uitziet . . . hoe vindt u 'm?

Om de dronken jongen, was wilder lollelach losgelachen en
prettig stoeiden ze met hem.

– Douw 'm 'n veer in z'n broek.

– Late we-n'm burgemeestere! . . . wie 'm burgemeestert
krijgt een dubbeltje van me.

Ineens viesbruin kwalsterde een trok tabak tegen 'm aan,

1. De broek naar beneden trekken

PIJPELIJNTJES

spatte op z'n wang uit . . . en hij doofloom voelde ernaar met z'n matte hand, bestreek z'n witte gezicht, smeerbruin. Ze begonnen aan hem te trekken, an z'n jas, an z'n broek . . . grepen hem beet schunnig en de ene jongen schreeuwgilde weer:

– Douw 'm 'n pruim in z'n broek . . . wie 'm burgemeestert krijgt van mijn 'n dubbeltje.

Wilde smart schrijnde in mij, en tegen juffrouw Meks zei ik hevig:

– Juffrouw Meks, dronken of niet . . . die jongen neem ik in huis zolang . . .

– Zoas u wilt . . . gut; u hoeft zo niet te kijke . . . zoas u wilt.

Zachtjes liep ik naar hem toe en tilde hem op, zwaarslap hing hij tegen me aan:

– Juffrouw Meks, doet u de kamerdeur even open.

Langs mijn wangen welde warme jeneverlucht. Buiten riepen de straatjongens hoera. Ik droeg hem alleen. Slapwit lag hij op de canapé, de kamer was heel donker geworden nu, 't licht van buiten zachtgrijsde op z'n bleek gezicht met 't bruine tabakskwalster.

– Blijft-ie hier?

– 'k Weet 't niet, hij hèt 't goed beet . . . as m'neer Sam komt zullen we wel zien . . . steek u de lamp maar even op . . . nee niet de grote . . . ik zal mezelf wel verder helpen.

Heel moe en vreemdvoelend voor de nieuwe dronkene jongen keek ik hem aan . . . bruine spatvuil streekte zachtjes over z'n wang uit naar beneden . . . even maar afvegen. Dicht boog ik over hem heen . . . de witte jeneverlucht goordampte zwaar z'n mond uit. Maar wat was hij fijn . . . z'n ogen blauw en z'n haren zwart . . . maar wat grijs. Hoe oud zou-d-ie zijn? Zeker nog jong . . . maar zijn haar was grijs, witte vegen in 't langhangend zwart. Vreemd het oude haar over z'n jonge hoofd. Hij sliep vast en diepademend.

Toen bukte ik over hem heen, zijn roodwarme jenevermond

JACOB ISRAËL DE HAAN

zoende ik zacht en weer en weer . . . met mijn hoofd op z'n borst bleef ik liggen en huilde toen Sam binnen kwam.

– God . . . maar Jopie . . . wat is dat nou?

– Stil hij slaapt . . . je moet stil zijn . . . dan zal ik je alles vertellen . . .

– Wat moeten we d'r nou mee?

– Laten we maar wachten, tot-ie wakker is . . . niet wakker maken hoor . . . wat 'n mal gezicht hè, dat gewitte haar . . . hoe oud zou-d-ie zijn?

– Ach jij . . . jij bent weer verliefd op 'm, je kan geen jongen zien, of je wordt verliefd op 'm.

– Ja . . . ja, dat is zo. 't Is lam, maar 't is ook m'n enige vreugd nog.

– Ja . . . 't is lam.

Hij was wakker geworden, de dronken jongen, vreemd nog verduizeld door de jenever, en hij lag heel slap op de canapé met z'n moewe ogen heeldicht.

– Heb je me toen naar binnen gebracht?

– Ja . . . je was zo dronken en de jongens deeën zo mal om je heen . . . maar eet nou maar eerst wat.

Hij at prettig. 't Was twee uur en we hadden soep gehaald en gehakt in de bus bij Fuente, de fijne soepdamp omwalmde om de lamp heen en om z'n witte gezicht.

– Wat is 't hier prettig. De jongen schouderchokte tevreden, wat 'n grappige platen heb jullie daar.

– Ja, die heeft Sam voor me gekocht . . . zie je Sam heet eigenlijk Arnold, maar we noemen 'm altijd Sam.

– O, dan zeg ik ook Sam.

De jongen at niet meer, loomstaarde het geluwgele lamplicht in, z'n arm op de tafel met de blinklichte lepel . . . naar 't glimplekje daarop tuurde ik.

PIJPELIJNTJES

– Moet jullie nou niet weten, waar ik vandaan kom . . . je weet eigenlijk alleen nog maar, dat ik Jo heet . . .

– O, dat is genoeg, wat jij Joop, je moest eigenlijk niks van mekaar weten as 'n naam.

– Natuurlijk . . . Jo moet nou maar wat gaan slapen en wij ook . . . 't is haast half drie.

Hij lachte zacht.

– Nee . . . laat ik 't maar vertellen . . . ik ben vandaag uit de gevangenis gekomen.

– Zo . . . gelukkig, dat je d'r uit bent . . . 'n kennis van ons zit 'r nog in, niewaar Joop?

– Ja.

De jongen keek ons aan, vreemd-verwonderd, maar zachtjes praatte hij:

– Zie je, ik had nooit gedacht, dat ik daar zou verzeilen, maar hoe gaat 't? Ik was nog geen twintig en ik heb 't eigenlijk in 'n stomme bui gedaan, want ik had 't geld niet nodig . . . enfin 't kwam uit . . . de patroon maakte d'r 'n zaak van. Eerst dacht ik nog, dat-ie 't sussen zou, dat had-ie 'n paar jaar geleden ook gedaan met een van de bedienden, die geld gestolen had, en die had-ie naar Liberia gestuurd . . . 'n beroerd land, maar ik had 't toch liever gewild dan daarheen. Maar d'r was net geen plaats en toen hèt-ie 't maar angegeven . . .

Z'n stem zakte zwak weg en praatte zachtjes moewe uit z'n keel . . .

– Jezes, wat 'n beroerdigheid, dat kan je je gewoonweg niet voorstellen . . . eerst al die drukte van je advocaat en zo en van de rechtbank. Dat vin-je dan vervelend en je wou wel, dat 't voorbij was, maar later vin-je 't nog vervelender. Ik had twee jaar, jazes, wat is dat 'n tijd, en al die tijd geen bezoek, je mag geloof ik om de veertien dagen bezoek hebben, maar voor mijn kwam d'r nooit iemand . . . m'n moeder is dood . . . m'n vader had me geschreven, dat ik nooit hoefde te proberen om weer thuis te

JACOB ISRAËL DE HAAN

komen, want dat-ie me d'r gewoon uit zou trappen. Dat was alles, wat-ie me schreef. Later heb ik 'm nog wel eris geschreven, maar hij heeft nooit 'n woord geantwoord... nou en vandaag ben ik d'ruit gekomen... zo mal, als je ineens weer vrij bent en dat je weer mensen ziet en alles weer gewoon... d'r was niemand om me te halen, nou en de rest dat snap je wel, jullie bent ook niet van gisteren, me vader hèt me gewoon 't huis uitgegooid, en toen heb ik me opgezopen.

Zwijgend zaten we dan bij mekaar, langs z'n wangen liepen langzame tranen.

– Ik heb nog wat geld, niet veel hoor, zal ik nou maar bij jullie blijven?

– Ja, dat 's best, dat vindt Joop natuurlijk ook goed.

– Dan ben ik weer thuis, 'k vind 't hier zo leuk, ik zal wel werk zoeken, dat gaat best... zeg, vin-je die grijze haren niet mal voor 'n jongen van twee en twintig?

– Zo erg is 't niet.

– Hele grijze dotten... toen ik 't van morgen in 't bureau zag schrok ik toch zo... je hebt daar geen spiegel, je kan je wel zo'n beetje in je etensblikkie spiegelen... is 't geen mal gezicht?

– Och, welnee.

– Jawel... ik heb een jong gezicht en dat oude haar d'rboven, dat is zo mal.

Weer zwijging. Buiten miauwde Mie voor 't raam, Sam deed 't op, in de nachstilte schoof 't vreemd open en dicht weer. Ik rilde.

– Laten we naar bed gaan, 't is al zo verschrikkelijk laat, ik zal wel effen een papiertje voor de deur leggen, dat ze ons morgen niet moeten roepen.

– Ja, we gaan naar bed. Joop. Jo krijgt jou bed, dan keren we de canapé om, daar kan jij op slapen en dan hou ik m'n eigen vlooiemand.

– Zeg, gloven jullie alles wat ik verteld heb?

– Ja, natuurlijk, Joop ook, dat 's nogal glad.

PIJPELIJNTJES

– Zo, ik zou 't van een ander niet geloven, ik kan toch best liegen... alles.

– Dat weet je van je zelf niet... je moet alles maar geloven... maar we gaan slapen hoor, Joop, heb je 't briefje op de mat gelegd... zie je boy, dat doen we altijd, als we laat geroepen moeten worden of helemaal niet.

In 't kamerdonker lag ik en staarde, dacht aan de vreemdheid van die jongen. Nou sliep hij zeker al... hoe zou-d-ie liggen... met z'n hoofd schuin van 't kussen afgezakt en met z'n arm erom gebogen... zou-d-ie gelogen hebben... nee natuurlijk... wat 'n mal gezicht, dat veroude haar over z'n jonge blauwe ogen... zou-d-ie slapen?

Met m'n slaapwarme voeten op 't koudgladde vloerzeil rilde ik... waarom was ik niet blijven liggen... nou rustig zijn, niet naar hem toe gaan. Rillend zat ik op de canapé, zou Sam slapen... jé, hoe laat was dat... vier uur al. 't Begon te lichtschemeren buiten... toch even kijken, hoe hij sliep. En zachtjes liep ik naar de alkoof, Sam sliep... de jongen lag stil op 't witschaduwende kussen.

– Jo... slaap je?

– Nee.

– O, ik dacht 't.

Wat moest ik nu? Hij vond 't zeker vreemd, dat ik daar stond, we zeiden niets, maar dan hij 't eerst:

– Hoor eris... kom eris hier.

Zwakbevend zat ik op de rand van 't ledikantbed, in de kamer lichtte het morgengloren dagender...

– Hoor es... hoor es...

– Ja, wat is 't?

– Buig je nou d'ris dicht naar me toe... zo... nee dichter...

– Toe, nee, niet doen... Sam slaapt hier vlak bij... als die wakker wordt.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Maar de jongen liet het niet. Hevig drukte hij me tegen zich aan, 't harde kloppen van z'n hart voelde ik door z'n hemd heen, zijn adem hijgde heet langs m'n wang en hij zoende mij... zoende mij.

– O, wat ben je lief, wat ben je lief... ik hou altijd zoveel van jongens... je bent zo lief... daarom wil ik altijd bij je blijven...

Driftig drukte hij mij tegen zich aan en viel hijgend in z'n bed terug. Superieure blijheid glansde in me op, dat was voor 't eerst een die mij liefhad en ik hem. Rilwit in 't dagender morgenlicht zat ik op z'n bed...

– Toe, ga nou wat slapen nog... je moet nou kalm zijn...

– Hou je dan van me?

– Ja, zeker, ik hield dadelijk van je, toen ik je zag.

– Ik van jou ook... blijven we nou altijd samen?

– Ja, zeker... maar ga nou wat slapen nog.

– Ja... geef me dan eerst 'n zoen.

En kalm gaf ik hem 'n zoen op z'n mond, en hij fijnvleidend:

– Ik zal nou nooit meer dronken zijn ook, heus niet, nooit meer...

– Nee, dat moet je ook niet, slaap lekker hoor.

– Dag... dag... dag.

Daar lag ik weer op de bedcanapé, maar prettiger, 't was heel licht nu al... 't gordijn maar wat ophalen, dan kon ik lekker uitzien, binnenkijken kon je toch niet. Wat was 't lekker fris buiten, 't had zeker geregend... die Jo, wat was 't toch 'n mooie fijne vent... ja zeker, hij moest bij ons blijven. Sam moest 't weten, och wat die Sam, wie weet, wat-ie zelf dee, hij zou mij ook wel 't naaste vertellen, maar ook 't allernaaste niet... gek, dat je dadelijk zo veel van iemand houën kon... Wat zouën we vandaag doen? Nee vandaag rustig blijven en werken. En nou gaan slapen... nee eerst nog even kijken of-ie sliep. 't Alkoof was licht nu al. Sam lag stil.

PIJPELIJNTJES

– Sam, slaap je?

Hij sliep, en de jongen ook, warme adem vloeide zacht z'n mond uit. Op z'n witte voorhoofd zoende ik hem, op z'n dichte ogen...

Klaar wakker en koud ging ik liggen weer starend 't vochtige raam uit... m'n ogen dicht en nergens an denken, dan kwam de slaap van zelf... en langzaam voelde ik me warm weer en doezelig worden, gut... die Jo... wat 'n leuke boy...

Klaar licht toen ik wakker werd en Sam op mijn werkplaatsje voor 't raam... even vreemd in 't licht wreef ik m'n ogen uit.

– Sam...

– Dag Jopie... ben je eindelijk wakker?

– Hoe laat is 't dan al... is 't al zó laat?

– Over tweeën!

– Lieve tijd... nee maar zeg... waarom heb je me zolang laten slapen, is Jo al op?

– Jo... ja Jopie, ik zal 't je maar zeggen... die is weg.

– Is-die weg?

– Ja, toen ik vanmorgen opstond was-ie weg.

XVII. CELBOEF

Stom Stientje was al thuis gekomen. Mal verkromd kind, dat in beugels hing en liep tussen Anna en juffrouw Meks. Die hadden haar van 't station gehaald en 't stomdove kind had 't huis vreemd gemaakt met d'r hardbrokkelige blafpraat. Juffrouw Meks vertelde d'r van, waar ze zelf bij zat op 't zonnige achterstoepje van 't tuinstraatje.

– Ze is nou over de zestien, maar met d'r verstand is ze wel de helft achter, affijn, dat merkt u zelf wel, maar zoudt u nou willen gloven, dat ze nou nog wel de helft flinker is, as bij de zusters in St. Michielsgestel? Daar was 't helemaal niks gedaan, ziet u, ze kan daar in Groningen nog wel 'n jaartje extra blijven en dan gaan ik met 'r naar 't gasthuis, dan kan ze daar ook nog wel 'n tijd blijven, voor d'r rug en d'r benen . . . dus u ziet, ze komt ons nog lang niet last . . . och, en lastig is ze toch ook niet . . . d'r vader komt woensdag thuis.

– Ja, dat 's waar ook, u bent d'r zeker gisteren voor 't laatst heen geweest?

– Ja . . . is m'neer Sam thuis?

– Nee, die is weg . . . waarom vraagt u dat?

– Nou, dan kom ik effen boven as u 't goed vindt, dan kanne we d'r over praten.

Heel bedaard zat 't fijne Meksenmensje over mij, niet verlegen meer, nu ze 't verteld had en ik toch alles wist van celboef.

PIJPELIJNTJES

- Doet u nog, zoals u afgesproken hebt?
- Ja zeker, hoor, daar kan u opan, 't zal niet zo gaan als toen die dag met juffrouw Vos, daar kan u opan.
- Nee, ziet u, De Bree zal 't zo prettig vinden, u begrijpt, alles hangt 'r nou maar vanaf, hoe u en de anderen tegen 'm bent... komt m'neer Sam ook?
- Ja, we hadden nou zó gedacht, ik ga met u mee naar Haarlem om 'm te halen en dan komt m'neer Sam met Anna en de tante van de kinderen op 't station.
- De huisjuffrouw komt ook met 'r man.
- O, toch niet in Haarlem?
- Nee, enkel an 't station.
- Nou, dat is dan zo afgesproken.

Dinsdagavond laat. 't Dompe souterrainkeukentje schemerduisterend en warm. Toos was naar bed; had gevraagd, of ik nog even bij tante beneden kwam, tante kon niet boven komen. Sam was even uitgelopen.

- Ja, daar ben ik.
- O, dan steek 'k even de lamp op... 't is anders verschrikkelijk warm... doet u even die deur dicht as u wilt.
- Op de tafel netjes gevouwen manskleren, een strohoed, een zakdoek, broodjes.
- We moeten vroeg-op as-u meegaat, nog eerder as dat we gewoon gaan... 't goed moet om acht uur daar zijn... u gaat toch mee?
- Natuurlijk... waarom hebt u 't goed niet met 'n postpakket gestuurd, dat is toch veel gemakkelijker.
- Och, we moeten d'r toch heen... en die paar uur zullen wel omkomen.
- Ze stond achter de tafel en telde op:
 - Z'n jas, z'n broek... z'n ondergoed... broodjes... u begrijpt hij hèt daar twee jaar niks gehad as 'n roggebroodsturre-

JACOB ISRAËL DE HAAN

fiel, as-ie d'r uitkomt gaan we direct ergens zitten en dan moet-ie zich eerst late scheren.

Klein en moe ging ze zitten, 't oudwordend hoofdje op zij, waarover 't licht geel fletste:

– As u m'n hart d'ris kon voelen . . . as u 'r eris voele kon, wil u glove, dat ik de hele week geen oog heb kenne dichtdoen . . . ik ben d'r zo kapot van, dat kan ik u gewoon niet vertellen.

Zachtdroefjes huilde ze.

– As d'r nou zo'n laatste nacht nog eris iets gebeurt . . . je kan niet weten, wat er soms gebeuren kan.

– Kom, u moet u niet ongerust maken, 't ergste is nou al geleeën.

Haar moewe stem snerpscherpte op:

– Geleeën, zeg u dat wel . . . zeg u dat wel . . . maar wat ik zeggen wou, as u 't goed vindt eten we morgen bij u op de kamer, want we zalle de ruimte wel nodig hebben.

– Zo, zo, kommen d'r zoveel?

– Zoveel . . . nee, zoveel nou weer niet, niet meer as ik u dadelijk verteld heb, ons eigen volk en de huisjuffrouw en d'r man en nichie en juffrouw Lepelaar en die neef van De Bree, die an de polisie is en juffrouw Baalman met 'r zoon.

– Juffrouw Baalman?

– O, ja, dat 's waar ook, zei ze schrikkleurend, die ken u niet . . . 't zijn zeer nette mensen, de man is dood, en zij leeft van d'r centen, maar die jongen, die wil niet oppassen, die hèt ook dáár gezeten en zo heb 'k kennis an haar gekregen, u hebt d'r toch niet op tegen, dat ze kommen, want dan laat ik 't ze nog efen met Toos afzeggen.

– O, nee, helemaal niet, zei 'k en toen zwegen we eerst, maar zij dan weer:

– U begrijpt, daarover wordt niet gesproken, dat zal ik ze nog

1. Turfje: broodje in de vorm van een turf

PIJPELIJNTJES

welderis goed op d'r lui hart drukken, want dat kan niet voor Toos trouwens ook.

– Weet die d'r nog altijd niks van?

– Nee, Anna natuurlijk wel, maar Toos niet, die denkt nog altijd, dat d'r vader in Duitsland werkt, wat ik zeggen wou, laten we niet vergeten een kleinigheid voor d'r te kopen, kwan-suis of d'r vader 't hèt mee gebracht.

Stilte weer, in donkerschaduwige keukentje schommellichtte de blikken hanglamp, buiten was 't gaan waaien en naar binnen kwamen de windvlagen vreemd.

– Zalle we niet naar bed gaan, fluisterde zij, 't is morgen vroegdag.

– Ja, wel te rusten, roep u morgen maar, dan laat ik de wekker maar niet aflopen.

– Kan u wel zien in 't donkere souterrain... m'neer!

Haar stem was stukgewrongen in haar keel.

– Ja, juffrouw, wat is 't?

– Hoor u d'ris... u bent altijd zo goed voor ons geweest... zo goed.

Ze hilde zachtjes voort met kleine snikken van pijn.

Zonnigdroog weer de volgende morgen en een bolblauwe en witte lucht al vroeg op de dag, maar fris de stad door de vochtige wind.

Zes uur, juffrouw Meks en ik gingen 't huis uit. Een pak ieder, daarin kleren van celboef, Anna liet ons uit en ze keek ons na de lege zonnige straat langs, we keken om en knikten.

– Ziezo, dat is.

– Ja, nou is alles gauw voorbij... we gaan tweede klas, dat is wel eris prettig, en als we de kleren daar gebracht hebben, dan gaan wij met z'n tweeën naar Zandvoort, dat kan net met de elektrische heen en weer.

– O, maar u moet niet te veel kosten maken.

JACOB ISRAËL DE HAAN

De hele weg verder vertelde ze van celboef, hoe zacht hij was en hoe goed en zachtjes droefde haar stem:

– Ze hebben 'm daar zo genomen, hij is niks meer vergeleken bij vroeger, niks meer . . . z'n hele haar is grijs geworden . . . allemaal grijs haar.

En in de prettige coupé met de gele kussens, waar we zaten alleen, voor haar een vreemde deftigheid, begon ze er weer over droefjestobbendjes.

– En as-ie nou maar werk vinden kan, as-ie nou maar wat vindt, anders weet ik me helemaal geen raad, zo'n uitgaanskas, die-d-ie meeneemt, dat is ook al niet veel . . . ik ben blij, dat-ie d'r uitkomt, dat is nogal glad, maar 't is toch weer 'n hele zorg.

Hele einden van de weg dan weer zweeg ze en we keken uit over 't zonnige land, dat wijd lag in de helderheid van de doorzichtige morgen.

Later was 't dagleven al in Haarlem, meer mensen op straat, kinderen, die vroeg naar school gingen. We liepen zachtjes op, de fijne parkjes door, waar de bomen nog dropen van de natte nacht, buitenom naar de gevangenis.

– Twee jaar hêt-ie 't moeten missen, 't mooie weer . . . wat hebben ze-n'm geknauwd en geknoeid . . . twee jaar, geen zon en geen lucht.

We gaven 't pak aan de gevangenis af, van de overkant in de stad sloeg een klok acht uur, wat later een andere verder.

– M'neer Driesse, hoort u eris, laten we nou niet naar Zandvoort gaan, dat is zo vermoeiend en u zal zien, 't zal vandaag nog wàt 'n drukke dag zijn . . . dat zal u niks mee vallen.

– Maar we kunnen toch niet hier twee uur zoekbrengen.

– O, twee uur is zo lang niet en as we te laat kommen is 't nog veel erger, dan staat-ie net te kijken as mal . . . laten we nou rustig na de Hout gaan en daar erges 'n glas melk drinken, dat is toch eigenlijk beter.

PIJPELIJNTJES

Daar aten we onze boterham en zaten paisibel in de schaduwvochtige Hout, die de morgenschijn nog niet gedroogd had. En juffrouw Meks dan opeens:

– M'neer Driesse, vòdr dat De Bree d'r uitkomt, moet ik u nog wat zeggen... m'n man zit ook daar.

– Uw man...

En zij snelsprekend en schelroodkleurend:

– Ja, me man... ik zal u nou maar alles vertellen... ik ben wel getrouwd... en me man hèt met De Bree meegedaan, die was ook an de post en die komt d'r eerst over een jaar uit... en daarom ben ik nou zo verdrietig... dat begrijpt u wel...

– Ja... dat is lam.

– Laat u me maar uithuilen, laat u me maar uithuilen... u begrijpt nou juist vandaag is 't 't ergst; nou moet ik tellekes an m'n eigen man denken... dat maakt me zo naar.

– Ja... het is lam.

– Ik ben zo blij, dat u bij me bent... ik denk ik zal 't u maar vertellen, ik kan 't waarachtig niet over m'n hart krijgen, u nou nog langer voor de gek te houden.

– Toe huil u nou niet zo.

– Nee, we zullen maar gaan.

Vreemd en moe-doelloos doorzwierven we de houtlaantjes door waar alles droogde en de middendag te warmen begon. Juffrouw Meks huilde niet meer:

– U zal zien, nou ik uitgehuild ben, nou huil ik de hele dag niet meer... en over een jaar komt me man zelf toch ook vrij... vindt u 't niet mal, dat ik getrouwd ben?

– Welnee, waarom u niet net zo goed as 'n ander?

– Ik heb 't u maar zolang niet verteld, maar nou zeg ik 't maar, omdat u anders nog heel wat denken zou van De Bree en mijn, een hokpartij of zo.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Voor tien en waren we terug op 't schaduwloos dolzonnige plein voor de gevangenis.

– Laten we in die kattedroeg hierover afwachten totdat-ie komt.

– In dat koffiehuis?... Nee, laten we maar d'rvoor blijven heen en weer lopen, dan is-ie direct bij ons.

Toen begonnen we heen en weer te lopen, op 't lege pleintje, waar zon barwit gloeide... van de andere kant kwamen twee mannen, keken 't vlakramige stenenhuis aan en begonnen ook te lopen... in de stad sloeg de ene klok tien uur, eventjes daarna de andere.

– Nou komt-ie gauw.

– Hij moest d'r al zijn... wat zegt u d'rvan, geen menuut schenken ze je... god... wat zal nou me man voelen, die weet, dat Bree d'r uitkomt vandaag. Hij hèt 't me nog zo geschreven, dat ik niet verdrietig moest zijn en feestmaken vandaag, maar waarachtig m'neer ik kan 't niet... me hart breekt as ik nou an m'n man denk.

De deur ging open, langzaam breedbruin. We waren er juist vlak voor. Met een duusdsprongetje sprong juffrouw Meks op zij... hij was 't niet. Oud manneken grijsjes... die even be-duusd rondkeek in 't open stratenlicht en toen naar de twee mannen ging, die 'm meenamen kalmpjes naar stad toe. Wij hadden 't wachten nog; liepen niet meer, stonden stil tegen de muur aan. De meid uit 't directeurshuis keek naar ons en de vrouw van de onderdirecteur... van de overkant uit de huizen keken ze naar ons.

– Hoe vindt u dat... zo stanen we hier nou voor hun lol te kijk, ziet u dat daar... ze staan ons zo te bekijken of 't zo hoort... ziet u dat nou...

Weer deuropen. Een jongen, maar die alleen. Geen mens om op hem te wachten. Over 't zonnige plein liep hij rechtweg,

PIJPELIJNTJES

smalletjes in z'n nauw jasje . . . een scherp krankzinnig gezicht, die ene jongen in dat lege dolle licht, dat fel ogenpijnde . . . en toen hij. Helemaal gewoon.

– Dag Piet . . . dag.

– Dag, tante . . .

– Dat is nou onze m'neer.

Op 't zonnige plein stonden we vreemdblij en handjesgevend, uit de overhuizen keken ze weer naar ons. Toen liepen we de stad in en ik keek naar hem. Diepslap gebogen in z'n schouders probeerde hij naast ons te lopen, maar langzamer gingen we.

– Ze hebben me vier gulden meegegeven voor 't reisgeld . . . is alles goed thuis?

– Ja, alles is goed en je zal d'ris zien, wat 'n rijke dag we d'r van maken, m'neer Driesse komt bij ons eten en m'neer Sam, affijn je zal 't wel zien.

Blij helemaal praatte ze met hem, alsof haar eigen man niet achtergebleven was daar, en de vrije lachte tegen 't lachende licht zo prettig en vroeg niet naar die ander.

– Ik ben zo blij, dat ik d'ruit ben . . . nou zie je weer mensen, je leeft weer . . . je kan weer doen wat je wilt, as je nou schreeuwen wilt, dan schreeuw je . . .

En zij, lachend meebewogen in pretstemming:

– Malle man, schreeuw niet, laat je liever scheren.

– Ja, ze scheren je daar niet . . . ze knippen je.

Hij ging kleinstenen scheerhuisje in, heldervierkant op de hoek van twee steegjes en wij bleven wachtend heen en weerlopen in de warme zonneschijn.

– Ziet u wel, hij vraagt helemaal niet na m'n man, daar hèt-ie nou bepaald geen benul van . . . begrijpt, 't is voor mijn ook alles behalve een feestdag . . . hoe vindt u 'm . . . 'n knap persoon, niet-waar?

– O, zeker, maar ik kende immers z'n portret al.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Nou, en dan zal u m'n man deris zien, u begrijpt as die thuis komt, dan maak ik een hele partij.

Ze huilde weer zachtjes en ik keek haar aan en toen lachte zij met tranen.

– Ja, kijk u me maar aan . . . beter, dat ik nou huil as strakkies, waar hij bij is en de anderen . . . u begrijpt voor hem is 't een feestdag en voor de kinderen ook.

– O, maar uw tijd zal ook wel kommen.

Met z'n drieën dan weer gingen we naar 't station, de zonzomerige stad door, hij langzaam met telkens prettig proeven van z'n *frisse vrijheid en vreemd weer in z'n wijder bewegen* bekeek hij alles. De huizen van boven tot onder en dan terug weer en de trams en de wit-en-blauwe lucht . . .

– Ik zie weer huizen . . . ik zie weer mensen . . . god, wat is dat heerlijk om weer helemaal buiten te zijn.

XVIII. CELBOEF

Het station somber en druk, maar de trein voor, dadelijk toen we er waren. Dan een prettige feestverrassing voor hem, het rijker reizen in de tweede klas. En de trein weg.

De gevangenis, rondkoepelend hoog, waar de wolkvrije lucht strak achter blauwde met de ramen sarrende star recht gerijd in de nieuwe muren.

– Ziezo... adjuus, die hoop ik ook niet meer van binnen te zien.

Hij rolde zich heen en heen in 't zonnige hoekkussentje, prettig en behaaglijk.

– Dat kan ik u gewoonweg niet zeggen, hoe 'n mal gevoel dat nou is... net of je ogen heel anders kijken... jeses, wat is 't daar ellendig, maar nou is 't geleeën.

Voor 't zonnige portierraampje zat juffrouw Meks strak uit te kijken.

– Ik ben zo blij... net zo blij as 'n kleine jongen... en ik vind 't zo heerlijk, dat u mee bent gekomen om me te halen... is de andere m'neer d'r niet?

– Meneer Sam? Nee die is straks aan 't station met Anna en de anderen.

Hij schudde weer in z'n warme fluwelen hoekje:

– Wat leuk, god, wat leuk as d'r zoveel lui om je kommen, ik dacht eerst, dat iedereen me met de nek an zou zien.

– Och wel nee, waarom nou.

Dan een zwijgen weer, over 't wijdinnige veld keken we uit,

de wagenraderen ratelden druk en dan de vrije boef zacht-dankbaarsprekend:

– En as ik tante Meks niet had gehad . . . god, wat zou d'r dan van de kinderen terecht zijn gekomme, u weet dat zo niet, maar ze hèt heel wat keertjes voor ze krom moeten liggen . . . ik zou voor d'r door een vuur willen gaan.

En 't dapperfijne wijfje, toch prettig geveleid en lekker warm in 't zonnetje:

– Zeg toe nou, maak 't nou niet al te mooi, we hebben 't altijd nog rejaler gehad dan bij jullie in 't hotel.

– 'n Hotel . . . 'n hotel, zeg dat, zeg dat en wat 'n kelners . . . elke dag zag je haast een ander, en die obberkelner, m'neer Driesse, die obberkelner, dat was eerst 'n fijn merk, goddomme, wat kon die vent je vuil ankijken, en scheel zien, m'neertje en scheel zien.

We lachpraatten er nu lolprettig over, juffrouw Meks luid mee en ze maakte een rijmpie op de directeur dat-ie zo scheel keek! en dat zong ze, helemaal prettig schijnend en zonder gedachte aan haar man, die in 't grote ronde gevangenisding gebleven was. En wij lachten ook, maar de man plots koelkalm:

– Toos weet d'r toch niks van? Want dat zou ik beroerd vinden.

– Toos? Welnee, die denkt, dat je uit Duitsland komt van je werk, je moet straks maar wat kopen in de Franse bazar voor d'r, net of je dat mee hebt genomen, as je nou ook maar zorgt, dat d'r an tafel niet over gesproken wordt.

– Nee, dat is nogal glad.

1. In *P 2* staat het versje genoteerd:

Die is op zaterdag gebore

En die vent is scheel . . . dat moet je hore . . .

Hij is op zaterdagavond gebore . . .

Hij kijkt maar vast in de vollegende week . . .

Juffrouw Meks is overigens zelf scheel (p. 51), in *P 2* niet meer

PIJPELIJNTJES

Een hele troep op 't Amsterdamse station, Sam en de huisjuffrouw met d'r man en Anna en Alex en tante Christien en nichie. Toen sprongen we de trein uit, juffrouw Meks 't laatst kalm-stappend. En ze riepen allemaal. In de volle loopdrukte van 't perron bleven we dicht bij mekaar staan, de boef in 't midden vreemddoend tussen zoveel mensen. Anna kleindroeviglijk huilde zachtjes tegen hem aan. En de huisjuffrouw dicht over mij gebogen:

– Hij ziet d'r nogal fetsoendelijk uit, ja, 't is toch altijd daar vandaan, vindt u niet... god, kijk die Anna nou toch eris huilen, ja, 't is toch wel hard ook voor zo'n kind, want ik zeg maar de straf is om, maar de schande blijft...

En Sam bedaard over 't drukwoele praatbegroeten heensprekend:

– Laten we nou niet hier blijven staan, laten we nou naar beneden gaan.

Toen gingen we 't perron af, langzaam, Anna nog zacht nauhuilend dicht bij de vrije vader en juffrouw Meks met Sam en dan ik met de huisjuffrouw en de man van de huisjuffrouw vreemd-alleen, met z'n handen alweer in z'n zakken.

Beneden had Sam rijtuigen staan, twee van vier. En weer maakte dat druk kibbelend opraten wie d'r in 't eerste moest en wie in 't tweede. Maar we zaten dan eindelijk zo: in 't eerste Sam en boef en ik en Anna en juffrouw Meks. En in 't tweede de huisjuffrouw en de man van de huisjuffrouw en nichie en tante Christien. Alex op een van de bokken. Benauwd tussen ons in zat de warme man en z'n warmte liep broeiend door mij heen, dat ik flauw werd en heet.

– 't Lijkt waarachtig wel of we gaan trouwen, zo gaan we met twee rijtuigen de stad door, zei juffrouw Meks, die zat met Anna kleintjes op 't klapuitbankje. Laten we niet vergeten, wat voor Toos te kopen.

– Nee, in de Bazar.

't Rollen van de rijtuigen overratelde ons praten en we zaten stil gedwee heen en weer geschud met grote schommelingen als de kar door 'n kuil keilde.

Reguliersbreestraat.

– Nou moet u op dat balletje drukken, dan houdt-ie wel op.

– En de anderen dan?

– O, wij rijden immers vooruit, dan laat ik de andere kar ook stoppen, laten wij d'r maar met z'n tweeën ingaan.

De donkere bazar binnen. Voor de deur in de lichte zonstraat de twee rijtuigen. Uit portierraampjes lachschreeuwpraatten tante Christien met Anna.

– Laat ik nou maar betalen, zoveel is 't niet.

– Nee . . . ik heb nou zijn geld immers . . . laten we maar gauw wat nemen . . . zo'n poppie bevoorbeeld.

Met z'n vijven weer in 't broeihete hotsbakje. Juffrouw Meks gaf instructies:

– As je nou thuis komt, dan geef je dat an Toos en je zegt, dat je dat mee uit Duitsland hebt genomen.

Maar de man vertriestigde stil, z'n ogen grijsden staarbleek, hij zei niets meer en wij zeiden niets. Door 't voorraampje keek ik uit, zag Alex' broek, die stuk was van onderen, omdat-ie altijd ansloeg¹.

Zachtjes praatte de vrije man weer, rillend tussen ons in:

– Die dirrecteur is 'n pestkreng, u moet horen, hoe die de mensen behandelt, net of 't geen mensen zijn, as-ie de pest niet krijgt, wil ik 'm wel voor 'm kopen.

– Zeker van je uitgaanskas, grappigde Meks, maar hij zat loommoeiig.

– Juffrouw Baalman en d'r zoon kommen ook, begon juffrouw Meks killig, zal je d'r an denken, dat je d'r niet over praat?

– Nee.

1. Vuil werd? bleef haken?

PIJPELIJNTJES

Thuis.

De vierkantkleine voorkamer volbloemig, boeketten van de huisjuffrouw en van d'r man, en van de meisjes met Alex en van juffrouw Meks en van Sam met mij. Stijfrecht kleurbloemigden ze op tafel, onze vooraan, daarachter een, daarachter twee. De kamer druk van mensen en ruw praten door mekaar, kletsende. De vrije man in een bebloemde luistoel¹ gezakt, slapmoe z'n ogen schijnlichteloos met donkere kringen erom.

Bij de stoel 't stomme strompelmeisje hardhuilende, moeilijk losstaand op haar stukgekromde beentjes, zwaar-zeggend 'vader... vader'. De man stil, zonder beweging weggezakt. Tegen mij juffrouw Meks angstig:

– God, wat zou d'r zijn, ik zal maar gauw koffie laten schenken, dat verdiverteert nog eris wat, we eten bij u op de kamer... dat was toch afgesproken?

– O, ja... 't zal de vreemdheid zijn, dat trekt wel weer gauw bij.

Stilte door 't ratelende rumoer schreeuwde huisjuffrouw en ze duwde bleke Toos naar voren, kleintjes en bleeklachend, met telkens wisselende koonkleurtjes. Dan huisjuffrouw deftig:

– Ik vraag een momentje stilte en aandacht voor de jonge juffrouw Toosje de Bree, die een kleinigheid voordragen zal.

Spanningstilte daarna plotseling achter het luide praatrumoer, de huisjuffrouw dicht bij me vlugfluisterend:

– Luister u nou d'ris goed, luister u nou d'ris dubbel goed en zeg u dan eris, hoe u 't vindt... 't versie is van mij.

En vlugratelrammelend begon bleke Toos:

*Vader, we zijn zeer verblijd,
Dat ge nu gekomen zijt
Van de verre Duitse stranden...*

1. De stoel is met bloemen versierd

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Duitse landen, bijtbitste juffrouw Bramer, dat heb ik je nou ommers al tien maal gezeid.

Dan kleine Toos schrikkleurend:

*Van de verre Duitse landen,
Naar onze vaderlandse landen...*

– In Godsnaam, laat maar lopen, zuchtte huisjuffrouw, u begrijpt, 't had eenmaal 'landen' en eenmaal 'stranden' moeten zijn, maar 'n knap mens, die d'r bij Toos wat inkrijgt.

– Hebt u 't gemaakt?

– Ja natuurlijk, och, juffrouw Meks die vroeg 't me en toen dacht ik ook, waarom niet... ik heb d'r natuurlijk niks van dat in gezet, dat had juffrouw Meks me trouwens gevraagd ook... Toos denkt natuurlijk dat-ie uit Duitsland komt... hoe vindt u 'm?

Toos was klaar. Druk handgeklap lawaaide op en ze praatten rommelend over mekaar heen. De moewe man in de luistoel lei impassibel... z'n ogen zwaarblauwdicht, maar opgeslagen door 't lawaaiende applaus lawaaisloeg hij mee.

– Daar heb u eer van juffrouw Bramer, zei Meksenmensje behaagd en toen riepen ze dat allemaal en juffrouw Lepelaar, die net gekomen was, informeerde naar gewoonte, hoe 't godsmogelijk was.

Maar stiller werd 't en stil. Rustiger zaten we allemaal dicht rond de ronde tafel, alleen de feestman lei nog in z'n stoel. Ik zat alleen in 'n kast-en-muurhoekje, moe en niet pratend, over me Sam, maar die druk en vriendelijk lieflachend met de neef an de polisie. Van hier en hier en daar hoorde ik wat, als een stem boven 't doffe praatgedruis opscherpte: wat 'n bloemen hè... sst... ze kunnen 't horen... 't lijkt wel 'n bruiloft... waarachtig, zeg, hij slaapt... m'neer Driesse... Joop...

Grijze tinteling lichtoverschaduwde m'n ogen, die 'k sloot en

PIJPELIJNTJES

zacht prikkelwarm deinde ik weg in scherpe tinkeling van praatgeluiden.

Maar Anna schrok me op... koffie, een taartje.

– Ja, zet maar neer... daar op 't richeltje.

Eetstil was 't nu, allemaal tegelijk mummelsmulden ze knusjes van de taartjes met behaaglijke hapjes, huisjuffrouw lepellip-te room met haar lepeltje.

Prettig kalme stemming van feestenij overdonsde in de kamer, goedwillig in de gebogen hoofden.

Juffrouw Meks had 't raam hoog-open geslagen, omdat 't zo warm was en de tafel gedekt, feestende. Kleine broodjes met kaas en groot brood met zure zult, donkergrijs en roodgeblokt en varkenspoot met pistaches. Vriendelijk bekeek ze nog eens over haar mooifeestelijke kamer. Met z'n tweeën stonden we in 't leeglichte vertrek, dat heel hoog en heel stil was en van verre dofgonsde geluid uit de drukke voorkamer in.

– Hoe vindt u 'm?

– Enig goed... dat kost u 'n hand centen, u doet 't niet zuinig ook.

– Nee, as ik 't doe, moet 't goed zijn, zie je an zo'n bijzondere dag, daar heb je nog eris wat an, die onthou je nog eris... zou 't genoeg zijn denkt u... kaas en hoofdkaas en varkenspoot... late we nou zien, hoe we zitten moeten... de huisjuffrouw... d'r man... onze Alex... m'neer Sam... u naast De Bree.

En de achterkamer kletste vol van hun doorrommelratelend praatgelawaai... de eerste honger was gestild. Honger, dat ze aten allemaal met grote happerige mondkauwbewegingen en dat ze weinig zeiën. Drukke eethonger, maar die weggesoes-doezeld was tot effen nog-even-naëten, langzaam kauwende kleine lekkere blokbokjes en dan telkens scherpste stemmenlawaai weer hoger uit.

JACOB ISRAËL DE HAAN

De feestman naast mij drukker opgejoeld door de stemming om hem heen, deed ook mee. Rode koonkleurtjes onder z'n grijsflikkerlichte ogen. Hij lachte en praatte lachgrapperig door. Over hem stomkromme dove Stien, die lacherig breedstom, leeglacherig dee. Die niets hoorde dan effening van verre stemmen, die at en at en soms schreeuwde dit en dit, wat alleen juffrouw Meks begreep en Toos.

Dan leien ze weer een snee brood op d'r bord of Toos grijnspraatte tegen haar.

Over dáár spraken ze, voorzichtig nu nog hun woorden wengend, omdat ze er vol van waren, omdat iedereen ervan wou. Maar de man sprak nog van het hotel en van de kelners en van de obberkelner en van de onderobberkelner. Gril over alles lachschreeuwde de man van huisjuffrouw, maar zij dempstemmend smoespraatte met juffrouw Meks en mij over 't vers van zoëven. Gegeten werd er niet meer, ze zaten en praatten, meer niet. Luwe warmte dofte in de kamer en om de hoofden, die dampig glommen. De klok voor sloeg twee uur.

– Weet u wat, nou laat ik ze weer naar voren gaan, dan schenk ik daar nog wat boerenjongens en dan kommen we om half zes hier eten . . . is dat niet 't beste?

– Ja, dan ga ik wat werken . . . Sam, ga jij uit vanmiddag?

En Sam over de drukzwijgende tafel heen:

– Ja, naar Siep.

En toen begonnen ze allemaal weer te praten. Lachpraatdrukt de man van de huisjuffrouw en de neef, die an de polisie was, maar dempdompig de stemmen, en geen één luider boven de anderen uit, tot de man van de huisjuffrouw lachschreeuwgrappend uitkikte:

– Zeg toe . . . lik nou me gat.

En de neef, die aan de polisie was, geestigde hoog daarover uitgierend:

– Ik ga niet uit schoonmaken.

PIJPELIJNTJES

Maar ineens witklamme miststille op de roodgeelkleurige vreugd, strak en benauwd. In z'n stoel neergezakt lag de feestman slap en vermoeid, z'n ogen dicht en z'n wangen bleek, die magerder spanden over spietse wangbeenderen.

Angstgroepend stonden ze om hem samen, kromstomme Stien jankjammerde angstig en juffrouw Meks schreeuwde:

– God, m'neer Sam, m'neer Sam, m'neer Sam... hij is dood.

Smartangststille holde in 't hoge vertrek, scherp erdoorheen kraaide onze haan, de man in de bloemige feeststoel, doodsbleek, blauwwitbleek. Maar Sam bedaarde kalm:

– 't Is niets, juffrouw Meks, 't is heus niets, gaat u nou maar stil naar voor, dan leggen wij 'm wel op m'neer Driessen z'n bed... gaat u nou maar allemaal heen... u ook juffrouw Meks... 't is niks als de warmte en de bloemen.

Zachtdrugschuifelend gingen ze heen, naar de voorkamer toe weer. Wij leien de man, onbewegend slap nu, op 't bed.

Laatmiddag. Sam uitgegaan, en rustig met napijnend vaagver gevoel van doorgedane drukte werkte ik nog wat. Juffrouw Meks was een keer of wat al binnen geweest om te kijken hoe 't was, maar de man sliep rustig door.

– Ziet u wel, dat 't niks is, net wat m'neer Sam zei, warmte en vermoeienis, anders niet.

– Nee... as-ie wakker wordt roept u dan effen? Ik kan m'n visite niet alleen laten, juffrouw Baalman en d'r zoon zijn er ook... ik kom nog wel kijken.

Paisibel in al donkerder en zonneloos laatmiddaglicht bleef ik werken.

Maar plotseling lichtscherp, pijnlichtscherp lag hij voor me, zonneverlicht naakt, z'n rug... z'n dijen scherp vooruit, waarover licht schroeide. Ik probeerde het niet te zien... m'n ogen dicht te doen, maar de blote man bleef voor me liggen... zonneverlicht... altijd helderwitnaakt. Toen met gelatene smart-

JACOB ISRAËL DE HAAN

vreugd ging ik hem bekijken, zoals hij op 't zonnige bed naaktbloot lag, en m'n pijn verkalmd langzaam aan tot genietende vreugd. Het was nu toch wel prettig hem zo te zien . . . zachtstilaademend en rustig bloot.

Dan de visioening weg weer en de kamermuurleegte stargrijs voor m'n gezicht.

Toen voelde ik koud leegheid voor me waarin de naakte zonnige man niet meer lag, en diep-rillend liep ik 't alkoof in naar m'n bed, waarin hij sliep.

XIX. BOEVENDINER

In de hoge kamer, maar waar 't licht nu helderlaat zonneloos was, liepen we allemaal in. Het wachten was nog wat op Sam geweest en juffrouw Meks had telkens gekeken of-ie nog niet kwam en ze had Toos laten kijken en weer kijken, die eindelijk terugkwam, dat m'neer Sam er was. En allemaal hadden ze geroepen van 'de rijkdom laat zich wachten' en van 'u heb zeker geen honger', tot juffrouw Meks, toen 't pretgeschreeuw bedaard was, nakalmde:

– Al m'n eten kan wel bedorven zijn . . . laten we nou maar beginnen.

De plaatsing viel goed voor mij, ver van de warmgele intiemigheid van de huisjuffrouw in de prettigrode warmte van de man. Hij was helemaal opgefleurd nu en zat weer in de bebloemde stoel, maar bloemen vaalflenserig, die juffrouw Meks nog wel opgeknapt had met de middag. Naast hem jongen Baalman. Bleke lange jongen, die met dofdiepe ogen rondkeek en vreemdlachte schuw tegen elk, die naar hem zag. Maar dadelijk prettig intiem praatte hij met De Bree, die hij nooit gekend had, maar met wie hij prettiger aanvoelde omdat ze allebei daar geweest waren. Huisjuffrouw tussen Anna en nichie in praatte hoogluid en lieflieddoend met stomme Stientje en juffrouw Meks schepte soep op.

– U bord asjeblijft, m'neer Driesse . . . ik zal goed voor u zorrege . . . Anna ga jij nog effe wat hale . . . anders krijgt m'neer Driesse niks as dik.

Warm dampte dikgele soep in volle borden en die bediend waren keken er naar begerig.

– Wie eten wil kan wel gaan eten, die halen we best weer in, vriendelijkte juffrouw Meks.

Maar ze wilden wel wachten. De man van huisjuffrouw zat met z'n lepel stijf in z'n rechterhand en schepwipte van z'n soep 't vette groengele vliesvel, dat hij aflikte nog naproevend. Anna kwam terug en zette de volle trien op tafel vlugzwaarzwaaiend, juffrouw Meks schepte verder.

– Ziezo, wie d'r nou bidden wil, die bidt er maar.

Eetgraag lepelden ze lauwvette soep, die op elke lepel een geellaagje achterliet en dikkervet stolde laatste lestje op de borden.

– Hoe is dat soepie? vroeg juffrouw Meks.

– Dat soepie is best, dat soepie is heel best, dikpraatte man van huisjuffrouw vergenoegd.

– D'r zit ook maar effen niks in, als ik 't zei, zou je d'r gewoon van schrikken, juffrouw Bramer, u weet ook wat 'n goeie soep toekomt, maar zeg u nou of deze z'n recht hèt, ja of nee.

– Hij is heel goed, vond juffrouw Bramer.

– Kom, wie wil d'r nog 'n bordje? An, d'r is zeker nog wel beneden? U toch nog wel m'neer Driesse?

Pratender aten we tweede bord geelvettiger nog dan de eerste, kleine gladde vetstukjes tussen de draadklonterige vermicelli. Feestpraatvrolijkheid begon weer op te luidleven in dempdoezige eetkamer, die toch fris bleef met twee hoge ramen open en geur van buitenbosgroen en bloemen.

– Jé, wat heb ik 't warm, dikzuchtte man van huisjuffrouw, juffrouw Meks zet asjeblijft nog een raam open... nog een.

– Zeker me pleeraampie, weerlachte Meks, as d'r twee benen zeker drie open.

– Zulke soep atten we bij m'n kostvrouw in Duitsland ook

PIJPELIJNTJES

niet, prettigpraatte De Bree, daar was 't gortsoep voor en gortsoep na.

Maar juffrouw Meks angstig voor Toos, die begrijpen zou misschien:

– Nou ja, die kostjuffrouw van jullie daar hebben we 't niet over, daar ben je goed wel vandaan... wil d'r nog iemand soep?

Dik restje uit de trien nam man van de huisjuffrouw nog en Anna haalde spruitjes met aardappelen en karbonaadjes.

– Geef maar op, hierbij, 't komt toch in één maag, maakte hij pret.

Gulzig van gele vette soepebord at hij spruitjes, aardappels... karbonaadjes.

Zwaarvetting slikten we varkensvlees na vleesvetsoep, zacht misselijk week gevoel van vet in m'n lijf...

– Kom m'neer Driesse... u eet haast niet, neem u nog 'n stukkie vlees... 't is u van harte gegund.

– Ja, geef u me nog maar wat... niet veel.

Warmvet... roodwarm zweetblonken de feestprettige eetgezichten, juffrouw Meks gaf bier. Grote tumblers witkop-schuimend, voor Stientje een blauw bekertje, een wit kopje voor Toos, omdat d'r geen glazen meer waren.

De neef van de politie stond op, bruin en witkoppig glas bier even opgeheven van de tafel. En scherper deftigprating in z'n grauwe stem toostte hij:

– Op je gezondheid Piet... en dat je nooit weer bij je kostvrouw terug hoeft te gaan... proost man.

Allemaal toostproostten ze toen en riepen dat ze ook zo hoopten van de kostvrouw. Juffrouw Baalman keek naar juffrouw Meks en ze lachnikten mekaar toe met 'n gezicht van vriendelijk begrijpen.

Drukker lawaai vrolijkheid door de nu schemerbruine kamer toen 't eten afgelopen was. Breed in hun stoelen weggezakt hin-

gen de volle eters slap, maar levendig nog dronken ze bier, almeer en meer.

Rondgerijde eetkring was niet meer nodig nu ze zaten zoals ze wilden.

Huisjuffrouw was achter me gekomen, praatte nog eens van haar romanse geschiedenis, niehie slaapsoesde zachtjes, haar hoofd slap voorover, dat telkens schoksloeg als ze haast sliep. Dan even wakker praatte ze vleilief met Stien of met Anna. De neef van de politie vertelde van 't kind met 't gebroken ruggie en van z'n vrouw, die in omstandigheden was.

Langzaam begon donkerder duister de kleuren weg te doezen en gelijkelijk bruinschemerden de kamerdingen.

– Willen we de lamp opsteken?

– Nee . . . nee, riepen ze doorelkaar, laten we nog wat schemeren, dat is veel prettiger . . . 't is zo warm met die lamp.

In 't bruine avondlichtgeschemer, dat praten zachter maakte, bleven we zoetjesbabbeldjes zitten.

Maar de lampen brandden gulliggeel over nieuw verfeestelijkte tafel met theekopjes wit en blinkzilvermetaal.

– Ziezo, nou gaan we lekker thee drinken . . . Anna geef jij de koppies eens rond . . . Toos en jij de koekies, dan kan ik nog met m'neer Driesse en zo praten.

Apart hoekje van vrijer fluisterbabbelen maakten wij: juffrouw Baalman, huisjuffrouw, juffrouw Meks en ik.

– 't Is toch weer 'n hele zorg van u af, wat u juffrouw Baalman, zoetbabbelde huisjuffrouw.

– As-ie maar werk vindt.

– Ja, dat wel, maar op alle maniere hebt u z'n uitgaanskas nog.

– Ja, dat nou weer wel, dat is ook waar, ik heb vandaag al een riks gehad, maar u begrijpt, ik had ook m'n kosten . . . verbeel je, waar-die nou z'n geld moet gaan halen?

We verbeeldden ons en dan zei juffrouw Meks:

PIJPELIJNTJES

– Op 't pelisiebureau, zeker om nog eris te kijken hoe-die d'r uitziet, nadat die schobbers 'm beet gehad hebben... kunnen ze 't 'm dáár niet meegeven, en hij moet d'r zelf heen...

Zachtzoetjes kal-klaagde¹ ze voort over uitgaansgeld, dat op 't bureau gehaald moest worden. De Bree en Baalman prettig in eigener aparte intimiteit praatten over 't hotel en over de directeur, die ze dirk noemden en over de onderdirecteur die ze kleine dirk noemden. Maar zacht nog en met geheim lachen van 't samen wel te weten. Juffrouw Meks liet nog eens theeschenken en even leefde 't bezige schenkgedoe op in de effen pratelomping van 't doezende avondje. Maar rustig uitgedeind de praatluiding weer, groepjes apart... juffrouw Meks slapmoe in d'r stoel. Huisjuffrouw begon weer:

– U zal ook wel eris an u man gedacht hebben vandaag?

– Ja... meer as eens.

Juffrouw Baalman zuchttroostte:

– 'n Jaar is toch ook zo erg niet... nog 'n jaar, dan is u man d'r ook uit...

– Goddank ja... u kan u begrijpen, wat 'n gevoel dat voor zo'n man moet geweest zijn, toen-ie de fluit van achten hoorde en dat Piet nou z'n eigen kleren weer kreeg en dat hij d'r nog een jaar in moest zitten...

– Asjeblijft, 't kan me door m'n hart gaan as ik nog an m'n eigen jongen denk.

– Maar ik moet zeggen hij schreef d'r niks jaloers over... de laatste keer nog, toen schreef-ie 'Too, zorg dat Piet 'n goeie dag d'r van hêt' en nou vraag ik iedereen, u ook, m'neer Driesse of ik goed voor 'm gezorgd heb... ja, of neen?

Maar onrustiger verontruster keek juffrouw Meks naar boeventroepje, waar luider praten begon en druk-onbeheerst meer. Brutaal over de tafel de kamer in sprak jongen Baalman over

1. Kallen: praten (verouderd)

bajes en over nor . . . Juffrouw Meks besliste:

– Allo, Toos, 't is 'n drukke dag voor je geweest en morgen moet je weer vroeg op . . . ga nou maar naar je bed, Anna help jij Stien even voort naar beneden, maar laat 'r niet vallen.

Vrijer nu Toos weg was praterde gevangenispraat op en in één luistertroep rond twee boeven heen zwegen babbeltroepjes van daareven.

– Dirk is nog erger as kleine dirk . . . as-ie de pest niet krijgt zal ik 'm voor 'm kopen, schreeuwde Baalman. Moet ik eris vertellen wat-ie mijn gedraaid hèt? Moet je begripen, dat je daar nog na de kerk toe moet ook, affijn je doet 't voor je divertissement, want 't bennen zulke doorgefourneerde sallemanders, dat ze je op zondag niet laten luchten . . . affijn, op een dag toen wazzen we weer in de kerk . . . prachtig ieder in 'n appart hokkie zodat je mekaar helemaal niet zien kan, maar je kan allemaal wel de domenee zien of de pastoor . . . affijn, toen was d'r gebeden en toen zei ik niks anders as hardop: kommen ze niet met 't kerkezakkie rond? Nou toen gingen de anderen natuurlijk lachen, dat's vanzelf, nou en daarvoor heb ik veertien dagen in 't cachot¹ moeten zitten . . . daarvoor alleen . . .

Luistertroep brak in hevig bozende kletsclubjes, die 't allemaal schande vonden, dat iemand zó behandeld werd, maar jongen-celboef prettig vindend aandachtig zwijgluisteren om hem vertelde door:

– En nou moet je je deris goed voorstellen hoe zo'n cel d'ruit ziet . . . helemaal van steen en geen meubels d'rin, alleen 'n houten brits. En as je dan nog kapsies maakt, dan douwen ze je gewoonweg in een dwangbuis. Dat moest je d'ris zien . . . een grote ruwe zak met gaten voor je armen en voor je benen, daar ga je in en dan wor-je zo maar op 'n brits vastgesjord . . . schreeuw dan maar raak, ze horen je toch niet en as je piesen of poepen moet dan doe-je 't d'r maar in.

1. Strafcél

PIJPELIJNTJES

Schunnig streelde hij de gemene woorden en prettig praatte hij na... je piest er maar in en je poept er maar in, bewegend z'n hoofd op de gangmaat van de woorden. En hij begon 't te zingen en stampte erbij met z'n voeten... je piest er maar in en je poept er maar in. Tot hij plotseling ophield en in de lamp keek en 'tja' zei.

Maar kalmer met zachtdeinende klachtstem van vroeg oudgesleten man praatte De Bree er tegenin, wat zeurig:

– 't Cachot is slecht... 't cachot is slecht, dat wil ik niet ontkennen, maar je hebt d'r geen boodschap, je kan d'r uitblijven, as je in de kerk bent dan hou je daar net zo goed je mond as hier, dat is glad...

En de andere, de jongere, jongsterk koppigsterk:

– Zo en die jongen van vijftien jaar, hoorde die in 't cachot... hoorde die d'rin... zeg me dat nou deris, ze hebben 'm d'r lekker uit moeten laten... nou zeg dat eris...

Hij dan weer langzaam z'n woorden nou-kauwend en wikkewend.

– Nou... nou... of-ie d'r hoorde, dat weet ik niet, maar 'n klein kreng was-ie zeker, maar om nou te zeggen, dat ik 't 'm gun, nou, dat zou ik ook niet graag. Ik heb 't cachot d'ris gezien toen ik wachten moest op bezoek en toen hebben ze me d'r zolang ingebracht, maar ik kan je zeggen... ik gun je de lol.

– En ik jou, ik gun je 't cachot en ik gun je d'r 't hele hotel bij... 't is d'r verdomd saggerijnig... maar weet je nog die nacht, dat nummer elf z'n hele hebben en houën kaporis sloeg...

– Ja... ja, matpraatte de ander weer, maar wat hêt 't 'm geven... is-ie d'r 'n steek beter van geworden... nee, dat moet je niet doen... as je daar bent, dan moet je je gemak houën helemaal... dan heb je niks meer in te brengen as je kruik... of as je brits... 't bennen pestkrenge en toen ik d'r pas was jeukten me handen me om die gemene dirk op z'n harsens te slaan... maar

JACOB ISRAËL DE HAAN

dat gaat over... op 't laatst kan 't je niks meer verdommen... dan vin-je alles goed, wat ze doen... as dirk 's morgens komt, dan ga je in orde staan net as 'n soldaat... dondert niet... as de dokter komt steek je je tong uit... je doet alles, wat ze maar willen.

– Nou maar ik dan niet... ik dan niet, weerschatterschetterde celjongen, ik heb dan wel deris op m'n poot durreve spelen... eenmaal nee, dat moet je horen, toen was ik an 't kikkers maken... zie je, dat bennen vuurmakers¹, nou en toen mocht ik d'r niet meer maken as vijfhonderd op 'n dag, omdat de vent, die ze kocht niet meer nodig had... nou en toen verdomde ik 't vierkant... ik zei gewoon, dat ik 't verdomde en of ik ander werk kreeg... nou of 'k... tja... je moet maar durven.

De ander moe zei niks meer en 't praten zachtjes in troepjes herbegon.

– Ja, klaagde juffrouw Baalman, Cor was altijd zo astraint², nou zit-ie d'rvan op te snijen, dat-ie zo'n grote bek had, maar ze hebben 'm maar wat vaak beetgehad. Ik ben d'ris eenmaal geweest toen-ie in 't cachot zat, nou bij de grasie Gods mocht ik 'm dan zien... effies maar.

– 't Is wat te zeggen... 't is wat te zeggen, murmerde Meksje na, en me man dan... me man dan, wat zal die nou voor 'n dag gehad hebben vandaag... nee, zeg u dat nou zelf.

In ons kringetje klaagde boevenleed verdrietig op met zachtpratingen van de zeurstemmen en juffrouw Bramer dutte in.

Langzaam aan begon scherpheldere dagvreugd en vreugd van de lamplichte avond met de feestende theetafel kreukerig geel te verfleetsen... moe zwaarden ogen dicht.

Op de grond lagen fijningekreukelde papierpropjes... de man van huisjuffrouw speeldeed weer met z'n handen in z'n zak.

1. Voorwerpen van licht ontvlambare stof om vuur aan te maken

2. Brutaal

PIJPELIJNTJES

Diepdoffiger zonk zware matheid in ons neer . . . een grijzerige onverschilligheid langzaam gedeind uit de heldere avondvreugde en die triestigjes uit zou bleken de lange na-uren van de avond door.

Tot juffrouw Meks deed opleven toen ze zei:

– An, kind, ga maar dekken voor de boterhammen.

XX. LIEFHEBBERIJKOMEDIE

De hele buurt was d'r letterlijk in de stilstand van. Het was gebeurd in een van onze overachterhuisjes in de Hoedenmakersstraat, huisje, dat witnet, fijnwit pleisterplekte in de bruining van de effen huismuren. Langs de andere huizen was 't heen gepraat, druk babbelend besproken door die en door die. Zo was 't bij ons in de straat gekomen, waar juffrouw Meks 't besprak met de huisjuffrouw kulkoutend¹ over de tuinscheischutting heen.

– Zo gezond, zo dood, vertelde juffrouw Bramer d'rvan. Eergisteren kwam-die thuis van z'n werk en toen hèt-ie nog met dat ene jongentje van 'm gespeeld, u weet wel, dat angenomen kind van d'r lui...

– Ja...

– Nou, toen hadden ze wat gestoeid, zoas dat gaat en toen bracht-ie zelf de jongen nog naar z'n bed... u weet zelf hoe dol ze op die jongen zijn... en toen-ie weer binnen kwam toen zei-die: Vrouw, ik voel me niks prettig. Nou, zei z'n vrouw nog, ga dan te bed. Maar dat wou-die niet en toen bleef-ie opzitten en de hele tijd opzitten, tot 't d'r lui gewone tijd van naar bed gaan was... en de rest, dat weet u, toen hebben ze-n'm zo dood in z'n bed gevonden... 'n mens kan d'r toch gauw uit zijn.

– Asjeblieft... en dan zo'n knappe man... god as je 'm zag gaan... 'n hele heer net... en wat moet die vrouw nou beginnen?

1. Kullen: roddelen

PIJPELIJNTJES

– Ja, zeg u dat wel . . . zeg u dat wel . . . ze hèt 't koninkrijk der hemelen verdiend, alleen an wat ze nou voor dat jong hèt gedaan . . . ja zeg u dat zelf . . . zes kinderen en d'r dan zo maar een bij nemen, die nog geen eens van je geloof is . . . 't is prachtig, en wat zal 't nou voor haar wezen? Armoe en ongeluk.

– Zeg u dat wel . . . 't zal mijn toch benieuwen of ze die jongen bij zich houdt.

– Nou netuurlijk, ik geloof waarachtig dat ze van die vreemde jongen nog meer houdt dan van d'r eigen . . . d'r eigen kinderen gaan bij Toos op school en die jongen in de Jan van der Heijden op 'n tweede klas¹.

Paar dagen later kwamen ze bij me, met z'n tweeën, juffrouw Meks en huisjuffrouw samen. Ik lag op de canapé achterover in de schaduw te kijken naar de zon op de zoldering en Sam was uit.

– We storen u toch niet, hopen we.

– O, nee, gaat u zitten . . . gaat u daar zitten, juffrouw Meks . . . waar kan ik u mee van dienst zijn?

Huisjuffrouw deed 't woord:

– U hebt zeker wel gehoord van die timmermansknecht hierover-achter in de Hoedenmakersstraat, die verleën week gestorven is?

– Ja, ik heb d'r zo iets van gehoord . . . nogal plotseling niet-waar?

– Nou, asjeblijft . . . zó gezond en zó dood . . . eergisteren is-ie begraven . . . en daarvoor kommen we nou hier.

– Zo . . . zo, moet 't me weer centen kosten?

– Nee . . . nee, breedpraatkalmde huisjuffrouw, dat helemaal niet. Laat u mijn nou maar deris uitpraten. U weet, dat die

1. Het schoolgeld voor een tweede klas school bedroeg 20 cent per week. De scholen eerste klasse waren of kosteloos of kostten 6 cent voor één kind, 8 cent voor twee, 9 voor drie

JACOB ISRAËL DE HAAN

vrouw blijft zitten met zes kinderen van d'r eigen en een vreemde...

– Ja, tussenbrak juffrouw Meks, dat was een jongen van de burenen, die ze toch maar zó bij zich hèt genomen toen z'n moeder stierf... z'n vader was hard weggelopen... affijn, u begrijpt 't wel... en hij was nog wel Rooms ook.

– En niks geen haat en nijd, nam juffrouw Bramer over, ze hebben vroeger in 'n huisie van mijn gewoond, dus ik weet er alles van... ze bennen in één woord prachtig voor die jongen geweest.

– Ja, maar, wat heb ik daar nou mee te maken, tegentjes-zei ik.

M'n stemming was zeurigzacht van 't zo wel prettig vinden te praten over dingen van niks en anderen te horen... zelf zo maar af en toe d'ris wat te zeggen en dan warm in schaduw te liggen en kijken naar zonniglicht.

– Dat zal u horen, verdervertelde de huisjuffrouw, zoas ik zei, ze bennen gewoon prachtig voor die jongen geweest... u begrijpt, hij was ook niet iemand van geld, hij was vaste timmerman bij De Leur¹, dus dat is ook niet meer as 'n gulden of dertien en veertien... en nou wouën we wat voor die vrouw doen.

– Juist, zei juffrouw Meks.

En dan juffrouw Bramer weer brederzeuriger:

– Ik heb d'r over gesproken met juffrouw Meks en juffrouw Meks hèt d'r over gesproken met mijn en nou wouën we proberen d'r een beetje knappies in 'n stand² te zetten.

– Juist... in 'n stand, u begrijpt zo, as je d'r 'n paar centen in d'r handen geeft, dan zijn ze toch dadelijk weg... hieran... daaran... u weet zelf hoe dat gaat.

1. Bouwbedrijf in Amsterdam

2. Een betrekking als kleine zelfstandige; P 2 vervolgt: 'Water en vuur ofzo... of 'n melkhuisie'

PIJPELIJNTJES

– Ziet u nou wel . . . nou kost 't me toch me centen . . . dat zei ik immers dadelijk wel.

– Nee, liefachte huisjuffrouw, wat centen kost 't u netuurlijk altijd, maar daar zal u ook niet mager van worren, maar de zaak is, dat we 'n benefiet voor d'r willen geven.

– 'n Benefiet? Maar wat heb ik daar mee nodig . . . dat snap ik niet.

– Ja, kalmde dan huisjuffrouw, dat kommen we u juist vertellen, voor 'n benefiet bennen 'n helehoop dingen nodig . . . voor-eerst 't stuk zelf, maar dat hebben we nog, dat is met 'n enkele rippetisie gedaan, dus 't stuk, dat is ook al 't ergste niet en de zaal, dat is ook 't ergste niet, dat komt ook wel, maar d'r moet met lijsten gewerkt worren en hard ook, as 't kan moeten we d'r in enen 'n goeie bom duiten uitkloppen en nou wouën we u vragen of u met mijn zo'n stukkie boven 'n lijst zoudt wille maken . . . en dat we daarin zette van haar omstandighede en hoe ze voor die jongen geweest is . . . en of u dan ook nog eris 'n enkel keertje met ons rippeteren wil . . . u moet denken 't is voor een goed doel.

Huisjuffrouw plichtuitgepraat zweeg. Prettig vleide haar gezeurpraatje tegen m'n kalme schaduwstemming aan en zachtjes weerzei ik 't, te fijn om luid tegen te praten en bedaardjes schik-kend de een-voor-een woorden:

– Ja, juffrouw Bramer . . . ik wil d'r wel andoen, as u zegt, dat 't 'n goeie vrouw is, die hulp in alle opzichten verdient en dan wil ik 't wel goed doen ook . . . as ik 't doe, doe ik 't goed . . . dan wil ik wel 'n lijst voor u maken en eris met u rippeteren as 't niet te vaak is.

– O, maar dat is heerlijk . . . dat is goed, dan zal u d'ris zien, wat we d'rop overhouden.

– En dan, zeurtjespraatte ik weer, u moet toch ook eerst weten of die vrouw 't prettig vindt, dat 'r 'n benefiet voor d'r gegeven wordt . . . dat moet u toch eerst weten.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– O, maar dat weten we allemaal al, wat u juffrouw Meks... ik heb d'r gisteren al met 'r over gepraat en ze vindt 't heel goed... u begrijpt, pensioen is d'r niet, ze is al blij, dat ze wat krijgt.

– Zo... nou laat ze dan morgen of zo maar deris bij me komen, dan kan ik nog eris zien, of d'r misschien dadelijk ook iets gedaan moet worren... ik vind 't heel prettig dat u d'rom bij me bent gekomen... ik zal u wel goed helpen hoor.

Morgen.

Helderder m'n schaduwgrijzige stemming gescherplicht en heftig voelde 'k de dingen weer aan. Mal dat ik d'r in was gelopen door die doezige stemming van laat-nou-gaan-maar. 'n Mooie boel, wie weet wat 'n drukte, repetities... met lijsten werken... als Sam 't hoorde was-ie nog mooi razend ook. Wat-ie gelijk had. Nog maar afmaken¹?... ach, nee, nou eerst maar zien en wachten, wat 't worden zou... misschien viel 't nog mee. 'n Mooie lol anders repeteren met de huisjuffrouw, god weet wat 'n ellendige draak van 'n stuk... wie zou dat zijn...

– Ja, binnen.

Was juffrouw Meks.

– M'neer, daar is juffrouw Vroom, u weet wel, waar de huisjuffrouw u over gesproken hèt en die vraagt of ze u nou even spreken kan.

– Nou... nou... ja, laat u d'r maar even binnenkomen.

Nou deftig doen... 'n beetje goedig... 'n beetje hoog... stil, daar was ze.

– Ja... binnen, dag juffrouw.

– Dag m'neer.

– Gaat u zitten.

1. Afzeggen

PIJPELIJNTJES

Een jongetje bij d'r in rouw, en zij in de rouw, hardzwart, malzwart in de open lichte kamer.

– Juffrouw Bramer heeft me van u gesproken... het is 'n zeer droevig geval... ik condoleer u wel.

– Dank u... en zo plotseling, verleën week was-ie nog zo goed en nou zo...

– Het is heel erg... ja.

De jongen was naast d'r blijven staan, lei z'n hoofd liefvleidend op haar schouder. En zij intiem:

– Ja jongen as 't an jou lag, dan zou moeder 't zo minnetjes niet hebben... och m'neer, ik kan u niet zeggen, hoe hard ik 't vind, nou an de liefdadigheid te moeten kommen.

– Kom, dat is nou helemaal geen liefdadigheid, we zijn d'r immers om mekaar te helpen, we zullen zien, dat we zoveel geld bij mekaar krijgen, dat we u in 'n stand kopen.

En zij zachtjes bedeesd met 't haast niet durven van afgezwoegde stadsvrouw, zodra ze uit d'r huisjesbuurtje is:

– Juffrouw Bramer sprak van 'n benefiet en van lijste... as 't moet, zou 't dan niet anders kennen... minder openbaar zal ik maar zeggen, ziet u...

Ze praatte door en haar woorden voelde ik samengevloeid één woordeloos geluid. Naast haar stond de jongen en naar hem keek ik. De zon schuinde over z'n bloosfijnrode wangen, eventjes met witte haartjes. Z'n ogen blauw, z'n mond rondstrak en onder z'n lippen de huid schuinscherp naar beneden weg.

Zonnigwarm in mij voelde ik fijne gewone jongensliefde van zo vaak al en dan telkens weg weer, maar telkens nieuw en prettig om te hebben. Haar stem vaagglidde altijd door nog, maar ik bleef kijken naar de jongen bij haar. Strak om z'n benen de kousen zwart en gaalloos¹... z'n blouse zwart en zelfgemaakt met de mouwpoefjes van boven... 't liggende kraagje en daar boven z'n zonnige bloosoren. Een mooie jongen. Voor mij zag

1. Zonder dunne plekken

JACOB ISRAËL DE HAAN

ik 'm naaktbloot en bevend in de schitterzon . . . een jongen, die groot wordt . . . fijnergelijnd dan met 't lomplijvige goed aan . . . z'n borst . . . z'n armen. Endan in mij lustigde fijnfeestelijk verlangen naar hem boven alles uit . . . om z'n mond te zoenen . . . om z'n zonnige buik te zoenen . . . zacht donsende de nieuwe pretstemming van liefde mij¹ en huiverbevend lei ik zittend in m'n stoel.

Maar in enen schrok 'k op . . . de vrouw had gezwegen, lang uitverteld haar leed van de dode man. En vertederd om haar niet, maar om de fijne lievelingjongen bij haar zei ik 't zielsvriendelijk.

– Daarvoor heb ik u juist bij me laten komen . . . juist om te weten, of u d'r op tegen hadt, en nou u d'r op tegen hebt . . . nou gebeurt 't niet van die komedie, nou zullen we u wel helpen daarzonder . . . ik heb zelf wel wat geld voor u over en 'n paar vrienden van mij ook nog wel, zo'n schat zal d'r toch ook voor zo'n zakie niet nodig zijn.

Blij kleurde ze op haar bleke wangen en begon weer te praten, dat 't te veel was en dat ze niet wist, waaraan ze dat had verdiend en dat ze zo dankbaar was. Maar ik wou weten van haar jongens, van de zonnige jongen, die naast haar stond. En ruwbrak ik er tussen in:

– U hebt nogal heel wat kinderen nietwaar?

– Ja, m'neer, je zou haast zeggen ongelukkig genoeg, want wat moet d'r van de stakkers worre, armoe en ellende troef, ik heb d'r zes en dan deze nog.

– O, is dat geen jongen van u?

– Nee, m'neer, dat is 'n hele historie, die ik u nou niet vertelle kan, maar hij mist me man even goed, as de anderen ook, daar kan u wel van opan.

– Ja, dat zal wel . . . kom d'ris hier jongen.

– Toe Dirk, ga d'ris naar m'neer toe.

1. In mij?

PIJPELIJNTJES

Tegen de binnenkant van m'n been liet ik 'm staan, half-zit-tend op m'n éne knie... warmzacht voelde ik z'n fijne bloedvloeï door onze kleren heen en m'n arm lei ik op z'n heup.

– Zo heet je Dirk? En waar gaat Dirk op school?

Vlug-rood schrikte de vrouw op:

– Ja m'neer, hij gaat op school in de Jan van der Heijden op een tweede klas, dat zal u wel weten, twee van die grote bij mekaar... ziet u m'n eigen kinderen gaan op 'n eerste klas an de Amsteldijk, maar hij was daar nou eenmaal en toen heb ik 'm d'r maar gelaten.

Prettigdichter had ik de jongen tegen mij aan, doorbeefde z'n warmte m'n benen.

– Zo... dat is dan een hele zorg voor u, en past Dirk goed op?

De jongen, niet begrijpend en vreemd aangedaan door de fijne vleïing van mijn stem, die hij niet wist, waarom zo teer, starstroefde even terug. Maar ruw drukte ik 'm vlak tegen m'n benen aan en zei heethijgend:

– Je bent een beste jongen geloof ik, nietwaar juffrouw, Dirk is een beste baas?

– Ja, m'neer, hij hèt z'n eigen moeder nooit verdriet gedaan en mij ook niet... dat moet 'k zeggen.

– Zo, dan is dat voor Dirk.

Ik gaf 'm wat geld, dat hij nam vreemd-weifelend.

Maar mijn moment van hoogste spanning was voorbij en lam slapte mijn passie neer. Koud rillen koelde langs mijn rug, de jongen tussen m'n benen hinderde mij hevig. Ik duwde hem weg verveeld. En de hele malle beweging van de stille verdrietige vrouw hinderde mij, en ik eindigde bar en kortaf.

– In allen gevalle, van die benefietvoorstelling komt natuurlijk tegen uw wil niks, dat 's glad, en voor de rest, ik zal zorgen, dat u geen nood hebt... dag juffrouw.

Dan de vrouw vreemd verbaasd over m'n afruwen van 't zachte praten stond op.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Dag m'neer... dank u wel... Dirk, zeg jij ook eris dag m'neer.

– Goeiendag... u komt d'r wel uit.

– Ja m'neer, dank u wel.

Alleen in 't zonnlichtliche vertrek bleef ik kalm en bedaard en werkte door, helemaal niet meer bewogen door de fijnheid van de jongen.

't Was juffrouw Meks.

– As u 't niet al te interessant! vindt, mag ik vrage of u met d'r hebt afgepraat?

– Afgepraat? Wat? Van die benefietvoorstelling?

– Ja. Dat hadt u toch beloofd...?

– Nee, daar komt niks van, met dat mens en d'r jongen wil ik totaal niks meer te maken hebben. Dank je.

– Gut... is ze onbehoorlijk geweest?

– Onbehoorlijk? Nee maar effen, geen stuk heeft ze an u heelgelaten, an juffrouw Bramer niet en an u niet.

– Nee maar, die is goed. Daar praat je nou voor... daar doe je nou moeite voor... nee maar die is goed... wat hêt-ze gezegd?

– Ze zei...

XXI. M'NEER FRITS

Was de worstelknecht van m'neer Koppé, die boven ons woonde één hoog. Als m'neer Koppé geworsteld had en warm was en vermoeid en bezweet, dan veegwreef m'neer Frits hem af, zachtstevig wrijvend dat-ie de huid niet kapotmaakte op de rug van worstelaar. Fijnnetjes, netjescorrect liep m'neer Frits altijd naast worstelman mee, eventjes achterblijvend. Droeg 't bruine citytasje met olie en de handdoeken. Trots groot voor 'm stapstapte m'neer Koppé naar z'n leslokaal ergens in de drukke stadsbuurt. Altijd had m'neer Frits een grijze hoed, een rooie das en een vrouw. Juffrouw Meks sprak er schande van en nichie ook. Juffrouw Koppé vond 't niet erg zolang m'neer Frits goed met haar was, maar toen ze met 'm ruziede, vond ze 't ook schande en met z'n drieën schandekletsten ze d'rvan, de kulbuurt rond. Juffrouw Koppé uit 't raam één-hoog boven en nichie met juffrouw Meks in de tuin.

– Dat-ie nou trouwt over de puthaak, dat is nog tot daaran toe, maar dat die al die meissies zo nakende uitkleedt, dat is gemeen, wat u nichie?

En van boven af:

– As ik alles geweten had, was-ie nooit bij me in huis gekomen, u begrijpt as je iemand buiten de kost hebt, dat is veel duurder dan in de kost, dat's vanzelf, en me man is wel op 'm gesteld, ik zou liegen as ik anders zei, hij is goed voor z'n werk.

– Is dat nou nog zo moeielijk, dat afdrogen? Ik dacht, dat daar nou niet zoveel an was, naarbovenpraatte juffrouw Meks terug.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Nee, dat moet u zo gauw niet zeggen, je moet niet te zacht wrijven en niet te hard, want as je te zacht doet, dan geeft 't je niks en as je 't te hard doet, dan kà-je 't net zo goed late... nee voor z'n werk is-ie goed.

– Nou, maar dan hield ik 'm maar.

– Nee, ik hou 'm niet, as m'n man 'm buitenshuis wil houën, dan is 't mijn goed, maar ik wil van m'n huis geen kast maken.

– Nee, daar heb u gelijk in, dat zou ik ook niet moeten.

– O zo, in die tijd, dat-ie nou hier woont, hèt-ie al... laat ik d'ris zien driemaal een ander gehad... eerst die Duitse, dat zal u nog wel weten, die kleine... die had note-bene nog cente ook... affijn, m'neer Frits hèt wel gezorgd, dat ze opkwammen en toen uit was 't met d'r... die tweede, dat was weer 'n Duitse en nou die Engelse.

– O, maar daar is-ie toch mee getrouwd... dat hebt u immers zelf gezegd.

– Getrouwd? Nou ja, op zijn manier, getrouwd in Engeland, maar dat telt me niet, dat telt me niks, daar draai ik m'n hand niet voor om... heb u 'n trouwpapier gezien... heb ik 'n trouwpapier gezien... en in alle gevalle, getrouwd of niet getrouwd, hij moet weg en zij moet weg... je zou op 't laatst ruzie hebben met je eigen man.

– Zeg u dat wel... nee, dan zouën ze d'r bij mij ook afmoeten, maar ze ziet d'r toch helemaal niet ruzieachtig uit hèt?

– O, nee, d'r gezicht is fijn genoeg met d'r rooie haar en d'r blauwe ogen, m'n man zegt dat dat mooi is in Engeland, nou, ik gun ze de lol, maar ze hèt ze achter de mouw, dat heb ik u maar te zeggen.

– Maar hij is toch lang zo'n onknap persoon niet en hij is toch altijd even netjes gekleed.

– Nou, die knappigheid hèt van dichtbij gezien ook niet over, z'n gezicht zit vol puiste, hij is net effies dertig, maar je zou 'm

PIJPELIJNTJES

best meer as veertig geven en hij is al zo grijs as 'n duif. . . en wat z'n mooie pakkies betreft, nou dat kan me man ook en dat kan ik ook, as we de lui niet betalen.

– Dat 's glad, god, is-ie van die kracht?

– Nou, en niet effies ook, u had moeten zien wat 'n dassen en wat 'n hoeden, 't fijnste niet fijn genoeg. . . en niks betalen, geregeld niks.

Laat-avond zaten we bedaard aan ons werk. Sam over mij, dee z'n laatste dingen voor z'n examen nog na. Buiten ruisritste regen over de ruiten en prettig rilde ik, dat we saam binnen waren.

– Wat een weer hè, buiten.

– Nou asjeblijft, zo zullen we ook gauw uitgezomerd zijn.

– Ja. . . we werken wel lekker hé vanavond? Blijf je nog lang op?

– Nee. . . niet zo heel lang meer, ik ben een beetje moei. . . ben je nog uitgeweest vandaag?

– Nee, ik ben maar thuis gebleven. . . zeg Sam, ik laat morgenochtend de wekker om half zeven aflopen, dan kom ik bij je nog lekker wakkerpraten.

– Ja, dat 's goed, as je maar rustig bent, anders weet je d'r alles van. . . maar zeg, ga d'ris even kijken, 't is net of ze op 't raam tikken.

Uit 't raam keek 'k in de zwarte regentuin, die gek lei; de overhuizen al donker in de nalate avond. Ik keek en leegstarend in zwarte verte; een zoete smaak proevend in m'n mond en week denkend aan Sam. . . wat hadden we 't rustig de laatste dagen, dat moest zo blijven, langzaam aan werd 't herfstig buiten. . . lang-donker al. Ineens. . . fel-vlug tegen 't raam 'n steentje. . .

– Nee maar zeg, nou moet ik toch eris kijken, wat dat is. . . dat 's toch al te zot.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Open 't raam. Uit 't éénhoograam riep een stem, die van m'neer Frits was:

– Bent u daar, m'neer Driesse?

– Gut u, m'neer Oostdijk... is d'r wat niet in orde?

– Ja, ik kom.

Vlug clownde hij naar beneden, langs de pereboom voor 't raam, die wat neerzwepte en weer opboog, vlug in de vensterbank en bij ons binnen, vreemd vallend in de rustige intimiteit van haast slapen-gaan in de kamer. Ik dee 't raam dicht en dadelijk, 't eerst pratend begon hij:

– Neem u me niet kwalijk, dat ik zo binnenkom en zo laat, maar ik zal u alles vertellen... dan zal u zelf zien.

Fijnbeefde rillerig, correct in z'n zwarte pakje met z'n lijf lichtlenig, maar z'n gezicht te oud toch en verschrikt-onrustig.

– Gaat u dan maar zitten... zo erg zal 't toch wel niet zijn, kalmde Sam.

– Ja... ja... laat ik maar even zitten... god, wat ben ik beroerd...

– Maar wat is d'r dan toch?

– Ik moet de gevangenis weer in.

– Lieve jeses, dat 's beroerd.

– Ja... ik heb 't al zien ankommen, 'n hele tijd al... en ik kon niet weg. Telkens dacht ik nog, dat 't goed zou gaan... maar 't is mis, ze hebben me verrajen... ze hebben me verrajen en nou loeren ze op me, as ik 't huis uitkom dan snappen ze me.

– Ja, dat is verdomd erg.

– 't Is de tweede keer al... de tweede keer... nou moet ik de cel weer in, god weet voor hoe lang.

– Maar wat wilt u dan, dat we voor u doen? Wilt u dan, dat we u zien weg te helpen?

– Nee, dat kan niet meer... 't is te laat... d'r is niks meer an te doen, niks meer, ik moet d'rin... maar ik wou u vragen of ik vannacht hier mag blijven, dan heb ik tenminste nog eris een-

PIJPELIJNTJES

maal 'n goeie nacht en morgen wou ik dan maar de straat op lopen, dan zullen ze me wel pakken.

– Ja zeker, u kunt gerust hier blijven, zolang als u maar wilt... Joop, m'neer Oostdijk kan zeker jou bed wel krijgen, dan slaap ik in 't alkoof.

– Ja, dat's best.

M'neer Frits heelweer kalmer nu, bedaard zat hij op de canapé.

– Ik dacht wel, dat u 't goed zou vinden, voor een nacht... boven heb ik geen deel van leven meer, ze doen daar niks as schelden. Mag Lizzy ook hier komen?

– O, ja, als u graag wilt, ja.

Hij pretjeslachte zachtjes:

– U begrijpt, daar krijg je niet veel vrouwen te zien, en wie weet hoe lang ik d'r inmoet... u moet maar 'n beetje door de vingers zien vannacht... 't is de laatste keer, moet u maar denken, want als ik d'r uitkom zal Lizzy wel weg zijn, denk ik.

– Ja, dat denk ik ook... u kunt hier doen, wat u wilt, we sjouwen straks mijn ledikant 't alkoof uit en dan kunt u Joop z'n bed krijgen, wat jij Joop?

– Ja, 't is mij goed.

Maar weewitte walging voelde ik voor fijne vent, die zijn laatste tijd gebruiken wou, en die nu prettig te lachen zat:

– Ja... as ik eruit kom, dan is Lizzy d'r niet meer.

Al zijn gekke angst voor grijze cellentijd, die voor hem komen ging, verhelderde lekker nu hij voorproefde van de nacht, dat Lizzy nog bij hem zou zijn.

– Zal ik d'r maar even roepen... zij kan natuurlijk wel over de stoep komen, op haar loeren ze niet, dat begrijpt u zo.

Uit 't raam floot hij schel in de dichte nachtstille, twee keer lang en een keer kort.

– Ziezo, nou komt ze wel.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Vreemdfijn, schuw was ze binnen, en ze begreep wel, dat we wisten, waarom ze hier moest zijn, de laatste nacht, dat m'neer Frits in vrijheid was. Manteltje over haar arm, hoed in d'r hand. Een beetje Engels praatte ze haar korte zinnnetjes maar die ze prettig doorlachte met een luchtig gelach, en dadelijk maakte ze haar thuis in onze kamer.

– Ziezo, dat is alweer, ik ben blij, dat ik daar weg ben . . . dat mens dee de hele avond niks as schelden en razen.

– U kunt hier blijven, zolang u wilt, zei Sam. Joop help jij me even de canapé keren en mijn ledikant uitsjouwen.

Toendan maakten we onze slaappleaats klaar, de canapé met de hoge kant van de muur af, voor mij, Sams ledikant voor hem vlak er tegenaan. En 't alkoof donker en leeg hollend nu 't ene bed d'ruit was; we stonden d'r met z'n vieren in.

– Hier hebt u alles, wat u nodig hebt . . . poeierzeep in 't doosje . . . handdoeken liggen in 't laadje, zei Sam.

– Willen we dan maar niet te bed gaan? vroeg m'neer Frits, ik ben moe en verlang naar m'n bed, en 't is laat genoeg voor zo'n drukke dag.

Maar zij met fijner meisjesvoelen voor wat ze wist, dat gebeuren ging huiverschuwde toch terugjes om ons.

– Nee, laten we nog een beetje opblijven, als de heren 't goed vinden . . . dan kunnen we nog wat praten.

Zoetjes door mij heen donsde zachtfijn vreemdvoelen voor dat meisje, dat blijpraatte nog de avond voordat ze heel alleen zou zijn. Lachbuigend babbelde ze nu met Sam in de gele lichtschijn van de stilbrandende lamp over haar gezicht heen, en vlug terugbabbelde ze weer naar mij.

– Wat bent u stil vanavond.

– Wat bent u vrolijk . . . waarom bent u nou blij?

– Waarom niet . . . vraag u liever waarom niet . . . ?

– Vindt u 't dan niet lam, dat Oostdijk weg moet?

PIJPELIJNTJES

– Waarachtig vind ik 't lam, maar ik kan d'r niet om huilen... as ik huil wor ik lelijk en as ik lelijk ben, kan ik m'n kost niet opscharrelen.

– Nee... u mag wel afscheid nemen van 'm... hij schijnt d'r lelijk tegen angedraaid te zijn?

– Ja, drie nootjes zal-ie wel te kraken krijgen... en we nemen wel goed afscheid... vannacht, voorgoed, geloof u ook niet?

– Misschien wel... ik weet 't niet, misschien ziet u mekaar wel eris weer.

– Ik denk 't niet, en dat hoeft ook niet, we houën veel van mekaar, maar Frits begrijpt wel, dat ik geen drie jaar op 'm kan wachten.

– Maar wat gaat u dan doen... waar gaat u heen... u moet toch ergens heen.

– Ja, morgen gaat Frits de straat op... hij zegt dat-ie dan wel gauw opgepakt wordt en dan ga ik de stad in.

– Maar blijft u nog wat hier... waar moet u dan heen, de stad in?

– Dat weet ik niet... u moest niet zoveel vragen... ik vraag ook zoveel niet... we moesten maar naar bed gaan.

De starstille donkerte in de kamer. Op de koele canapé lei 'k achterover, pijnklaar wakker. Sam in 't ledekant naast me sliep paisibel. In 't alkoof, waar de twee lagen in mijn bed, was 't stil geweest een poosje, tijd van fatsoen, dat ze dachten, we sliepen nog niet. En hun afscheid hadden ze toen genomen... afscheid voor altijd omdat hij heenging voor jaren misschien in doflege grijsheid van de cel. Fijne lachgeluidjes, maar gekort en ingehouden en daartussen 't langere geluid van hun zoenen. Dat eerst en dan wilder lachend, onbeheerst meer, haar stem er diepdoordringend tussen...

In mij pijnde hevig afscheid van hun liefde, door mijn benen rilde het rukkend, als ze mekaar zoenden. En hij dee 't zo lang... kwam hij dan niet klaar... nooit...

JACOB ISRAËL DE HAAN

Maar rustig werd 't dan toch, ze waren stil gaan liggen met mekaar. Om mij heen niets dan de zwarte stilte, die zachtjes te suizen in mijn oren begon... scherp te suizen, zachtscherp... zachtsarrendsuisscherp... almaar door. En 't suisgeluid wou niet bedaren... ik begon te praten om er overheen te komen, maar 't suizen bleef... verzachtte tot doezeliger rittelen... dat in mijn oren kriezelde¹ van binnen... diepplagend zachtjes en dan in enen iets feller weer, dat mijn vlees schokte. De stilte zwarterzwart en al maar zwaartzwarter worden. En 't dikke zwart te schuiven en schudden zwaarbelbobbeld... vol geluid de kamer... dikdrollig geluid, dat traagjes bobbelde uit de hoeken op... in 't zwart op...

Maardan radeloos kil in krankzinnige bobbelende zwartstilte uitgilde ik uit:

– Sam... Sam... lieveling.

Lichtdag toen ik wakker werd. 't Ledekant weggenomen voor de canapé. Ze waren op al alledrie en gekleed om uit te gaan. Vlug stond ik op en waste mij fris af, kleepte me ook aan, lekkerlosjes. 't Zwarte gevoel was weg, even lichtduizelde m'n hoofd.

– Kom Joop, vlug wat, we gaan even eten.

Lizzy ruimde de kamer op; zette koffie, vreemd bewoog een meisje door ons dagelijks rommelgedoen heen. Ze was toch wel mooi... waar zou ze nou heengaan... de vlakke op natuurlijke, toch jammer... bij ons kon ze niet blijven... nee, dat kon niet...

We aten vlug gedaan.

– Ziezo... nou zal ik maar gaan, zei m'neer Frits niet lachend, je zal d'ris zien, hoe gauw ze me ingepikt hebben, enfin... je zit d'r veilig... nou m'neer Sam 't goeie hoor en m'neer Driessie 't

1. Krabbelde (Duits: kritzeln)

PIJPELIJNTJES

zelfde, ik dank jullie wel voor de vriendelijkheid... nou dag Lizzy hou je maar goed.

Kalm witkoel ging m'neer Frits 't huis uit en werd die dag gepikt. Vreemd met drieën bleven we in onze kamer achter. Lizzy gewoon vroeg juffrouw Meks om water voor de kopjes, waste ontbijtjesboel af.

– Ziezo... nou ga ik ook maar.

– Juffrouw Lizzy... als u niet weet, waar u heen moet, blijf dan nog wat hier... tot u een thuis hebt.

– Nee... nee... ik ga de stad maar in... ik dank u wel voor de vriendelijkheid en m'neer Sam ook... maar ik ga de stad maar in.

– Weet u dan niet, waarheen?

– Nee...

Endan ging ze. Liep fijn in 't voormiddagzonnetje de straat uit... de hoek van de Ceintuurbaan om en stad-in.

XXII. DE MEID VAN SAM

Sam was er niet. Was weer heengegaan naar zijn eigen kamer en hij had mij alleen gelaten in 't huis, waar we saam hadden gewoond en waar alles toch nog van hem bleef. Paisibel was hij heengegaan en zonder hevigheid van soms andere keren. Het was herfst geworden en de weewichte herfstgrijsheid drukte onze hoofden dof. Dagen lang regende het nu sarkalm uit egaalherfstige regenhemel over de tuin waar alles glimglad overregend triestigde. Stil waren wij geworden in durige herfstweemoed. En op 'n dag zei Sam.

– Jopie, ik voel me weer zo vreemd... ik ga maar 'n poosje weg weer naar juffrouw Kater.

– Ben je niet goed?

– Ik weet 't niet... ik voel me zo slap... zo doorgeregend... 't is heus beter, dat ik 'n poosje bij je weg ben. Ik zal je dikwijls schrijven en als ik beter ben kom 'k weer hier... misschien als 't weer wat zonniger wordt.

– Ja.

Toen weer dagen alleen. De lange doorgeregende uren emotioneloos met de dooie boekedingen. Alleen maar zo af en toe kleinbriefje van Sam, dat hij nog niet goed was, maar dat-ie nou wel weer gauw weerkomen zou en dat ik hem weerschrijven moest. Maar hij kwam niet terug, dagen niet en weken niet. De triestige herfst was winterig helder geworden... waarom kwam Sam nou niet terug... 't was nou toch goed weer... hij kon toch allang weer beter zijn... zo lang was hij nog nooit

PIJPELIJNTJES

weggebleven... een week... veertien dagen, maar dit was al meer dan een maand. Geschreven had hij de laatste tijd helemaal niet meer. Wanhopig dichtten de dagen over onze laatste samedag heen, die onduidelijk leek en heel veraf. Zou hij zeker zijn geworden, dat hij niet schrijven kon... zou ik naar hem heengaan...

Het was weer gaan regenen. Stardurend in de voorwinter of 't vroegherfst was en m'n helderder stemming slappig doorgeregend tot sinistere kalmte. Ik werkte niet meer, lag liefst de hele dag op 't bed in de donkere alkoof, ging niet meer uit, almaar droefdenkend aan Sam en waar hij gebleven was. Maar was te slap om iets te doen en tuurde ellendig in de verte van de alleengeleefde dagen zonder iets van hem.

Op een morgen dan. Alnog regen, 't eerste daggeluid dat je hoorde egale regentikken in de snijding tussen de huizen. 't Moest nog heel vroeg zijn, 't licht was nog grijzig doordonkerd in de opene alkoof. Weer regen... wat moest ik nou doen vandaag... thuisblijven weer, almaar die regen... die regen... zou 'k opstaan of te bed blijven vandaag... nee niet opstaan... liever liggen blijven en de uren maar langs me heen laten gaan. Stil achterover lag ik vaag ziend hoe 't licht langzaam in 't alkoof helderder te witten begon... maar over m'n ogen grijsde bleke morgenstilte dicht. En doezeldommelde ik weer.

Maar ineens helbelde de schel me wakkerder... nog een harde ruk door de klingelgang heen. Het was de melkboer. Even weer de regengeluidstilte alleen... toen de deur open, die klemde.

- Een kan maar vandaag... 't saust weer lekker hè?
- 't Is de tijd van 't jaar anders niet, maar je hebt 't maar te nemen, wanneer 't valt.
- 't Is 'n kouë lol zeker nou zo in de regen 's morgens vroeg.
- Asjeblijft...

JACOB ISRAËL DE HAAN

En dan juffrouw Meks ineens:

– Hé bent u daar, m'neer Sam.

O, daar was Sam terug. Natgeregend stond hij voor m'n bed in enen.

– Dag... dag... dag Sam.

– Dag Jopie... hoe is 't d'rmee?

– Kom je weer thuis... blijf je nou bij me... wat ben je lang weggeweest.

– Ja, ik voel me niks goed... sta je op?

– Opstaan? Dat's waar ook, wat kom je malvroeg.

– Nee blijf maar liggen... ik moet je d'ris heel ernstig wat zeggen.

In de lichte lichtchemering van 't alkoof praatte zachtjes z'n fijne strelstem ineens door, diep dieperdringend binnen mij in.

– Jopie... je moet 't niet mal vinden, maar ik heb 'n meisje... toe zeg nou niks... laat me nou maar uitpraten... daarom heb ik je in zo'n tijd niet geschreven... toen was 't al aan de gang... toe Joop... huil d'r nou niet om, 't is beroerd voor je, dat voel ik zelf ook wel... toe huil nou niet... je weet immers niet eens, hoe 't in mekaar zit... wil ik 't je maar vertellen?

Lam lagen m'n benen onder me en door m'n hele lijf lerppte¹ weekwitte pijn... dat was dan nu 't eind... 't eind... 't eind.

– Sam...

– Ja... wat?

– Ik heb altijd wel gedacht, dat je niet genoeg van me hield... ik vind 't zo erg beroerd... nou ben ik je helemaal kwijt.

– Nee dat heus niet... heus niet... luister dan...

– Ja... vertel 't maar, ik vind 't zo lam... dat kan ik je gewoon niet zeggen... ik had wel van alles gedacht... maar nooit dat... jij?

– Nee... ik eigenlijk ook niet... 't is ook zo vreemd gegaan,

1. Zweeppte

PIJPELIJNTJES

ik heb d'r in 't gasthuis ontmoet... en toen zijn we zoveel van mekaar gaan houën en zo is 't gekomen.

Ik huilde en lei druk-snikkend in m'n hatelijke bed.

– Ik vind 't lam.

Toendan zeien we een hele poos niets. Sam onbewogen zat op de bedrand... z'n gezicht half in schaduw. Buiten klaagrazerde regen over de ramen. En een grote triestige weemoed treurde in mij... daarover. Nu zou ik altijd alleen moeten zijn... Sam zou afstuderen en weg gaan wonen... ergens buiten... maar dan ging ik met Koos wonen... 't kwam er niet op-an, wat de mensen zeien... dan dee 'k wat ik maar wilde. En 't eerst praatte Sam weer:

– Zeg Joop, je moet je d'r niet al te mooi voorstellen... ze heeft vroeger ergens in de Pijp hier gewoond, tenminste dat zegt ze, maar ze kan wel liegen... daar heb je natuurlijk nooit kijk op... ik hou heel veel van d'r, en ik weet gelukkig maar weinig van d'r af... ze hèt in de Pijp gewoond zegt ze en es heeft ze niet, dat weet ik... dat weet iedereen niet eens van z'n meisje...

Regenige stilte weer en dan Sam:

– Vin-je 't dan zo beroerd?

– Ja.

– Ik ook... maar d'r is niks an te doen... vin-je 't dan zo lam om dat van vroeger?

– Nee... dat weet je ook wel...

– Zeg Joop, ik zal 't je maar direct zeggen, ik wou wel, dat ze hier kwam wonen... vin-je 't goed?

– Ja... als jij graag wilt... ik vind je zo lief... waarom doe je zo?

– Vin-je 't dan goed, dat ze hier komt?

– Ja... heb je d'r al met juffrouw Meks over gesproken... Sam kom nou nog eris dicht bij me... 't zal wel loslopen hoor... nou vind 'k 't nog beroerd, maar 't zal wel meevallen.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Misschien wel... leuk dat je 't dadelijk goed vindt... ik dacht eerst, dat je niet zou willen.

– Jawel... 't is mij goed... ik zal wel lief voor haar zijn ook... maar vindt juffrouw Meks 't goed?

– Ik weet 't niet... dat wou ik je juist vragen, praat jij d'r is over... wil je?

– Ja... Sam geef me 'n zoen... de laatste... getrouwde man... getrouwde man... nou ben je een getrouwde man...?

– Ja... lach je daarom nou weer?

– Ja... waarom niet, anders moet ik maar huilen... Sam laat 'r nou maar dadelijk komen... je hebt zeker al afgesproken?

– Ja... ik zal d'r gaan roepen.

– Roep juffrouw Meks dan meteen even als je weggaat.

– Ja... dag Joop.

– Dag... geef me nou nog eris 'n zoen... maar nou heus voor 't laatst.

Op de gang riep Sam naar beneden het doffende souterrain-gat in:

– Juffrouw Meks kom u effe bij m'neer Driesse boven?

– Bij m'neer Driesse... ja... ik kom dadelijk, even m'n bloessie andoen.

Deurslag en dan doorgeregende stilte weer. Sam weer weg en droevig gepijnigd mijmerde ik na over deze vroegmorgen. Een meisje nu in huis en haar fijner bewegen door 't onze heen... Sams beste innigheid niet meer voor mij... voor haar dan. In mij treurde droevig het medelijden om mezelf verlaten maar ook om Sam... zijn stem was zo vermoeid geweest en zijn droefheid mij doordringend. Maar misschien was 't nog wel alderbest zo... langzaam wierd ik wel los nu van Sam... hij zou nu niet altijd meer in Amsterdam blijven en als ik dan alleen bleef, dan was dat toch beter. Met mijn vreemde jongensvoelen zou ik nooit goed kunnen hebben bij andersdoende mensen... 't was toch eigenlijk wel goed zo...

PIJPELIJNTJES

Juffrouw Meks klopte.

– Ja, kom u maar hier.

– Gut, bent u nog niet op . . . zal 'k strakkies maar even terugkomen?

– Nee . . . gaat u maar op die stoel zitten . . . ik moet u eris ernstig spreken.

– O, dat kan . . . d'ris toch geen kwaad bij?

– Nee, luister u maar.

En helder praatte ik m'n praatjes op, druk over haar kleine tegenspattertjes van goedfatsoen en netheid heen, tot ik prettig vond zo te doen en 't luchtig in mij blijdschape van je doet er Sam een plezier mee.

– Ja, kijk u nou deris, u verhuurt d'r 't kleine kamertje bij, dat 's voor u toch ook weer 'n gulden of zes meer, laten we zeggen omdat u 'n juffrouw krijgt, die altijd in huis is, acht gulden, nou en wat 'n werk spaart 't u niet, de juffrouw houdt ons natuurlijk heel met wasgoed en in allen gevalle m'neer Sam rekent d'r op dus ik zou u vast raden 't maar te doen.

– Ja, u praat maar makkelijk, en as 't nog maar enkel an mij lag, maar u weet zelf hoe de mensen zijn, m'n vorige m'neer ook nog, die had ook eerst 't kamertje alleen, en die heb ik ook moeten opzeggen, omdat-ie d'r 'n juffrouw bij wou hebben . . .

– Toe zeg, kulkal u nou niet langer, 't is zo afgesproken as ik zei . . . ja, of u nou nee schudt, dat meent u toch niet . . . hé, daar zal je ze net hebben . . . ze zouën dadelijk terug zijn.

Dieper dook ik even rillend onder de deken, Sam en zij waren binnen.

– Kommen jullie maar even hier . . . ik ben nog niet opgestaan.

– Tonia . . . dat is nou Jopie . . . Jopie ze heet Tonia.

– Zo, dat is goed.

Het was nu heel licht in 't alkoof . . . jazes, wat zag die Sam d'r beroerd uit . . . door z'n bruin gezicht tederzieke bleekheid

heen... nou zacht en lief tegen haar doen... zo erg was 't ook niet... 't zou nog wel schikken misschien...

– Zeg Toon, as jij nou maar even blijft op te duvelen dan sta ik op... hoe laat is 't?

– Half negen.

– Lieve mens, nee maar, die is goed, ik moet 'n razende hoop werken... Toon, zet gauw koffie, as 'n meid, ik kom d'ruit.

Voor 't eerst dan aan tafel een eigen meisje van ons, ze zat met d'r rug naar 't regeniglichte raam, ik over haar en Sam met 't licht overdwers op z'n gezicht. Wat was-ie afgevallen, scherpe plooitjes hoekig om z'n mond en z'n prettig lachen moeiig verdoft. 't Eerst zei ik maar wat:

– Zeg Sam, 't is goed van Toon, ze kan 't kleinkamertje krijgen, ik heb maar gezegd, acht gulden in de maand.

Leegluud lachte hij tegen m'n schamel praten in:

– Zo, dat 's leuk, dat 's leuk, wou juffrouw Meks dadelijk?

– O, ja, dadelijk, geen idee, dat ze niet wou.

– Zo, dat 's best, nou Toon dan blijf je maar zolang hier tot we een eigen thuis hebben als ik afgestudeerd heb, dan doe je ons huishouën maar.

Dan weer stilte bleekbenauwend, 't lege grauwgeregende lichte malde zonneloos over de dingen rondom, die scherpgebrand m'n ogen droogden, dat ik spitse hoofdpijn had. En hulphopeloos triestigde Sam, kon z'n vrolijke leegte niet ophouden; zei dofjes:

– Laten we maar werken gaan.

– Ja, ik heb nog veel te doen... wat ga jij doen, Toon?

– Ik weet 't niet.

– Nou, doe maar wat je wilt, wij doen ook, wat we willen.

In m'n gewone werkraamhoekje probeerde ik te werken, maar keek de hopeloze herfsttuin in. Het regende niet meer nu. De boom voor 't raam half-groen en half-zwart afdroop zware

PIJPELIJNTJES

druppels af en toe, die tiktikkelend op de raambank neerspaten, 't houten priedtje groeneloos en vervuilregend... op de schutting een slappe natte kat, z'n dunne haren in bosjes. In de hopeloze druiling van de tuin bestaarde ik 't geregende kattenbeest... langzaam rekte 't z'n poten uit en ging. Dan draaide ik m'n hoofd loommoeielijk om over m'n werkboeken heen. Maar de spitse pijn uitmartelde dartel door m'n drooghete hoofd en mijn gedachten gingen met pijnsprongetjes heen en weerheen en ik keek ze na, dat m'n ogen erger pijnnden. Dan wilde ik weer werkturen op 't boek en staarde denkeloos op de regelrijende letters, en 't zwartwitte regelgerij grijsde egaal samen tot een tinteltrillend grauw. Achter mijn ogen brandde pijn en langzaamzwaar over mijn wang heen dikdropten tranen over m'n boek, die ik niet vasthouden kon. Toen hulphopeloos in Sams armen huilde ik van onze scherpe pijnigende ellende...

Droogjes droefde het dagenheen. Ik was dofgewend aan 't tussen ons wezen van Tonia en we praatten daar niet meer over. Meestal deed ik aan m'n dagelijks werkgedoe. Sam was stiller geworden, in 't huis dofte moeheid widdofferig over alles. Juffrouw Meks merkte het en ze boorde nijdig door de lauwig lamheid heen:

– 't Is d'r ook niet beter op geworren hier, sinds juffrouw Tonia d'r is, wat 't is, weet ik niet, maar ik wil u wel vertellen, dat ik 't saggerijnig vind. M'neer Sam valt af... u valt af... m'neer Sam hèt zich ook wat angehaald.

Maar Tonia rustig deed de kleine dingen voor ons of las hulphopeloos in de boeken, die Sam haar gaf om te lezen en die ze wist, dat Sam wilde, dat ze las. Gedweetjes dee ze wat hij wou, met zoetheid, die mij opsarde tot scherpe nijd. Dan weer liefpraatte ik tegen haar, om Sam genoeg te doen. Maar die meer en meer vertriestte en indofte onder de zwaarmiste lamheid van ons leven.

JACOB ISRAËL DE HAAN

Iedere middag precies liepen we onze wandelloop, Tonia in 't midden, eenvoudig gekleed¹, omdat Sam dat zo graag wou. Dan zeurpraatten we eerst wat, maar zwegen weer, beurt om beurt soms wat zeggend tegen Tonia, vraagjes en antwoorden los van mekaar, lusteloos.

En ik dacht over de vreemde veranderingen in ons leven... alles grijs en leeg, duizelig leeg met geen vastheid meer in ons bestaan. Tonia zonder iets... Sam doezeldof en leegdoend in zijn dagelijks werk...

Die avond zocht ik Koos van de Dam en samen, omdat Sam en Tonia thuis waren, gingen we naar de dijk aan de lege overkant van het IJ.

1. P 2: 'droeg reform . . .'

XXIII. ARTSDAG

Donkerder droefde winterdagening over ons met lichteloze morgen en vroeger neervallen van de avond. Zwaardoffer was hulpeloze ellende geworden, waaronder we gebogen liepen en leefden gedrukt. Alleen Tonia effengelijk, sarrend dezelfde, deed de dingen als voorheen, praatte prettig over de gauwkomende tijd, dat Sam klaar zou wezen en dat ze dan buiten zouden wonen en ik in de vakantie bij ze zou zijn, lange pleziertijden.

Toen op een middag 't licht verduisterde en grijze stemmigheid in de kamer teder intiemde zei Sam voor 't eerst na lange tijd weer iets van ons leven. Tonia was uitgegaan.

– Jopie . . . kom nog eris bij me zoals vroeger.

– Ja . . . is er wat?

Dicht naast 'm zat ik, maar niet veilig meer en m'n hart bonsde bang in m'n keel.

– Zeg Joop . . . vind-je niet, dat we anders zijn geworden voor mekaar?

– Ja . . . ja, ik geloof van wel . . . zeker doordat Tonia nu bij je is.

– Misschien . . . ik weet 't niet . . . ik voel me zo leeg . . . zo moe en als ik aan vroeger denk dan lijkt 't of alles niet meer zo prettig is.

– Ja . . . zeg Sam . . . ik ben weer met Koos geweest.

– Zo . . . en je had gezegd, dat je 't niet meer doen zou.

Hij zei zwak en dadelijk er achter:

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Maar misschien heb je wel gelijk . . . dat je maar doet, wat je goed vindt . . . waarom zou je 't niet doen?

– Ja . . .

– Nou lijkt me alles verkeerd, wat je tegen je-zelf doet . . . je moest alles laten gaan, zoals 't gaat, dat is beter . . .

– Ik geloof 't ook . . . heb je verdriet?

– Nee . . . nee, alleen als ik aan jou denk . . . zal je 't alleen hebben, als ik weg ben? Voor mij is 't zo heel goed . . . Tonia houdt veel van mij en ik van haar . . . maar wat ga jij doen, als ik weg ben?

– Dat weet ik niet . . . Koos komt misschien bij me . . .

– Ja, dat is 't beste.

En samen in 't weekdroevende nadaglicht huilden we zachtjes, vaagvoelend ons veranderd leven en hoe dat vroeger was.

Sams artsdagen waren begonnen . . . week van examengedoen bij brokjes . . . nu en dan, een uur, nog een uur. We zagen hem nu zelden. Weer naar z'n eigen kamer van juffrouw Kater was hij gegaan en kwam maar eenmaal op elke dag even bij ons, tegen de avond. Langzaam was hij afgedroefd, zó dat je het niet merkte van een dag tot een andere, maar als ik de momenten van sommige dagen terugdacht, dan was het bleke verval vreselijk. Z'n stem monotoonde dof, viel vaak terug in z'n keel . . . zwakjes. En vaag babbelpreepte hij dan over de dingen van de gedane dagen, maar of hij met andere bezig was. Droefenis dempdroefde in ons.

Soms leek 't beter te worden en warmde z'n stem kleuriger; raakte de dinger dieper, maar het was voor kort. Z'n gebaren prettiggrappend van vroeger vertriestten en soms een even opbewegen van zijn hand en een lichten even van z'n ogen, maar droevende dofheid weer over ons en met 't zachte zeggen van de woorden voorzichtig, of er een zieke was. Tijen lang in de bruinschimmige schemering zwegen we zittend bij elkaar,

PIJPELIJNTJES

soms even met een handraken van vroeger, 'n effies langs hem lopen en dan zeggen: dag Sam . . . dag Sam.

Eenmaal die week waren we nog intiem geweest. Weer schemertijd van de vierde examendag, want tegen dagavondtijd kwam hij altijd. Tonia de hele dagtijd bij me geweest met haar hetzelfde praten over het moeilijke examen van Sam en over 't buitendorp waar ze wonen wou deftig, waar niemand haar kennen zou van haar leven in Amsterdam nog. Gedweeë moeheid over me heen gegrijzeld en van ver nu nog stemde haar klankeklinken in m'n oren. Endan kwam Sam. Voor 't eerst lichtluchtiger z'n stem en doende z'n gebaren prettig van vroeger. In de schimschaduwige schemerkamer werd 't prettige intimiteit.

– Jopie, nou weet ik, hoe we vroeger waren, ik voel weer net als toen . . . en ik weet 't precies weer.

– Ja . . . je stem is weer net als vroeger . . . en je hele doen . . . is 't goed gegaan vandaag?

– Gewoon hoor . . . nee, dat is 't niet . . . zeg boy, we hebben 't beroerd gehad, de laatste tijd, maar je zal d'ris zien, alles wordt nou weer goed . . . ga je mee vanavond bij mij slapen?

– Bij juffrouw Kater?

– Ja . . . je bent 'r nog nooit geweest hè?

– Nee, ik vind 't leuk, zeg, 't kan nog best goed worden . . .

– Goed, dan blijf ik vanavond bij jullui, en als Toon dan vroeg te bed gaat, dan gaan wij nog wat uit.

Ik dee de lamp op en we begonnen de avond door te werken. Maar gebogen over m'n boek met de grelle lampenlichtschijn op de dingen rondomme verlepte mijn plezierstemming geelschrompelig. Nee . . . het was geweest en 't zou er nooit weer zijn, Sam zelf was veranderd. Hij zei 't:

– Zeg Joop . . . je moest toch maar thuisblijven . . . niet meegaan straks naar juffrouw Kater.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Nee... 't is goed.

– Ik geloof, dat we hopeloos veranderd zijn... ik had nooit gedacht, dat ik 't zo goed zou hebben met Tonia... en ik ben heel gelukkig nu.

– Ja... ja... 't is heel goed.

– Zie je Joop, ik ben maar een heel gewone meidenvent... wat meisjesgeluk en een beetje goed leven... dan heb ik al genoeg, maar jij zult 't moeilijk krijgen.

– Ja... dat geloof ik ook wel.

Hatelijk werd gulgele lampelicht en 't werd me een last Sams moeverdoft gezicht te zien. Ging hij nu maar weg... nu ook maar. Het was toch voorbij... en 't zou er niet meer wezen. Scherpplotseling door 't komen van Tonia was zijn voelen voor mij veranderd en mijn voelen voor hem daardoor.

Maar gelukkig vroeglaat ging hij heen.

– Ga je nog wat met me de stad in, Toon?

En zij blij ervan uit te kunnen na dorre dag van thuis te zijn, wilde graag mee.

– Dag Joop.

– Dag Toon... ik wacht niet op je... ik ga naar bed.

– Dag...

– Nou, dag Joop... heb je 't niet beroerd alleen?

– Nee, 't zal wel loslopen. Dag hoor.

Toendan ze weg waren ging ik naar Koos en bleef met hem in een hotel 'n dag of wat.

De laatste dag van Sams examen. Winterbruine zaterdag, dreigend met sneeuw uit grijsgepakte hemel en sinister met donker zonneloos licht. 's Middags had Sam alleen nog even operatief en dan zouden we naar de universiteit gaan om te horen. Tonia onrustig om me heen die middag praatte almaar weer over dezelfde dingen. Maar ik had met Koos afgesproken, dat hij tot tien uur op me wachten moest en ik wilde nu gaan ook. Heel ge-

PIJPELIJNTJES

woon wist Sam 't en ik had 'm gezegd, dat ik een kamer huren zou, waar we altijd konden zijn, omdat 't mij te lastig was telkens in een hotel te gaan. En over Koos zat ik nu te denken.

Juffrouw Meks was nog even boven geweest. Ze kwam nu haast nooit meer en haar prettigpraatjes waren gehad. Ze hield niet van Tonia en vond Sam veranderd. Stijfdeftig stroefden haar woorden.

– M'neer Sam komt er wel door, denkt u niet?

– Ja, ik denk 't wel.

– Ik heb tenminste bloemen besteld op de bonnefooi af... d'ris veel veranderd in huis, m'neer Driesse, maar vandaag wil ik toch ook wat doen... en 't is van harte.

– M'neer Sam zal 't wel prettig vinden.

– Dat hoop ik tenminste... ik zeg nog tegen De Bree, 'n heel verschil met vroeger, maar d'r is te veel dak op 't huis¹...

Door drukke schemermiddagstraten gingen Tonia en ik naar de Oudemannehuispoort. De mensen onderweg gewoonpraterig en woelerig en mijn hoofd dof met 't onverschillige denken aan Koos. Toch goed, dat ik dat nog overhield... nou maar eris gauw weer 'n andere jongen nemen, dat was toch prettig weer... een ander, waarom eigenlijk, maar zo laten... dat was beter... als Sam naar buiten ging wonen, dan moest ik een jongen bij me hebben voor vast. Weer over buitenwonen kulkalde Tonia de hele weg over.

Aan de universiteit Sam en drie anderen. Hij stelde ons even voor vlugafmakend en de vier van die dag praatten erover, wie er gezakt zou zijn.

– Is 't goed gegaan, Sam?

– Ja... heel goed... ik denk, dat we d'r alle vier wel zijn.

– Zou 't nog lang duren, eer we 't weten?

Wat zag Sam d'r slecht uit, nu hij in de schemerige poort

1. Teveel mensen zijn erbij, die het niet mogen horen

JACOB ISRAËL DE HAAN

stond, waar lantaarnlicht spookfladderde zag ik goed, hoe hij afgevallen was. Dicht bij me stond hij onbewogen, starend en toen ik naar hem keek huilde hij.

– Joop.

– Ja . . .

– Zeg . . . 't had veel eerder moeten gebeuren, zoals 't nu is . . . ik voel 't wel . . . we zijn helemaal van mekaar vervreemd.

– Ik geloof 't ook.

– Toen ik alleen met jou leefde, dacht ik altijd dat ik net was als jij, en dat ik ook geen meisjesgeluk nodig had, maar ik zie nou wel, dat 't anders is en telkens als ik d'r an denk, hoeveel ik van Toon hou, dan vind ik 't beroerd voor jou en dan moet ik telkens huilen.

– Ik ben ook veranderd . . . je moet nou maar gauw naar buiten gaan wonen, dan komt Koos of een ander bij mij en ik zal je dikwijls opzoeken.

– Ja, dat is 't beste . . . ik heb geen ander verlangen dan naar een eigen thuis . . . soms vind ik 't mal, dat 't allemaal zo gauw gaat.

– Je begrijpt 't niet . . . maar 't is zo, in mij ook . . . alles is allemaal anders . . . ik hou wel veel van je nog, maar heel anders.

De pedel kwam buiten, ouë man, die 't jaren gewoon was van gezakten en geslaagden iedere zaterdag haast.

– M'neer Overhoff kan binnen komen.

Een jongen verbleekte; ging naar binnen. Toen ik hem ankeek vond ik 't prettig, dat hij gezakt was. De drie anderen even stil van niet te durven vieren, maar dan in pret lospratend.

– Ziezo, nou zijn we d'r . . . ik blij . . .

– En ik . . . verdomd beroerd voor Overhoff.

Drukker praten dan van de drie geslaagden en van kennissen en familiemensen, die waren meegekomen. Sam lachte lekker, blij nu met de anderen mee. Vreemd, dat hij nu blij was, ja . . .

PIJPELIJNTJES

hij moest veranderd zijn met z'n verlangen naar vrouwengeluk en rust, beter dan ons leven van vroeger . . .

De oude pedel weer, gewisseld op z'n deftig gezicht de strakheid van straks voor vreugdbetoon met de drie geslaagden mee. Ze konden binnenkomen en achter hen aan schuifelvoetten wij, zij naar voren bij de commissietafel, wij in donkerder deel achter in de zaal. En haastend gewoon zei de voorzitter het, dat 't de commissie verheugde, dat ze geslaagd waren en dat 't hem een genoegen was de jonge artsen 't eerst te kunnen feliciteren. En 't werd een vlugdoenerig handengegeef aan al de leden van de commissie en van de geslaagden aan mekaar en van de families aan mekaar en van de kennissen. Maar met ons drieën stilschamel alleen gingen we heen, de pedel langs, die 'n rikspop kreeg en door de dubbelrij van knechten dit en knechten dat, die ook allemaal wat kregen.

Buiten sneeuwregen en sneeuwwind vlak tegen ons op, dat we voorover liepen en niet praten konden. Vreemd dacht ik over Sam, dat was dan de dag van z'n arts worden, die we ons vaak gedacht hadden en die nu heel anders geworden was dan onze gedachten. Wat was ik leeg erbij, zo een ding uit andere dagen, maar dat niet meer duidde¹ bij vreugd van de dag. En zelf was ik anders geworden, verdervreemd van Sam af.

– Laten we in De Kroon² gaan eten.

– Ja, als 't niet te vol is.

– Anders maar bij Mast of in 't Gouden Hoofd³.

Prettig doorwarmden we in de geellichte en lekkerlichtwarme eetzaal. De kelners vluglopend zeker door de eetregels⁴ en de kleine piccolo's wacht draaiend hier en daar, of er iets voor ze te

1. Paste

2. Café-restaurant op het Rembrandtplein, geopend in 1898, trefpunt van kunstenaars

3. Het Gouden Hoofd lag ook aan het Rembrandtplein

4. P 2 heeft hier: 'door de rijen van eters'

JACOB ISRAËL DE HAAN

doen was. Jé, wat 'n aardige piccolo daar . . . wat 'n leuk snuit . . . 'n beetje bleek, maar wat voornaam met z'n grootdoenige deftigheid als hij iets bracht . . . brood of suiker voor m'n spuitwater.

We zaten ieder aan 'n kant voor 'n middentafeltje en keken de zaal om en rond tot de soep kwam, maar Tonia en Sam intiempratend en zij telkens met kleine uitroepjes van blijheid. Alleen bij hun tweeën zat ik, en vond 't toch wel droevig nu, dat 't zo gegaan was, dat 't niet was een kort van elkaar afzijn, maar een heel voor altijd weggaan omdat we gans anders waren. En terugdenkend in mij aan de hevige pijn van vroeger als Sam weg was voor even en voelend nu gelaten de eenzaamheid van hem voor altijd, vond ik 't droefvreemd, dat 't zo kon. En toen praatte hij tegen mij, vriendelijk.

– Zeg Joop, ik ben toch zo eeuwig blij, dat ik d'r door heen ben.

– Ja, dat zal wel . . . 't is ook leuk.

– Ja . . . vroeger kon 't ons niks schelen . . . maar weet je, hoe ik geloof, dat dat zo komt? Vroeger zou alles 't zelfde gebleven zijn of ik klaar was of niet en daarom kon 't ons toen niet schelen, maar nou wel . . . nou gaan we gauw trouwen en ergens anders rustig buitenwonen, dat is veel beter voor ons . . .

– Ja . . . dat is 't beste.

– Vin-je 't beroerd, dat ik d'r over spreek?

– Nee . . . we zijn van mekaar vervreemd . . . jij hebt mijn sentiment niet . . . ik dacht vroeger van wel, dat jij genoeg aan mij zoudt hebben . . . en ik aan jou, maar dat zie ik nou wel, dat is zo niet . . . jij hebt een meisje nodig . . .

– Ja . . . dat wisten we niet.

– Nee, 't is goed, zoals 't is . . . we zullen bij mekaar blijven tot je je vestigen gaat en dan breek ik de boel ook op.

– Ga je weg bij juffrouw Meks?

– Ja, als jullie trouwt ga ik ook trouwen met Koos, of met 'n

PIJPELIJNTJES

ander... zonder boterbriefje hoor, ik wil ook wel eris 'n eigen thuis hebben.

Platweg aten we vort, eigenlijk verlangend weg te wezen. Er was niets meer in Sam van vroeger en hij praatte enkel maar van zijn buitenwonen en rust en ik soesde hoe hij zo veranderd was door het meisje.

– Zeg Sam... heb je nooit weer zin iemand te slaan of te knijpen, zoals vroeger?

– Nee... dat 's allemaal geweest.

– Zo... dat 's leuk.

Maar ineens overgolfd door een weke tederheid stond ik op aan de afgegeten rommeltafel.

– Sam... we zijn lang zo intiem geweest... je moet me later niet helemaal versloffen.

– Nee, zei-d-ie bedwaard, je mag bij ons komen logeren zovaak je maar wilt.

Die avond dwarrelden we om en om, de drukke stad door tot laat toe. En dan tegen tien uur zei ik het kalmrustig:

– Sam, ik ga naar Koos... Ik kom vannacht niet thuis... we hebben nu een eigen kamer.

Drie dagen daarna raakte ik weer thuis droevig doordroefd en dronken.

XXIV. DE LAATSTE

Vervreemder nog was Sam van mij geworden de laatste maanden en droefanders verdaagde ons leven dan verleden lente.

Sam was gebleven op zijn kamer bij juffrouw Kater en kwam niet meer bij me haast. En 's morgens vroeg al ging Tonia naar hem toe, bleef de dag met hem uit en kwam 's avonds thuis weer. Maar ze bleef geen avond weg.

En thuis was ik zelf ook niet meer, de hoge kamer verbitterde mij m'n dagen met z'n altijd lichte licht en ik kon er niet meer werken. Een veiliger vertrek had ik er bij genomen. Juffrouw Meks klaagde, dat 't zo stil was geworden in 't huis... ver voelde ze dreiging, dat we wel gauw weg zouden gaan en van lege kamers.

– Ik gloof, dat u m'n man niet meer zien zal, ik geloof 't nooit...

– Van de zomer komt-ie thuis hè?

– Ja, net precies 'n jaar na De Bree.

– Nee... dan vrees ik d'rvoor.

Behalve Koos had ik nu nog een jongen. Jonger dan hij, 'n jaar of veertien pas en nog niet volwassen. Een vreemde jongen. Even scheel uit grijsbetroebelde ogen, maar prettig-scheel, en net of hij altijd vaag keek in de verte naar iets anders, dan wat d'r was. Hij was timmerjongen geweest, maar ik had hem zo mooi gevonden, dat ik 'm onderschept had en gehouden bij me. Iedere morgen heette hij voor z'n moeder naar z'n werk te gaan. Tegen z'n oude baas had-ie gezegd, dat-ie 'n andere baas had en we

PIJPELIJNTJES

voelden ons wel-veilig. 's Weeks gaf ik hem z'n loon voor de moeder en dikwijls opslag en een paar maanden had ik hem nu al, tijd, dat 'k Koos niet zag en blijprettig was met hem. En gedwee liet hij de dingen gaan, om 't luilustige leven en om de mooie dingen, die hij kreeg. En dan ook, omdat hij ons doen fijnstrelend vond voor z'n tere gevoeligheid van grote jongen.

Toen op 'n middag kwam Sam bij ons op de kamer. De jongen was uitgegaan.

– Hé... Sam... jij hier... hoe weet je, dat ik hier zit?

– Je hebt 't me toch zelf verteld... heb je 't goed?

– Gaat nogal, gewoon... hoe gaat 't jou?

– Zeg Joop... toen ik hier heenging toen wou ik nog weer eens lief voor je zijn... en de hele weg over heb ik geprobeerd om weer te doen als vroeger... maar ik kan 't niet meer.

– Nee... ik ook niet... we zijn hulphopeloos van mekaar vervreemd.

– Door Tonia... ik had 't nooit gedacht... dat 't zo komen zou... soms probeer ik nog 't anders te maken, maar 't gaat niet... ik heb net een gevoel alsof ik ergens heenwil en te moe ben...

– Je ziet er niet best uit.

– Joop... ik had intiemer met je willen zijn, maar ik kan 't niet... ik kan 't niet... ik voel me zo bleek... zo-moe... ben je boos op me?

– Nee... waarom?

– Omdat ik veranderd ben...

– Nee... zelf ben ik ook anders geworden... we hebben 't vroeger heel goed gehad... en nou heb ik 't weer goed met Koos en nog een ander.

Daardan zaten we stilzwijgende tegenover elkander en Sam begon in de kamer om en om te lopen en dingen te bekijken en op te nemen.

JACOB ISRAËL DE HAAN

– Je hebt leuke dingen hier¹, zeg Joop, ik kom afscheid nemen.

– Ga je weg? Waarheen?

– Ik ga 'n poosje naar Tessel... ik voel me zo slap en zo moe... ik denk een paar maanden weg te blijven en dan gaan we dadelijk trouwen.

– Gaat Toon mee?

– Nee... dat kan immers niet.

Hij stond in een schoorsteenhoek, en 't fijne licht schuinscheen schaduwig over z'n ronde gezicht. En toen ik hem aankeek voelde ik ineens wenende weemoed in mij ophuilen, niet meer om hem, maar omdat hij weg was, zoals ik hem vroeger liefhad... en ik stond op om 'm te zoenen weer... eenmaal nog. Maar mijn verlangen zwikte en zwak zei ik:

– Wanneer ga je?

– Morgenochtend.

– Wat wil je vanmiddag doen? Wil je bij mij blijven en willen we dan samen maar ergens gaan eten?

– Nee... ik wil maar liever dadelijk naar huis gaan.

– Dan breng ik je.

Samen liepen we de drukke middagstad door, zwijgend. Lente luwde al in de lucht en dat maakte mij weekbedroefder, met vaag nietweten waarom.

– We lopen nou net als vreemden.

– Zeg, tob daar nou niet om.

– Jawel... dat vind ik zo lam. Zie je, als ze verleden jaar gezegd hadden, dat wij zo leeg naast elkander zouden lopen, dan had ik 't immers nooit geloofd... en jij?

– Nee...

1. De Haans zuster, Carry van Bruggen, die in januari 1904 naar Indië was vertrokken, stuurde haar familieleden 'prachtige dingen', vertelt Mies de Haan in haar herinneringen. In P 2 ziet Hans dan ook een mooie batik

PIJPELIJNTJES

– Nou, evengoed kan 't immers over 'n jaar wel met Toon uitzijn... er is nou helemaal geen vastigheid meer.

– Nee... nee... met Toon zal 't wel blijven... dat zal je zien... dat is je sentiment.

Sam was gestorven. Heel simpel en simpel. Die dag, dat ik 'm weg had gebracht, was hij ziek geworden en de volgende dag kon hij niet weggaan. En weinig dagen lag hij maar. Heftige longontsteking schepte zijn afgeslachte kracht helemaal uit. En dat voelde hij wanhoopwentelend in zijn omgewoelde bed met als laatste hartstocht nu nog zijn verlangen naar zijn buitenthuis en zijn meisjesgeluk. En dat zei hij mij het laatst:

– Joop... ik voel wel, dat ik dood ga... jij weet 't ook wel... vroeger kon 't me niet schelen... maar nou wel... nou wel... ik wil zo graag leven blijven... God Joop... nou zie ik alles voor me... ons huis... onze kinderen... dat heb ik nooit zo verlangd, dat weet je wel... maar nou wil ik 't... nou wil ik 't... Joop en jij krijgt 't... dat vind ik zo beroerd... God kon jij maar dood gaan... 't kan jou toch niet schelen... en ik wil zo graag leven...

Maar de sterke ziekte lamde hem goed neer zwakjes, dat hij niet meer klagen kon luiduit en krampkreunend moest hij liggen in 't ellendige koortsbed diepgezonken in de klamme woelplooiën. En lange dagen bleef ik bij 'm lijdend zijn onduurzieke¹ onrust. En bedroefd klaagde hij:

– Doe de gordijnen open... waarom gun je me de zon niet... je zal zelf nog zo vaak zon zien, waarom gun je mij dan niet nog een paar dagen zon... waarom gun je me dat niet.

Maar openzonnige ramen hinderden hem en dan zwakraasde hij weer:

– Doe toch die gordijnen dicht... ik wor toch niet weer beter... laat de zon nou ook maar weg... ik weet wel, dat jij de

1. Iets als: stervensziek

zon hebt en ik niet... je plaagt me d'r mee... je hebt nooit van me gehouden.

Zacht huilnikkend in z'n hulphopeloze zwakheid lag hij te sterfziken in de schaduwdoorzonde kamer.

Met vreemde begrafenis ging hij heen. Tonia wilde niet mee, omdat ze dat niet netjes vond. Ze hadden nooit kaarten rondgezonden van verloving of zo en dus hoefde ze nu ook niks te doen. Juffrouw Meks bitterboos beklagde hard over het straat-schepsel, waarover m'neer Sam zich zo erbarmd had en die het zo loonde. Maar m'neer Sam zou een nette begrafenis hebben, dat kon ze me wel vertellen, as dan z'n eigen nabestaanden zo honds waren, dan zouën vreemden tonen, dat zij wel hart voor 'm hadden.

En samen stonden we om 't zonnige graf op 't wijdstille kerkhof... juffrouw Meks en Anna en Toosje en huisjuffrouw en de man van huisjuffrouw en nichie en juffrouw Lepelaar. Kleinbleke Toos vreemd in zwart rouwrokke hilde weekgedroefd door de vreemdheid rondom, die zo stil was. Huisjuffrouw huilfluisterde met juffrouw Meks en de man van huisjuffrouw zuchtte.

– Me man laat u wel condelere... ik heb vanmorgen net 'n brief van 'm gehad... kwam Meksje.

– Dank u.

De kist op touwen hing boven de koele zandkuil en ze zouden hem nu laten zakken... zwaarachtjes. Toen bangbevend kwam bleke Toos vooruit met een grote krans vervooruit in d'r handen. En bewonderaandachtig keken ze allemaal of ze 't goed dee. Netjes in 't warmzonnige zand naast de vochtig gegraven kuil lei ze de krans van de vrinden en burenen. Krans al niet fris meer, maar rijkbloemig en dikgroen met breed lint en daarop: Rust in vrede, geachte vriend.

Toen blij dat ze gedaan had kwam ze in onze groeperij terug.

PIJPELIJNTJES

De kist lieten ze zakken. Dan heviger snikhuilde juffrouw Meks toen ze zei:

– Meneer Sam was 'n beste m'neer al was-ie 'n beetje vreemd. . . en ik hoop al z'n leven nog zulleke huurders voor me kamers te krijgen. . . dat mag hier in 't aangezicht van de dood gezegd worden.

Kalm gingen de dagen over ons heen en langzaam aan warmgoudener getint zomertoe. Ik had m'n buitenkamer weer afgezegd, Koos geld gegeven en gezegd, dat hij me nooit mocht opzoeken weer, en doen of hij me kende ook al zag hij me nog. Voor de andere jongen had ik een goeie baas gezocht. En nu leefde ik kalmvermoeid 't gewone huisleven met de anderen mee, helemaal met hen op- en neergaand in gewone dagelijkse levening. Aan hun tafel at ik, langzaam aan wennend aan hun grover doen en spreken, en betertevreden met dit leven.

Tonia was gebleven. Had niet gesproken van weggaan, en ik dee 't nu ook niet. Juffrouw Meks boosbuiig tegen haar praatte van opzeggen 't kleine kamertje en van me niet te laten afvreten door zo'n kale meid. Maar ik zei, dat ze blijven kon zolang ze maar wou en doen zoals ze wou.

Aan tafel met ons at ze niet. Vroegmorgen ging ze uit, en laatavend kwam ze thuis of helemaal soms niet in dagen en dagen. Sprak niet tegen ons, vroeg alleen maar wat geld, als ze 't nodig had.

Maardan op een morgen, na wegwezen van drie dagen kwam ze op m'n kamer.

– Joop. . . ik ga bij je weg.
– Zo. . . waarheen?
– In betrekking. . . Ik heb 'n betrekking gekregen in een Huis op de Spuistraat.

INHOUD

I. Huiszoeking	25
II. Verhuizen	34
III. Zwerfdag	43
IV. Riool	53
V. Toen Sam weg was	62
VI. Dood van de witte dief	71
VII. Mensen op de thee en niet voor meisjes	79
VIII. Duitse juffrouw	88
IX. Meid en Sam	97
X. Kippelol	106
XI. De jongen	114
XII. Boevendag	123
XIII. Malle begrafenis	132
XIV. Lieve student	141
XV. Nog een avondje	150
XVI. Schobberjongen	159
XVII. Celboef	168
XVIII. Celboef	177
XIX. Boevendiner	187
XX. Liefhebberijkomedie	196
XXI. M'neer Frits	205
XXII. De meid van Sam	214
XXIII. Artsdag	223
XXIV. De laatste	232